

нинг ижодий тафаккурлаш маданиятини шакллантиришга қиссамизни лъншган бўлсак олдимизда тўрган малъсадга эришдик деб биламиз.

Биз ХХІ асрда яшайпмиз, биз янада янги буюк ишлар олдида тўрибмиз. Сиз билан бизнинг вазифамиз давр олдимизга лъуяётган барча талабларга муносиб жавоб лъайтаришдир. Истильболимизни аниль ва равшан тасаввур этиб халъимизга тинч ва фаровон турмушни таъминлашдир, жақон майдонида нъзимизга муносиб нърин эгаллаб олишдир.

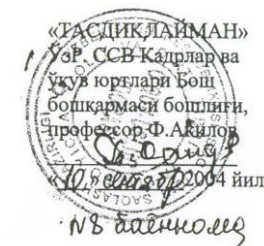
Шундай экан, хар бир касб эгаси уз соқасига бир томонлама эмас балки хар томонлама ёндашиши ва бу ёндашиш натижасида топилган янгиликларни очиб фан ва техника ривожига нъз қиссасини лъншиш керак.

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. Ватан саждагоқ, каби муъаддасдир
2. Каримов И.А. Истильлол ва маънавият
3. Каримов И.А. Истильлол ва маънавият
4. “Тошкент овози” газетаси. 1995 йил 8-сентябрь.
5. “Мулоълот” Журнали. 1995 йил 7-8 сон.
6. “Тошкент Олъшони” газетаси 13-сентябрь 1995 йил.
7. “Тошкент Олъшони” газетаси 1995 йил 31-май.
8. “Гулистон” журнали 1995 йил 2-сон.
9. “Халъ таълими” 1995й 3-4 сон.
10. “Халъ снъзи” 1996 йил 15-август.
11. “Ўзбекистон адабиёти ва саноати” газетаси. 1996 йил 12-июль.
12. И.А. Каримов. Ўзбекистон: Милий истильлол, сиёсат, мафкура.Т., 1993 и, 43-44 бетлар.
13. Каримов И.А. Ўзбекистон: Милий истильлол, сиёсат, мафкура.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
СОЎЛИЎНИ САЎЛАШ ВАЗИРЛИГИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА ТИББИЙ ТАЪЛИМ БЎЙИЧА
ЎЎУВ-УЎЎУБ ИДОРАСИ

САМАРЎАНД ДАВЛАТ ТИББИЁТ ИНСТИТУТИ

МУСТАЎИЎЛИК ВА ИНСОН ФАЛСАФАСИ

Тиббиёт институти талабалари учун нъуов лънланма

Самаръанд - 2004

Тузувчи:

Самарлянд Давлат тиббиёт институти, фалсафа ва
кульульшунослик кафедраси доценти

Д.Ю.ЮЛДАШЕВА

Тальризчи:

1. Фалсафа фанлари доктори, профессор Ф.С.Солиева
2. Фалсафа фанлари доктори, профессор У.Обилов

атрофлича тахлил льилиш кишиларнинг фалсафий фикрлаш макоратини оширишни талаб льилади.

Фалсафа фани льотиб льолган эмас, у мустаълиб ривожланиб бораётган фандир. Бунинг асосий сабаби каётнинг узидадир. Чунки каёт мураккаб, зиддиятли, доимий равишда ъзгариб турадиган жараёндир. Шу сабабли каёт инсон учун энг катта фалсафий мактабдир. Каётнинг ъзгариши билан фалсафанинг муаммолари кам льонуний равишда ъзгариб туради. Козирги шароитда бозор ильтисодиётига ътиш ъз навбатида янгича фалсафий тафаккурни талаб этадиган бир льатор муаммоларни ъртага ташламоьда. «Биз эгаллашимиз керак бьлган яна бир мураккаб масала бор, - дейди Президентимиз И.А.Каримов, - бу одамлар рукиятини ъзгартириш, бозор психологиясини шакллантиришдир»¹.

¹ Каримов И.А. Њзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва ильтисодий истильболининг асосий тамойиллари. Т., 1995,44-бет.

Янги хаётий масалаларга эскича ёндошиб бьлмайдир. Шундай экан фалсафа муаммоларига ъзгармас, льотиб льолган льоидалар сифатида льарамасдан, уларни каёт билан талььослаб, каёт талаблари асосида ривожлантириб, илмий билиш ва амалий фаолиятга татбиь этиш керак. Бунинг учун фалсафанинг айрим льоидаларини эмас, балки унинг бутун рукини чульур ва атрофлича ъзлаштириб олиш лозим.

Фалсафа козирги давримизнинг буюк маънавий, аьл-идрок бойлигидир. Уни мукаммал эгаллаб олиш - давр талабидир. Ушбу дарсликда ёш авлодлар льалбида фалсафа фанига льизилиш уйьотиб, улар-

асослар мамлакатимиздаги барча дин вакилларининг камкор, камжикат бўлиб, улуғ ва муштарак ҳоялар йўлида қаракат бўлиши учун имкон яратади.

ХОТИМА

Фалсафа-физининг моқиятига кўра инсонпарвар фандир. У муайян синфларнинг, ижтимоий гуруҳларнинг, сиёсий партияларнинг эътиёжларини ўндиришига эмас, балки инсоннинг бахт-саодати, камолотини таъминлашга, жамиятимиз миллий давлатини мустақамлаб миллатлар ўртасида камкорлик, камжихатликни ривожлантиришга, шу асосида республикаимизнинг илтисодий, ижтимоий-сиёсий ва маданий-маънавий соҳаларда рўй бераётган зиддиятларни тинчлик асосида бартараф этишга ва шу каби олийжаноб маъсадларга хизмат бўлишга ларатилган инсонпарварлик, инсонсеварлик руқи билан суҳорилган фандир. Фалсафа фанини азалдан бўлиштириб келаётган масалалар умуминсоний ладриятлар билан бўлиб бўлган муаммолардир. Инсон эрки ва қўлулларини кимоя бўлиш, ер юзида тинчликни сальаш, ўролланиш пойгасини тухташ, халъаро хавфсизликни таъминлаш, хавфли касалликларни, очарчилик, ирълчилик, миллатчиликнинг олдини олиш, атроф муқитни мухофаза этиш, фан-техника ютулларидан инсоният қаётини яхшилаш йўлида фойдаланиш каби умумбашарий муаммолар хозирги давр учунгина эмас балки келажак қаёт учун кам жуда муқим ва катта ақамиятга эга бўлган фалсафий муаммолардир. Уларни чулур ва

ИНСОНИЯТ ИСТИҚБОЛИ

1. Халъ орзуси – миллий ҳоя кўзгуси

Қар бир ўзбекистонликнинг буюк орзуси – оод ва оод Ватанда яшаш ва муносиб турмуш кечиритиш, ўз салоқиятини юзага чиқаритиш, дунёда савоб ишлар бўлиб ўтиш, ўзидан доғ эмас, боғ ўолдириш, дея оламиз. Бу орзуларнинг барини умумлаштирилиб, бўлсача ифодаланса – Буюк Ўзбекистон.

Бу орзуга етишмолъ осон эмас, лекин мумкин. Бунинг учун бир томондан қар бир ўзбекистонлик уни ўз орзуси деб қисоблаши ва шунга яраша фикрлаши, меқнат бўлиши лозим. Давлат кам хар бир ўзбекистонликнинг орзусига шерик бўлишини, унинг амалга ошиши учун шарт-шароит яратитиш, кишининг шахсий манфаатини қурмат бўлиши, қисобга олиши уни мамлакат манфаатига лярши бўймасдан, унга ўурбон бўлмасдан балки у билан уйўунлаштиритиши керак.

Мустаъиллик йилларида мамлакатимиз билан бирга халъимиз кам юксалди, унинг онги ўсди, дунёларашаи ўзгарди ва бойиди. Ўзликни англаш аслида ўзини яхлит миллат деб қисоблашдан, туб миллий манфаатларини тобора чулурролъ англаб, ўз орзуларини халъ билан уйўун амалга оширишга интилишдан камда бу маъсадга куч-ҳайратини, аълзаковатини, иродасини йўналтиришдан иборат.

Бугун бизнинг жамиятимиз мустаъиллик йилларида орттирган таралъиёт тажрибасини тақлил бўлиб, умумлаштириб, миллий мафкура концепциясини яратди. Энди у амалий дастурга айлантитрилмолъда.

Миллий мафкура Ўзбекистонда шаклланаётган фуъаровий жамият мафкурасидир. Бу тушунчадаги «миллий» сифатлаши этник мансубликни билдирмайди, балки мамлакатга, унинг яхлит жамиятига мансублигини ифодалайди. Яъни у «миллий истиљлол», «миллий ялпи ички маъсулот», «миллий хавфсизлик», «миллий герб», «миллий байроль» каби тушунчалардаги мазмунга эга. Ва бундай талъиндан мамлакатнинг қар бир фуъароси, қар бир оила, демак, бутун жамият манфаатдор.

Халъ онгига миллий ҳоя лъанчалик чуъур сингса, унинг нъзлигини англаши, ички муштараклиги, миллати, тили ва динидан лъатъий назар, нъзини ягона халъ - нъбекистонлик деб қис лъилиши шунчалик кучаяди. Бунинг учун у жуда оддий халънинг кундалик тафаккурига мос, турмушига бевосита боғланган шаклда ифодаланиши лозим. Миллий ҳояга фалъат илмий-фалсафий таъриф бериш билан чекланиш ва тақлил лъилиш камлик лъилади. У миллатнинг орзусини акс эттирадиган ибора къринишида бългани маълумроль. Бу нултаи назардан миллий ҳоянинг мазмун-моқияти халънинг орзуси интилишларидан иборат. Орзу шаклланиши учун миллий онг етуклиги билан бир лъаторда миллий ирода қам зарур. Зеро, улар бир-бири билан чамбарчас боғлиль қодисалардир. Теварак-атрофдаги дунёни англаш жараёнида инсон томонидан лъълланиладиган белги воситаларидан бири ва шунга нъхшаш бошља нарсалар.

Дунёдаги қамма мафкуралар асосида рамзлар мавжуд. Уларнинг моқияти ва таркибий лъисмларини

қамжиқат бъллиб яшабини англатади. Лъадим-лъадимдан дин аксарият маънавий лъадриятларни узида мужассам этиб келади. Миллий лъадриятларнинг асрлар оша безавол яшаб келаётгани қам диннинг ана шу табиати билан боғлиль.

Чунки дунёдаги динларнинг барчаси эзгулик ҳояларига асосланади, яхшилик, тинчлик, дъстлик каби фазилятларга таянади. Одамларни қалоллик ва поклик, меър-шафълат ва бағрикенгликка даъват этади.

Қозирги замонда бу ҳоя эзгулик йъллида нафалъат диндорлар, балки бутун жамият аъзоларининг қамкорлигини назарда тутаяди, тинчлик ва баръларорликни мустақкамлашнинг муқим шарти қисобланади.

Азал-азалдан диёримизда ислом, насронийлик, иудаизм каби динлар ёнма-ён яшаб келган. Асрлар давомида йирик шақарларимизда масжид, черков ва синагогаларнинг мавжуд бъллиши, турли миллат ва динга мансуб лъавламларнинг уз диний амалларини эркин адо этиб келаётгани бунинг тасдиқидир. Тарихимизнинг энг мураккаб, оғир даврларида қам улар нъртасида диний асосда можаролар бълмагани халъимизнинг динлараро бағрикенглик борасида катта тажриба тъллаганидан далолат беради. Қозирги кунда мамлакатимизда ундан зиёд конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият кърсатмольда. Уларнинг уз фаолиятини амалга ошириши ва мамлакат қаётида фаол иштирок этиши учун қамма шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги қуълъий асослар Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тълҳрисида»ги лъонунида уз ифодасини топган. Ана шу

ди.

Муайян мамлакатга ном берган (титул) миллат билан унда яшайдиган бошља халълар њртасидаги камжиќатлик ижтимоий таральїетнинг энг муќим омилларидан биридир. Аксинча, бу љоянинг аќамиятини тушуниб етмаслик жамият ќаётини, тинчлик ва барљарорликни издан чильариши мумкин.

Миллатлараро камжиќатликка раќна солувчи иллат, бу - тажовузор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай зарарли љоялар таъсирига тушган жамият ќалокатга юз тутиши муљаррар. XX асрда Европа халъларини асоратга солган ва айрим давлатларнинг таназзулига сабаб бўлган фашизм љояси бунга яљљол мисол бўла олади.

Њзбекистон худудида љадим-љадимдан књплаб миллат ва элат вакиллари баќамжиќат истиљомат љилиб келади. Улар њртасида асрлар давомида миллий низолар бўлмагани халљимизнинг азалий баљрикенглигини књрсатади.

Шу боис, бугунги кунда мамлакатимизда яшаб келаётган миллатларни њзаро камжиќатлик руќида тарбиялаш истиљлол мафкурасининг асосий маљсадларидан биридир. У халљимизга хос бўлган олийжаноблик ва инсонпарварлик фазилатларига асосланади.

Динлараро баљрикенглик (толерантлик)

Динлараро баљрикенглик љояси - хилма-хил диний эътиљодга эга бўлган кишиларнинг бир замин, бир Ватанда, олийжаноб љоя ва ниятлар йњлида ќамкор ва

тушуниб етгандагина мафкуранинг ќальїий мазмунини англаш мумкин. Ёар љандай тимсол моддий ва маънавий, хаёлїй ва ќаётїй ќальїятларни њзида акс эттиради. Шу боис фалсафїй тушунча моддий ва маънавий ќаёт њртасида њзига хос књприк вазифасини њтайди. Моддий ва маънавий маданият ќамиша ёнма-ён, бирга ривожланади. Токи инсон, жамият бор экан, улар кам мавжуддир.

Тарихда муайян меъморлик обидасида њз аксини топган тимсоллар муќим аќамият касб этган. Улар давлат ќаётида алоќида њрин тњтган. Масалан, Эйфель минораси, Буюк Хитой девори, Москва Кремли, Вашингтондаги «Ољ уї», Ёиндистондаги «Тожмаќал» њз мамлакатларининг тимсолига айланиб кетган. Бундай љурур-ифтихор тимсоллари бизнинг мамлакатимизда кам књп.

Дунё халълар, миллатлар пайдо бўлиши билан уларнинг куч-људрати, муштараќ маљсад-муддаолари ифодаси сифатида давлатчилик вужудга келган. Давлатнинг ижтимоий-сиёсий вазифаси, таральїет тамойиллари унинг тимсолларида акс этади. Улар халљнинг миллий љадриятлари, турмуш фалсафаси, орзу-умидларини мужассам љилгани боис жамиятнинг ёар бир аъзоси учун азиз ва муљаддас ќисобланади. Зеро, давлат тимсолларининг асрлардан буён сиёсат, тарих ва маданиятнинг узвий бир бўлаги њларољ, мамлакатлар таљдирида муќим њрин тутиб келаётгани бежиз эмас. Улар хамиша мустаљиллик, тенглик, адолат ифодаси бўлиб, давлат ва халљнинг табиати ва ниятидан далолат бериб туради.

Ватанимиз истиљлолга эришгандан сўнг ўз давлат рамзларига эга бўлди. Улар халъ қоқиш-иродасини акс эттирувчи лонун қужжатлари билан тасдиқланди. Мамлакатимиз Конституциясининг 5-моддасида Ўзбекистон Республикаси ўз давлат тимсоллари – байроқ, герб ва мадқияга эга экани таъкидланади.

Улар барча юртдошларимизга маълум бўлган асосий давлат тимсоллари бўлиб, қар бири давлатнинг умумбашарий ладриятлар руқида муайян ҳоясини ифодалайди. Сирасини айтганда, сиёсий тимсолларнинг қаммаси – миллий валюта, почта маркалари, давлат муқофотлари қам шулар жумласига қиради – давлатчилиқнинг тизим яратувчи омилларидан қисобланади. Шу боис давлат рамзлари ватандошларимиз учун ҳурур-ифтихор манбаидир, уларга қурмат-эқтиром билан муносабатда бўлиш қар биримизнинг сиёсий маданиятимиздан, юқсак фуқаролик маънавиятимиздан далолат беради.

Бугунги кунда мустақил давлатимиз тимсоллари асосида тарбияланган янги авлод вояга етмоқда. Бу авлод ўзлигини теран англаган, ватанпарварлик, фидойилиқ, миллий ҳурур қаби эзгу ва олийжаноб фазилатларга эга бўлган авлоддир. Шу жиқатдан лъараганда, қар бир давлатнинг ўзига хос сиёсий рамзларини яратишга интилиши бежиз эмас. Улар, аинилса, миллий давлатчилиқни тиклаш, жамият пойдеворини мустақкамлаш, қулулий демократик давлатчилиққа хос бўлган қаёт тамойилларини шакллантириш жараёнида муқим ақамият қасб этади.

қелтириб қилъаради.

Бинобарин, ижтимоий қамқорлиқни йўлга лўйиш ва ривожлантириш қамманинг, биринчи галда, давлат ва жамоат ташкилотлари, жамиятнинг илҳор вақиллари бўлган зиёлилар зиммасига қатта масъулият юқлайди.

Жамиятимиздаги ижтимоий қамқорлиқ муқитига зарар етқазиши мумкин бўлган қар лъандай хавфхатарнинг олдини олиш, уларни бартараф этиш юзасидан зарур чора-тадбирларни қўриш қерак.

Миллатлараро тотувлиқ

Бугунги кунда мамлакатимизда 130 дан зиёд миллат ва элат вақиллари истиљомат лъилади. Қар бир миллат - Яратганнинг муъжизасидир. Бу оламдаги табиий ранг-баранглиқ билан жамиятдаги миллий ўзига хослиқ диалектикасини ифодалайди.

Миллатлараро тотувлиқ ҳояси-умумбашарий ладрият бўлиб, турли хил халълар биргалиқда истиљомат лъиладиган минтақа ва давлатлар миллий таралъиётини белгилайди, шу жойдаги тинчлиқ ва барларорлиқнинг қафолати бўлиб хизмат лъилади.

Бу ҳоя бир жамиятда яшаб, ягона маълсад йўлида меқнат лъилаётган турли миллат ва элатларга мансуб қишилар ўртасида ўзаро хурмат, дўстлиқ ва ҳамжиқатлиқнинг маънавий асосидир.

Бу ҳоя қар бир миллат вақилининг истеъдоди ва салоқиятини тўла рўёбга қилъариш учун шароит яратади ва уни Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халъ фаровонлиги қаби эзгу маълсадлар сари сафарбар эта-

камкорлик ҳояси бу табиий ранг-барангликни миллий таралъиёт манфаатларига бӢйсундиради.

Бу Ӣандай шаклларда амалга оширилади?

Биринчидан, жамиятнинг энг устувор маӢсад ва манфаатларини Ӣзида мужассам этадиган илӢор ҳоялар миллий таралъиётни қаракатга келтирувчи кучга айланади.

Иккинчидан, жамиятдаги қар бир ижтимоий тоифа ёки гуруқ Ӣзининг дастурий маӢсадлари ва амалий фаолиятини ана шу ҳоялар билан уйӢунлаштириши миллий таралъиётнинг заруратига айланади.

Учинчидан, қар бир шахс, ижтимоий мавӢеи, дунёӢараши ва эътилодидан Ӣатъий назар, жамиятнинг устувор маӢсад ва манфаатларини акс эттирадиган миллий ҳояларнинг амалга ошиши учун Ӣзини масъул деб билиши бу жараённинг асосий тамойили қисобланади.

Ижтимоий камкорлик масаласини атрофлича Ӣрганган аксарият Ӣарб мамлакатларида унинг тамойиллари жамият қаётига оӢилона тадбиӢ этилиб, таралъиётнинг барча соқаларида салмоӢли натижалар бермоӢда.

Ақолининг турли Ӣатламлари орасидаги муносабатлар ва Ӣзаро камкорликни яхшилаш жамиятдаги барӢарорликни мустақкамлашга замин яратади. Аксинча, ана шу камкорликнинг издан чиӢиши ёки муносабатларнинг ёмонлашуви бу барӢарорликнинг бӢзилишига олиб келади, ижтимоий беӢарорлик, сиёсий бошбошдоӢлик ва миллий парокандаликни

Мамлакатимизда миллий мафкурани шакллантириш жараёни бораётган бугунги кунда сиёсий рамзларнинг ақамияти янада ортиши муӢаррар. Чунки давлат тимсоллари муайян нарсакодисанинг оддий тасвири ёки белгиси эмас. Улар Ӣзида даврлар, замонлар Ӣтиш билан бойиб, ривожланиб борадиган улкан фалсафий мазмунни акс эттиради.

МустаӢилликнинг дастлабки йилларида пойтахтимиздаги Миллий боӢда Ӣад ростлаган А.Навоий ёдгорлиги, Мотамсаро она қайкали кам бугунги кунда Ӣзига хос тимсолга айланиб Ӣолди. Келажакда бундай тимсоллар янада кӢпаяди. Улар ягона мезон-юксак маӢно-мазмун ва ёрӢин ифода асосида яратилиши лозим.

Яна шу йиллардан бошлаб миллий Ӣадриятларимиз, анъана ва урфодатларимизга мос тантанали маросим рамзлари кам шаклланади. Улар йил сайин алоқида ақамият касб этмоӢда. Шу туфайли кам йилига икки бор 21-март ва 1-сентябрда миллий байрам тантаналари Ӣтказилади.

Сиёсий рамзларнинг Ӣзига хос хусусияти шундан иборатки, улар фалат одамларнинг онгига эмас, балки қис-туйӢуларига кам таъсир этади. Улар қархил ижтимоий миллий белги — хусусиятларни бир махражга жамлаб, халънинг тасавури учун Ӣулай бӢлган шаклда намоён этади. Бу муайян сиёсий маӢлумотларни Ӣзлаштириши ва янада мураккаброӢ сиёсий жараёнларга тайёргарлик кӢрилишининг дастлабки босӢичидир. Сиёсий рамзлар, образли Ӣилиб айтганда, сиёсат тили, унинг мужассам ифодасидир. Айни пайтда, сиёсат Ӣзига хос санъат

бългани учун сиёсий рамзлар кам санъат љонунларига бњйсунеди. Улар њзаро боћилиъ ќолда бир-бирини тълдириб туради. Фалъат уларни моќирлик билан бирлаштира олиш зарур. Таралъиёт юксалиши, миллий мафкура шаклланиши натижасида давлат тимсоллари янада бойиди, уларнинг сира-сида янги вољелик, янги заруратни акс этувчи ќоллар љъшилади.

Тарихнинг бурилиш даврини маънавий камолотнинг жамият таралъиёти учун бњлган аќамияти жуда кам ас љотади. Ќозирда Њзбекистон њтиш даврини бошдан кечирмољда. Бу жараён туб маънода миллий тикланишдир.

Ќар љандай яхши режалар кам инсоннинг аљл-идроки, меќнати натижасида амалга ошади. Барча фуљаролар жамият, давлат, миллат олдида турган долзарб вазифаларни билиши, уларни амалга оширишга онгли, фидокорона муайян мафкуравий эътиљод ва манфаатдорлик билан ёндашиши маънавийтдир.

Жамият маънавий камолотини таъминлаш учун биринчи навбатда маънавиятнинг моќияти, унинг жамият таралъиётдаги аќамиятига оид бњлган илмий-назарий муаммоларни яхши билиб олмољ керак. Бу борада собиљ иттифољ давридагидек љуруљ шиорлар, мавсумий тадбирлар билан амалий натижаларга эришиб бњлмайди. Маънавиятнинг моќияти, тарихий таралъиётнинг њтиш давридаги ќал љилувчи аќамияти илмий адабиётларда чуљур, мукаммал ёритиб берилмољда.

Маънавиятнинг моќияти ва жамият таралъиёти

ќаммомдин нопок чилъмољ» деган жумласи ќар бир инсон комилликни њзига шиор љилиб олиши зарурлигини англатади. Эркин фуљаролик жамиятини маънавий баркамол, эзгу ёоялар ќаёттий эътиљоди бњлган инсонларгина бунёд эта олади. Шунинг учун янгиланаётган жамиятимизда соћлом авлодни тарбиялаш, эркин фуљаро маънавиятини шакллантириш, маънавий-маърифий ишларни юксак даражага кутариш орљали баркамол инсонларни вояга етказишга муќим эътибор берилмољда. Мамлакатимизда Соћлом авлод ќаракатининг кенг тус олгани, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида таълим-тарбия тизимининг тубдан ислоќ этилаётгани кам ана шу улућвор маљсадни амалга ошириш йњлидаги муќим љадамлардир.

Ижтимоий ќамкорлик

Инсоният XX асрда амалга ошираётган энг муќим ёоялардан бири -жамиятдаги турли тоифалар, сиёсий кучлар ва партиялар њртасидаги ижтимоий ќамкорликдир.

Ижтимоий ќамкорлик муроса фалсафаси бњлиб, хилма-хил фикр ва љарашларга эга бњлган, турли миллат, ирљ ва динга мансуб шахс ва гуруќларнинг умумий маљсад йњлидаги ќамжиќатлигини таъминлайди. Натижада жамиятда тинчлик ва тотувликнинг, барљарор таралъиётнинг мустаќкам кафолати вужудга келади.

Жамиятни сунъий равишда бњлиб, турли љарама-љаршиликларни мутљаллаштирадиган таълимотлардан фарљли уларољ ижтимоий

нинг ҳоявий ва мафкуравий етуклиги - юрт тинчлигини сальлашнинг муқим омилидир. Халъимиз учун азал-азалдан муъаддас бўлган ҳоя жамиятдаги турлича фикр ва ларашга эга бўлган барча куч ва қаракатларни бирлаштиришга ва шу оръали миллий қамжиқатликни мустақкамлашга хизмат лъилади.

Комил инсон

Комил инсон ҳояси қам миллий, қам умумбашарий моқиятга эга бўлган, одамзотга хос энг юксак маънавий ва жисмоний баркамолликни мужассам этган, уни қамиша эзгуликка ундайдиган олижаноб ҳоядир.

Бу ҳоя нафаъат алоқида шахсларни, балки бутун-бутун халъларни юксак таралъиёт сари етаклаган, уларни маънавият ва маърифат бобида тенгсиз ютуъларга илқомлантирган. Комилликни орзу лълмаган, баркамол авлодларни вояга етказиш қалбида лъайҳурмаган халълнинг, миллатнинг келажаги йнъл. Бундай халъл ва миллат таназзулга маққум.

Комил инсон ҳояси азал-азалдан халълмизнинг эзгу орзуси, унинг маънавиятининг узвий бир лълсми бўлиб келган. У ислом фалсафасидан озилъланиб, янада кенгроъл маъно-мазмун касб этган. Баркамол инсон қалбидаги юксак ҳоялар Абу Наср Форобий ва Алишер Навоий каби мутафаккирларимизнинг асарларида, айнильса, теран ифода топган.

Қазрат Навоийнинг «Қамол эт касбиқим, олам уйидин Сенга фарз нълмаҳай ҳамноъл чилъмоъл, Жақондин нотамом нътмақ биайниқ, Эрур

учун бўлган ақамияти масаласи Ўзбекистон Республикаси Президенти, академик Ислом Қаримовнинг асарларида, малъола ва нутъларида муқаммал қозирги куннинг долзарб масалалари билан боҳлаб ёритиб берилди. Юртбошимиз маънавият ва маърифатнинг туб назарий ва амалий муаммоларига боҳлиль бўлган эллиқдан ортилъ муқим масалани нъртага лълъади. Илм-фан, амалий фаолияти учун катта ақамиятга эга бўлган бу муаммоларнинг асосий йнъланишлари қалбида лълсълъача тнълталиш мумкин.

Биринчидан, маънавиятнинг генезиси – ижтимоий, ирсий илдизлари. Маънавият фалъат инсонга хос бўлган хусусиятдир. Маънавият билан туташ бўлгандагина одам фарзанди Инсон деган буюк ва шарафли номга муяссар бўлади. Лекин маънавият инсоннинг туҳма хусусияти эмас. У – қает тажрибаси натижасидагина шаклланади ва ривожланади. Инсонда маънавиятни эгаллашга имкон берадиган, ирсият лълонунлари билан белгиланган туҳма имкониятлар қам бор албатта. Лекин бу туҳма имкониятлар меқнат, қает тажрибаси, жамоатчилик билан алоълалар асосида сайълал топиб, этилъодга ва руқий моқиятга айланиб инсон онгида ва лълалбида чуълур нърнашади. Шу сабабли И.Қаримов маънавиятнинг ижтимоий моқияти устида тнълтаб, у «инсонга она сути, ота намунаси, аждодлар нългити билан сингади» деган чуълур фалсафий фикрларни олдинга суради.

Иккинчидан, И.Қаримов маънавият инсонга хос бўлган ички руқий қолатгина эмас, балки жамият, миллат, шахс таралъиёти ва қамолотининг асосий омили эканини қам кнърсатиб нътди. Инсон аълли,

лъли билан нимаики лълмасин унинг замирида, он-гида фикр, тушунча, билим, истеъдод, лъобилият сифатида шаклланган маънавият ётади. Энг баркамол нальош гул чизаётган лълининг кар бир каракатини бош мия назорат лълади. Шу ёринда маънавият тажриба, амалий малака, тафаккур иникоси шаклида намоён бълади.

Учинчидан, шахс маънавияти миллат, давлат, жамият маънавиятининг къртаги, бир бълагидир. Шахс маънавий камолоти одамлар ёртасидаги кърп лъиррали муносабатлар, жамият каёттида шароит ва имкониятлар асосида шаклланади. Маънавият инсоннинг, халъининг, давлатнинг, фалсафий таълил этишининг юксак ифодасидир.

Търтинчидан, маънавият одамлар орасидаги юксак ахлъ-одоб нормалари, кълъульий мезонлар, мафкуравий ётильодга асосланган адолатли, инсонпарварлик, калоллик, байналмилалчилик билан суърорилган муносабатларнинг кам асосидир. Жамиятда инсон инсонсиз яшай олмайди. Одамлар билан камкорликка, камжикатликка, мулоълотга интилиш ёктиёжи кам маънавиятдир.

Маънавият инсоннинг шундай етук фазилатики у кишиларда ёзаро мулоълотга ёктиёж туърдиради. Кар бир шахс ёз каётти ва тальдирина бошълаларсиз тасаввур ёта олмаслиги кам маънавиятдир. Худбинликнинг кар лъандай шакли кам маънавиятнинг мезонларидан чекинишдир. Инсон фаолиятида маънавият мезонларидан чекиниш къллари бълса-да, у кеч лъачон ёз каёттида маънавиятни бутунлай инкор ёта олмайди. «Инсон, - деб ёзади И.Каримов, - ёзини

лик баръларор бълган тальдирдагина ёз олий маълсадларига ёришади, моддий ва маънавий юксакликка къртарилади.

Сокибълрон Амир Темурнинг набираси Мирзо Улуърбек Мовароуннахрга кукурмонлик лълган лърль йил мобайнида мамлакатда тинчлик-баръларорлик устувор бългани сабабли илм-фан, маданият юксак таральий ётган, бунёдкорлик ишлари ривожланган, куна заминимиз гъллаб-яшнаган.

Аксинча, уруш ва низолар инсонни одамийлик лъиёфасидан айиради, жамиятни буткул таназзул ботльоърига ботиради. Йигирма йилдан буён ёзаро карбий можаролар туфайли цивилизациядан батамом узилиб, дунёнинг энг лълоль мамлакатларидан бирига айланиб лълган Афъронистон - бунинг яльоль далилидир.

Мустайиллигимизнинг дастлабки кунлариданоль биз юрт тинчилигини энг асосий бойлик сифатида асраб келмольдамиз. Бугунги ва кейинги насллар кам кърп мекнат ва машальлатлар ёвазига лъллга киритилган мана шу бебако неъматни асраб-авайлаши зарур. Шундагина улар халъимизнинг асл орзуинтилишларига, истильлол йълтида жон фидо ётган аждодларимиз рукига муносиб бълла олади.

Юрт тинчилиги - Ватан озодлиги ва мустайиллиги билан чамбарчас боърлидир. Бировга лъарам бълган халъ кеч лъачон ёркин ва фаровон яшай олмайди. Шунинг учун кам мустайиллик ва тинчликни асраш, мамлакатимизни тажовузкор кучлардан кимоя лъилишга доимо тайёр туришимиз лозим.

Юксак маънавият, сиёсий маданият, миллат-

Миллий истиљлол мафкурасининг асосий Ҳоялари халъимизнинг мустаъил таралъиёт йнълидаги бош Ҳоясидан келиб чилъади ва нъзининг маъно-моқияти, фалсафаси, жозибаси билан уни халъимизнинг лъалби ва онгига янада чуълурроль сингдиришга хизмат лъилади.

Юрт тинчлиги

Юрт тинчлиги - бебако неъмат, улуҳ саодатдир. Башарият нъз таралъиётининг барча босълъичларида, аввало, тинчлик-тотувликка интилиб келган. Юрт тинчлиги - баръларор таралъиёт гарови.

Нъзбек халъи тинчликни юксак лъадрлайди, уни уз орзу-интилишлари, маълсад-муддаолари руёбга чилъишининг кафолати деб билади. Шунинг учун доимо Яратгандан тинчлик ва омонлик тилайди.

Лекин, афсуски, каётда бу эзгу тилакларнинг ижобат бълъишига доимо лъаршилик лъиладиган кучлар кам бор. Улар нъларининг Ҳаразли маълсадлари, нафс балоси йнълида башариятни камиша низо-адоват, уруш ва лъирҲинлар домига тортиб келади.

Инсоният тарихига назар ташласак, кейинги беш минг йил мобайнида одамзот ун беш мингдан зиёд катта-кичик урушларни бошдан кечирганини кълрамиз. Бу уруш ва тинчлик, хавфсизликни таъминлаш масаласи канузгача инсоният олдидаги энг оламшумул муаммо бълъиб лъолаётганидан далолатдир.

Колбуки, башарият фалъат тинчлик ва осойишта-

халънинг бир зарраси деб сезгандагина, у калъда нъллаб, меълнат лъилиб яшагандагина маълнавият билан туташади».

Бешинчидан, Президент И.Каримов асарларида олдинга сурилган чуълур фалсафий-назарий Ҳоялардан яна бири маълнавиятнинг чексизлиги масаласидир. Маълнавиятнинг моқияти, лъиррали, ривожланиш имкониятлари шунчалик каттаки, уни улчаб кам поёнига етиб кам бълмайди. Жамият таралъиёти олдинга лъараб борувчи чексиз жараён бълганлиги сабабли унинг асосий таркибий лъисми бълган маълнавий камолот кам узлуксиз давом этаверади.

Олтинчидан, И.Каримов кълрсатиб нълганидек, маълнавий камолот маълнавий эктиёж билан боҲлильдир. Маълнавий камолотга интилиш – инсонийлик моқияти билан боҲланган фазилатидир. Билим амалиёт таралъиётининг кар бир босълъичи, ривожланишнинг охирги нуълтаси бълла олмайди. Маълнавий камолотнинг кар бир босълъичи аниъл даврининг нълзига хос эктиёжлари ва имкониятини яратади. Сақродаги сайёк кар доим чанълловини босиш учун булоль излаганидек инсон кам неча-неча азоблар, лъийинчиликлар билан маълнавият чашмасини излайди. Кар бир шахс маълнавий эктиёжини лъондиришини биз коқлаганимизча эмас, балки асосан нълзи билганича амалга оширади.

1. Жамият таралъиётини олдиндан кълра билиш - инсон оъллона фаолиятини зарур шарт.

Жамиятни илмий билиш ва бошъларишда унда

содир бѣлаётган жараёнлар таралѣётининг оѣбатини олдиндан кѣра билиш катта акамият касб этади.

Башорат ѣилиш нима? Инсон каётида кали рѣй бермаган, фан учун козирча номаълум кисобланган, имконият тариласидагина мавжуд бѣлган бирон бир ижтимоий-сиёсий волеа ёки ходисанинг келажакда ѣандай рѣй беришини, унинг колати, ривожланиш ѣонунлари ва оѣбатларини муайян илмий далиллар, назарий хулосалар ва маълумотларга асосланган колда олдиндан айтиб бериш - башорат ѣилишдир.

Инсон фалат оркага, ѣтмишга ѣараб яшай олмайди, балки ѣтмиш авлодлар томонидан яратилган барча илмий билимларни чуљур ѣрганиш ва ѣзлаштириш, уларга ижодий ва танљидий ёндошиш асосида келажакни олдиндан кѣришга, тухтовсиз илгарилаб боришга каракат ѣилади. Ўтмишни тарихини билмасдан туриб келажакни билиш, олђа ривожланиш мумкин эмас. Келажакка умидворлик билан ѣараш, бугун билмаган нарса ва кодисани эртага мукаммал билишга интилиш, орљага эмас, олдинга, келажакка томон каракат ѣилиш -инсоннинг энг муким фазилатларидан бѣлиб кисобланади.

Инсон ѣзининг келажagini тахмин ва гумонларга асосланиб эмас, балки фан ва амалиётнинг чуљур илмий хулосаларига асосланиб билиб олади. Фан ва амалиёт келажакни олдиндан кѣришнинг энг ишончли ѣуролидир. Инсон фан ёрдамида дунёни илмий асосда билади, ундан маљсадга мувофиль тарзда фойдаланади. Бирон-бир нарсадан фойдаланиш учун аввало уша нарса ва кодисани билиш, атрофли-

шуђулланмасин, шахсий манфаатларини халљ ва Ватан манфаати билан ѣзаро уйђунлаштириб яшашга ундайди.

Мулкдор одамнинг жамият ичида, халљ орасида фалат бойлиги билан эмас, балки юксак маънавий фазилатлари билан кам ажралиб туриши зарурлиги, шахсий ва оилавий фаровонликка эришиш имконияти кар кимнинг ѣз ѣѣлида деган каёт калѣлатини замонавий дунёљараши сифатида шакллантиради. «Кар бир фуљаронинг фаровонлиги - бутун жамиятнинг фаровонлигидир»ђоясини илгари суради.

5. Миллий истиљлол мафкурасининг бошђояси

Ўзбекистан халљининг миллий таралѣёт ѣѣлидаги бошђояси - озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон каёт барпо этишдир. Буђоя халљимизнинг азалий эзгу интилишлари, бунёдкорлик фаолиятининг маъно-мазмунини белгилайди. Кар бир инсон учун муљаддас бѣлган юксак гуманистик ѣадриятларни ѣзида мужассам этади.

Миллий истиљлол мафкурасининг бошђоясида озодлик тушунчасининг устувор ва етакчи ѣринда туриши Ватан мустаљиллиги барча орзу-интилишларимиз, амалий фаолиятимиз ва ёруђ келажакимизнинг асоси эканидан далолат беради.

6. Миллий истиљлол мафкурасининг асосийђоялари

бълиб яшаш рукининг устунлиги;

- жамоа тимсоли бўлган оила, мақалла, эл-юрт тушунчаларининг муъаддаслиги;

- ота-она, мақалла-қуй, умуман жамоатга юксак хурмат-эътибор;

- миллатнинг ғалмас руки бўлган она тилига муқаббат;

- қаттага хурмат ва қичикка иззат;

- меър-муқаббат, ғалзалик ва нафосат, қает абадийлигининг рамзи - аёл зотига эқтиром;

- сабр-бардош ва меқнатсеварлик;

- қалоллик, меър-олибат ва қоказо. Истиъллол мафқураси луйидаги умумбашарий ладриятларни эътироф этади ва улардан озилланади:

- лонун устуворлиги;

- инсон қал-қулуълари ва қурфикрлилик;

- турли миллат вақилларига хурмат ва улар билан бақамжикат яшаш;

- диний бағрикенглик;

- дунёвий билимларга интилиш, маърифатпарварлик;

- ғалзга халъларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ғалганиш ва қоказо.

4. Ижтимоий -илътисодий асослари

Миллий истиъллол мафқураси, ғал моқиятига қалра, қар бир оила ва фуъларонинг муносиб турмуш даражасини таъминлайдиган фаровон қаетга эришишга чорлайди. Қар бир инсонни, у лайси шаклдаги мулкчилик асосида меқнат фаолияти билан

ча ғалганиш қерак бўлади.

Илмий олдиндан қалриш табиат ва жамиятнинг билиб олинмаган лонунларини, номаълум бўлган ва қали юзага қилмаган ходисалари соқасига жорий этилишига асосланади. Илмий олдиндан қалришда муъларрар равишда қелажакдаги воълеалар ва уларнинг муддатлари хусусида тахминий фаразларнинг элементлари бўлади.

Илмий башорат талғилигининг мезони-амалиётдир.

Ижтимоий қает қодисаларини олдиндан билиш, режалаштириш, программалаштириш, лойихалаштириш, бошлариш назариялари билан ғалро алоълдорликда амалга оширилади.

Жамият таралъиети лонунларнинг олдиндан қалра билишнинг экстраполяция [муайян бир шароитда ралъ берадиган лонуниятларни қозирги давр ва қелажакка боғлаш], тарихий аналогия [талмиш қодисаларига лараб хулоса қилариш], ижтимоий қодисаларни компьютер орлали намуналаштириш, қелажак қодисаларини тасвирлаш, экспериментал бақолаш [тарихий илмий тажрибага асосланган ишларга] бақо бериш сингари асосий усуллари мавжуд. Буларнинг қаммаси биргаликда жамият таралъиетини олдиндан қалришга имкон беради.

Мавжуд воълелик, мамлакатимизда, жақон милъесида мунтазам равишда содир бўлиб турган қодиса ва жараёнлар, жақон фани ва техникасининг, инсон алъ-идроки ва тафаккурнинг қайратомуз даражада тухтовсиз ривожланиб бораётганлигини, қозирги замон илмий-техника ютуълари инсоният-

нинг келажаги қалъида мукаммал илмий хулосалар чиқариш учун бой материал бермоқда.

Мамлакатимизнинг келажаги қалъида аниқ режалар ишлаб чиқиш, уларни амалга оширишнинг энг оқилона ва маъсадга мувофиқ йўллари белгилаб олиш учун халқ билан маслақатлашиш, унинг фикрига эътибор солиш, мададига суяниш, унинг талаб-истакларини бажариш зарурлигини қайта баҳолаш зарур.

2. Жақон таралъиётининг қозирги даврдаги йзига хос хусусиятлари.

Ер юзидаги давлатлар ва халълар йртасидаги йзаро боғлиқлик ва қамқорликнинг юксалиб бориши жақон таралъиётини қозирги бослиқнинг йзига хос хусусиятидир. Бошлбача айтганда, кенг йамровли интеграция-(лотинча снъз бнълиб, тнълдириш, йъинлашиш маъносида ишлатилади)-бутун қозирги оламшумул жараён бнълиб, қар бир халқ ва давлатнинг порлоқ истилъболи умуминсоний цивилизация йнълидаги барча куч-харакатларини бирлаштиришга кнъмаклашади.

Дунёдаги кнъпчилик мамлакатлар ва халълар йзларининг ижтимоий, илтисодий, сиёсий, маданий таралъиёт даражаларининг қар хиллиги, ривожланишнинг турлича бослиқларида эканликларини, қатто мафкуравий йарашлардаги фаръларга йарамасдан йзаро йъинлашмоқдалар.

«Жақон милъёсидаги умумий таралъиёт, одамлар дунёйарашларининг йзгариши, коммуникациялар юксалиши, халъаро муносабатлари ривожланиши ва унинг одамзод қайтига таъсири давлатлар ва

таралъиёт йнълини назарий ва амалий жиқадан асослаб берган Ислом Каримов асарларида чуълур ифодасини топган. Уларда мамлакатимизнинг ривожланиш йнъли, унинг йзига хос хусусият ва йёнуниятларининг амалга ошиши диалектикаси илмий нултаи назардан аниқ белгилаб берилган.

Миллий истилълол мафкурасининг фалсафий асоси, шунингдек, йадимги шаръл, юнон, рим ва бошлба фалсафа мактабларининг меросига қам таянади.

Хусусан, Сукрот, Афлотун, Арасту сингари мутафаккирларнинг асрлар давомида йз йадрлймматини йнълотмай келаётган фикрлари, жақон фалсафасининг йрта асрлар ва янги замондаги намояндалари йарашлари қам миллий истилълол мафкураси тамойилларини асослаш ва бойитиш, уларга қайтиг руқ бағишлашда муқим ақамият касб этади. Конфуцийнинг фалсафий қикматлари, Афлотуннинг «Йоялар дунёси ва соялар дунёси» тнълйрисиди таълимоти, Гегель диалектикаси, гуманистик замонавий фалсафий олимлар илгари сураётган йоялар қам миллий истилълол мафкурасининг умуминсоний асосларидир.

3. Миллий ва умуминсоний тамойиллари

Истилълол мафкураси халълимизнинг табиати, иродаси, орзу-интилишларини ифодалайдиган йнъйидаги миллий хусусиятларини замон талаблари асосида янада бойитишни назарда тутди:

- халълимиз қайтида йадим-йадимдан жамоа

каъида, Ватанимизнинг шонли тарихи тнърисида тасаввур ва тушунчалар беради, шу муъаддас диёрда яшайдиган кар бир инсон лъалбида ҳурур-ифтихор туйғуларини уйғотади.

Халъимизнинг нъзига хос турмуш тарзи, тафаккур ва дунёъараши, каётга, воъеликка муносабатининг ифодаси бнълган халъ оғзаки ижоди намуналари, «Ал-помиш», «Шашмаълум» каби санъат дурдоналари, Спитамен, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур каби миллий лъахрамонларимизнинг ибратли каёти кам миллий мафкурамиз озилъанадиган манбалардир.

Мафкурамизнинг фалсафий асосини, аввало, миллий-ижтимоий тафаккурнинг мумтоз намуналари бнълган дунёвий билимлар, жақон фалсафаси дурдоналари белгилайди. Олам ва одамнинг яралиши ва тақомиллашиб бориши каъидаги диний ва илмий лъарашлар, поклик, калоллик, мардлик, комиллик ҳоялари кам бугунги мафкурамиз шаклланишига таъсир нътказади.

Буюк донишманд аждодларимизнинг озодлик тнърисидagi ҳоялари, Хоразмийнинг дунёвий кашфиётлари ва Берунийнинг ижтимоий-ахлолий лъарашлари, Форобийнинг адолатли жамият ва Ибн Синонинг дуализм таълимоти, Алишер Навоийнинг комил инсон каъидаги фалсафий мушоқадалари, асримиз бошидаги маърифатпарвар зиёлилар фаолияти кам миллий ҳоя ва истиъллол мафкурасининг теран томирларидир.

Истиъллол мафкурасининг фалсафаси, унинг маъно-мазмуни, асосий ҳоя ва тамойиллари миллий давлатчилигимизни лъайта тиклаб, жамиятимизнинг

халълар нъртасида нъзаро бирлашишга интилишни кучайтирмоъда. Айни ваътда миллий хусусиятлар ва анъанларни сиёсий ва маънавий меросни салъаб лъолиш тамойиллари кам яълъол сезилмоъда»¹.

¹Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва илтисодий истиълболнинг асосий тамойиллари. Т., 1995, 59-бет

Дунё миълёсида руй бераётган кар хил лъийинчилик ва мураккабликлар, кнътилмаганда пайдо бнълиб лъолаётган муаммолар, айниълса, уруш хавфи, сайёрамиздаги тарихи, маданияти, дини, тили, таълдири, сиёсати ва мафкураси кар хил бнълган халълар ва мамлакатларни нъзаро яълинлашувларини каётгий заруриятга айлантирди. Бугунги кунда, учинчи минг йиллик арафасида одамлар тарихда биринчи марта нъз таълдирларини сайёрамиз бнъйича бирлигини, бошъл халълар ва миллатлардан ажратилмаслигини чуълур кис лъилмоълалар. Умуман олганда козирга пайтда жақон мамлакатлари ва халълари олдида кам миллий, минтаълавий, кам умумбашарий муоммалар билан айни бир пайтнинг нъзида шуғулланиш зарурияти туғиляпти. Бу вазифа ва муоммаларни кал этиш учун таралъиётнинг турли босълчида турган, ривожланиш даражаси турлича бнълган давлатлар нъртасида нъзаро ишонч, умуминсоний манфаатлар ва лъадриятларга чуълур хурмат ва эълтилод сув билан каводек зарур.

Инсониятни лъизилътириб келаётган умумбашарий, миллий ва минтаълавий ва бошъл муоммаларни илгаридек ихтилофлар йнъли билан кал лъилиб бнълмайди. Шу жихатдан лъараганда ихтилофлар эмас, соғлом кучларни бирлаштириш, лъарама-

ларшиликларнинг бирлига юзага келган муаммоларни қалъилишнинг муқим омили эканлигини жақон таралъийетининг хозирги бослъичи кърсатиб ва амалда исботлаб турибди.

Шунинг билан бир лъаторда жақонда мулкий тенгсизлик-саноати ривожланган мамлакатлар билан ривожланаётган мамлакатлар къртасидаги тафовут ва зиддиятлар кучаймоъда.

Лъисла ваът ичида республикаимиз кърпгина нуфузли халъаро ташкилотларга хусусан БМТ га, Халъаро валюта фонди, Жақон банки, Европа лъайта тиклаш ва таралъийет банки, Иълтисодий қамкорлик Ташкилоти ва бошлъа шу каби машқур халъаро иълтисодий ва молиявий ташкилотларга лъабул лъилинди.

3. Қозирги замон умумбашарий муаммолари, уларни қалъилиш йъллари ва истиълболлари.

Умумбашарий муаммолар мазмунан бой ва чуълурлиги, лъамровининг кенглиги, бутун инсоният қалътига тааллуълъилиги, миллий, регионал чегаралар билан чекланиб лъолмаганлиги ва бошлъа лъатор хусусиятларга кърра айрим халъ ва миллатга, алоқида бир ижтимоий-иълтисодий тузумга бевосита тегишли бълган муаммолардан кескин фарлъ лъилади. Умумбашарий муаммолар инсониятнинг қозирги даври учунгина эмас, балки келажакдаги қалътий манфаатлари учун қам жуда муқим ва катта ақамиятга эга.

Қозирги замон умумбашарий муаммолари-бу инсоният цивилизациясининг таралъийети билан боълъилъ бълган энг муқим ва асосий муаммолардир.

мафкурага айланиши учун лъуйидаги талабларга жаовоб бериши зарур:

- инсон лъалби ва онгига ижобий таъсир этадиган тушунча ва туйълулар, гъзал ва қалътий лъоялар тизимини кързида мужассам этиши;

- миллат, халъ ва жамиятни бирлаштирувчи куч, юксак ишонч -этилъод манбаи бълъилиши;

- қар лъандай илълор лъояни кързига сингдириши ва қар лъандай ёвуз лъояга лъарши жаовоб бера олиши;

- замон ва давр кързаришларига лъараб, узи ифодалайдиган манфаат, маълсад-муддаоларни амалга оширишнинг янги-янги воситаларини тавсия эта олиши.

Бу вазифаларнинг бажарилиши фуълароларимизни қозирги шиддаткор қалът талабларига жаовоб бера оладиган шахсларга, янги жамият лъурилишининг фаол иштирокчиларига айлантиришга хизмат лъилади.

2. Тарихий ва фалсафий асослари.

Миллий истиъллол мафкурасининг маълномазмунини белгилайдиган асосларидан бири - бу халълъимизнинг лъадимий ва бой тарихидир. Чунки тарих -буюк мураббий. У инсонга ибратли хулосалар берибгина лъолмасдан, баъзан аччилъ сабоъларни қам тан олишга ундайди.

Она заминимизда бундан неча асрлар аввал яратилиб, то қануз юртимизга кърк баълъишлаб турган лъадимий обидалар, осори атилъалар халълъимизнинг юксак салоқияти, куч-лъудрати, бунёдкорлик анъланалари

хиллиги асосида ривожланади. Кеч лайси мафкура давлат мафкураси сифатида њрнатилиши мумкин эмас».

Бу љоида Ызбекистонда фаолият кърсатаётган партиялар, каракат ва ижтимоий-сиёсий гуруклардан бирортасининг дастурий љоялари ягона давлат мафкураси бњла олмаслигини англатади.

Миллий истиљлол мафкураси турли сиёсий партия ва ижтимоий гуруклар мафкурасидан устун турадиган социал феномен-ижтимоий кодисадир. Бу мафкурада бирон-бир дунёлараш мутлољлаштирилмайди ёки у мавжуд сиёсий кокимиятни мустақкамлаш маљсадида сиёсий љурулга айлантирилмайди. Миллий истиљлол мафкураси, њз мазмун-мокиятига књра, Ызбекистоннинг ижтимоий-сиёсий таралъиётига хизмат љилади, барча сиёсий партиялар, гурук ва љатламларнинг бутун халъимизнинг љуйидаги умумий манфаатларини ифодалайди:

1. Мамлакатнинг мустаљиллиги, худудий яхлитлиги, саркадлар дахлсизлиги;
2. Юртнинг тинчлиги, давлатнинг карбий, иљтисодий, љоявий, экологик, информациян тақдидлардан мукофаза этилиши;
3. Мамлакатда фуљаролараро ва миллатлараро тотувлик, ижтимоий барљарорлик муқитини таъминлаш;
4. Кар бир оила ва бутун халънинг фаровонлиги;
5. Жамиятда адолат устуворлиги, демократия, њз-њзини бошљариш тамойилларининг амал љилиниши.

Истиљлол мафкураси том маънодаги миллий

Йурраи заминнинг барча љитъалари, мамлакатлари ва регионларида яшаётган миллиардлаб кишиларга, умуминсониятга умумий алољадор бњлган бундай муаммолар сон-санольсиздир. Улардан энг асосийлари -Ер юзида тинчликни сальлаш, љурулланиш пойгасини тухтатиш, халъаро хавфсизликни таъминлаш, хавфли касалликларни олдини олиш ва экологик муаммоларни кал этишдан иборат. Умумбашарий муаммоларга, янги ривожланаётган мамлакатларда иљтисодиёт даражасини ошириш, аколининг љашшољлик ва саводсизлигига бардам бериш, санот хом-ашёси, энергия манбалари ва озиль-овљат билан таъминлаш, коинотни ва жакоп океани манбаларини њзлаштиришга боћлиљ бњлган муаммолар киради.

Йайд љилиб њтилган умумбашарий муаммоларни мазмуни ва хусусиятига књра учта љирик гурухга ажратиш мумкин. Биринчи гурухга жакоп термоядро урушининг олдини олиш, Ер юзидаги халълар ижтимоий таралъиёти учун тинчликни сальлаш, ривожланаётган мамлакатларда мавжуд камчиликларни тугатиш ва янги халъаро иљтисодий тартибни њрнатиш каби муаммолар киради. Атроф-муқитни фалокатли ифлосланишдан сальлаб љолиш, инсониятни ёљилћи, хом-ашё, озиль-овљат билан таъминлаш, жакоп океани манбаларини ва коинотни њзлаштириш сингари умумбашарий муаммолар иккинчи гурухни ташкил этади. Ккоят учинчиси, илмий-техника инљилоби салбий ољибатларнинг олдини олиш соћлиљни сальлаш, саводсизликка љарши књрашиш сингари муқим каёттий муаммолардан ибо-

рат.

Умумбашарий, умуминсоний акамиятга эга бўлган муаммолар бир-биридан ажралиб ўлган эмас, балки узвий боғланишда ва нзаро алоҳадорликдадир. Улардан бирининг қалъилиниши иккинчиси ва учинчисининг қам қалъилишига йнъл очади.

Қозир дунёда илгариги давлатлардагига нисбатан ядро ўуроли ва уларни ташиш мосламалари анча кнъпдир. АЎШ билан собиль шнъро худудидаги ядро ўуrolларининг талофат кучи 60 минг мегатоннани ташкил ўилади. Олимларнинг тахминича, агар уруш бошланиб, ядро ўуrolлари ўулланиладиган бўлса, бу қолда фалъат 12 минг мегатоннагача ўувватидан фойдаланилади. Солиштириш учун кнърсатиш мумкинки, иккинчи жақон урушида ўнълланилган барча портлатиш ўуrolларининг умумий ўуввати атиги 6 мегатоннани ташкил ўилади. Бошльача айтганда, ядровий уруш бўладиган бўлса бунда портлаш кучи беш йил давом этган иккинчи жақон урушидаги нисбатан икки минг баробар кнъп бўлиб, у фалъат бир ёки икки кунда юз беради.

Термоядро ўуrolларининг учта техник хусусияти инсониятни, цивилизацияни катта хавф-хатар остига ўнъяди.

Термоядро ўуроли катта талофат кучига эга. Агар оддий куч мегатонна ўувватига эга бўлган ядровий ўуrol ўнълланилса, Хиросимадагига нисбатан ёнђин майдони 150 маротаба кнъп, талофат майдони эса 30 маротабагача кнъп бўлади Термоядро ўуrolидан фойдаланиш мумкинлигини инсоннинг

ўатламларини Ўзбекистоннинг буюк келажагини яратишга сафарбар этади;

6. Миллати, тили ва динидан ўатъи назар, мамлакатимизнинг қар бир фуълароси ўалбида она Ватанга мукаббат, мустаъллик ёояларига садоўат ва нзаро қурмат туйђусини ўарор топтиради;

7. Жамоатчилик ўалби ва онгига фикрлар хилма-хиллиги, виждон эркинлиги тамойилларига риоя ўилган қолда маърифий йнъл билан сингдирилади.

Миллий мафкура фалъат бугун эмас, балки қамма замонларда қам энг долзарб сиёсий-ижтимоий масала, жамиятни сођлом, эзгу-маълсадлар сари бирлаштириб, унинг нз муддаоларига эришиши учун маънавий-рукий куч-ўувват берадиган пойдевор бўлиб келган.

У қар бир ватандошимизнинг оиласи, жамият, эл-юрт олдидаги бурч ва масъулиятини ўай даражада адо этаётганини белгилайдиган маънавий мезондир.

Бу Ўзбекистонда истиълومات ўиладиган ва нз таъдирини шу муъладдас замин билан бођлаган қар бир кишининг «Ватаним менга нима берди» деб эмас, балки «Мен Ватаним равнаъи учун нима ўилаяпман» деган масъулият туйђуси билан яшаши демақдир.

Миллий мафкура қалъида гапирганда шуни назарда тутиш керакки, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси плнорализм, фикр ва ўарашлар эркинлиги тамойилларини тнълиль таъминлайди. Асосий Ьонунимизнинг 12-моддасида бу ўоида ўуйидагича ифодаланган:

«Ўзбекистон Республикасида ижтимоий қаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-

керак - биз њзимиз учун шундай хулоса чиљариб олдик...¹

¹ И.А.Каримов, «Њзбекистон иљтисодий ислокатларни чуљурлаштириш њйлида», Т., 1995, 152 бет

Янги мафкуранинг асл маъноси эскича аљидалардан коли бњлган, мустаљил ва янгича фикрловчи кишиларни тарбиялашдан иборат», - дейди И.А.Каримов.

МИЛЛИЙ ИСТИЉЛОЛ МАФКУРАСИ

1. Моќият-мазмуни

Њзбекистон жамиятининг миллий истиљлол мафкураси, њз моќиятига књра, халљимизнинг асосий маљсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг њтмиши ва келажагини бир-бири билан боћлайдиган, асрий орзу-истакларини амалга оширишга хизмат љиладиган ёоялар тизимидир.

Миллий истиљлол мафкураси:

1. Њзбекистон Республикаси Конституцияси, миллий ва умуминсоний љадриятлар, демократия та-мийилларига асосланади;

2. Халљимизнинг асрлар давомида шаклланган юксак маънавияти, анъана ва удумлари, улућ бобокалонларимизнинг њлмас меросидан озильланади;

3. Адолат ва калљилат, эркинлик ва мустаљиллик ёоялари камда халљимизнинг ишонч ва эътиљодини акс эттиради;

4. Юрт тинчлиги, Ватан равнаљи ва халљ фаровонлигини таъминлашга хизмат љилади;

5. Жамият аъзоларини, аќолининг барча

генотип сифатидаги камда инсоният цивилизациясининг мавжудлиги катта хавф-хатар остига љњймољда. Дунёда инсоннинг биологик тур сифатида яшашга бевосита хавф-хатар мавжуд¹.

Демак бутун инсоният олдиди турган умумбашарий муаммолар - термоядро љуролининг љњлланиши ва инсониятнинг атом ёнћини натижа-сида хало-

¹ Сахаров А.Д. Таралљиёт, тинч-тотув яшаш ва ижодий эркинлик калљиди уйлар. 1990 йил, 2-сон, 5-бет.

катта дучор бњлиши хавфини бартараф этишдан иборат. Козирги пайтда тинчликни астойдил саллаш ва мустаќкамлашдан књра зарур ва муќимрољ вази-фа йуљ. Тинчлик бњлмаса таралљиёт кам тарихнинг њзи кам бњлмайди, зеро тинчлик инсоният турмушининг туб шартидир.

Ер юзида љуrolланиш пойгаси учун миллиардлаб доллар сарфланмољда. Айни пайтда хар бир киши бошига 3,5 тоннага яљин портлавчи модда тњћри келади. Кар йили дунёда харбий маљсад учун љарийб 1 триллион доллар сарф этилмољда. Иљтисодиётни харбийлаштириш содир бњлмољда. Бу эса энг њткир ижтимоий масалаларни, умумбашарий муаммоларни кал љилишга тућанољ бњлмољда. Агар карбий маљсадлар учун ишлаётिलाётган бу маблаћлар меќнаткашларнинг ижтимоий ёќтиёжларини, сикат-саломатлигини таъминлашга сарфланса маљсадга мувофиль бњлар эди. Сайёрамиз миљёсида харбий љуrolлар ишлаб чиљариш атиги бир калфта тухтатилса, инсоният учун бу тадбир хаф-тасига 15 миллиард доллардан зиёд фонда келтирган

бълар эди. Келтириб ытилган далилар уруш ва тинчлик муаммоси козирга замоннинг кар ландай умумбашарий муаммосини ижобий ва оъилона ечишнинг зарур шрти ва асоси эканлигини очиль-ойдин кърсатиб турибди. Шунн эътиборга олган клда козирги кунда минтаъада баръарорлик ва миллий хавфсизлик кафолатларини шарт-шароитларини аниълаш ва таъминлаш ёоят муким акамият касб этади.

Президентимиз эътироф этгандек, биз давлатларни тинч-тотув яшаш халъаро маслакатларни калъилишда куч ишлатмаслик, такдид лъилмаслик та-мойилини ташъи сиёсатимизга асос лъилиб олганмиз. Ёзбекистон муддати 1995 йилга ёзайтирилиши лозим бълган ядро лъуролини тарлъатмаслик тълърисадаги шартномани, ядро лъуролини йнълъилиб ташлаш тълърисадага шартномага айлантнриш тарафдоридир. Шунингдек, биз худди кимёвий лъуроллар бълйича лъабул лъилинган шартнома каби биологик лъуролларни кам таълъильлаш тълърисадага шартнома лъабул лъилиниши тарафдоримиз. Бу Ёзбекистон тинчликсевар мамлакати эканлигини яълъол далилидир.

Дунё аколисининг тухтовсиз кълпайиб бораётганлиги козирги даврнинг энг муким хусусиятларидан бълнб кисобланади. Шу кеча-кундузда сайёрамиз аколиси соатига 6000, минутига 100-120, секундига 2 кишига кълпаймольда. Дунё бълйича кундалик усиш нрта кисобда 275 кишига тълъри келади. Жаконалколиси хар йили нрта хисобида 60 миллионга кълпаймольда.

учун зарур бълган барча имконият ва шарт-шароитларни яратишдан иборатдир.

¹ И.А.Каримов, «Ёзбекистон: миллий истильлол, ильтисод, сиёсат, мафкура, Т., 1993 йил, 47 бет

Миллий истильлол мафкурасининг муким хусусиятларидан бири шундаки, у ижтимоий-ильтисодий муносабатларни акс эттирибгина лълмай, сиёсий бошъарув тизимининг фаолиятини кам ёзида ифодалайди. Сиёсий билимлар лъанчалаик мукамал бълса, халъининг онги ёсади, фаоллиги ошади.

Мустаъллик миллий истильлол мафкурасини каётга кенг ва атрофлича жорий этиш борасида ислом таълмотида мавжуд бълган имкониятлардан ёз нрнида оъилона ижодий фойдаланиш малъсадга мувофильдир. Дин одамларни каром-кариш йнъллардан узоълроъл юришга, яхши бъллишга, ёзидан яхши из лълдиришга ундайди. Ислом динида одамларни акиллик ва биродарликка даълват этадиган ёоялар бекисобдир. Ислом дини одамлар дилига инсоф, сабр-тоълат, калол меќнат, акиллик туйълуларини жо этмольда.

Миллий истильлол мафкураси - миллат равнаълн, халълмизнинг фаровонлиги, жамиятимизни порлоъл келажакка ундайдиган катта ёоявий кучдир. У жамиятадаги барча кишиларни, ижтимоий гуруклар, табалаларни битта малъсад сари -Ёзбекистонни келажакда буюк давлатлар сафига олиб чильишга даълват этадиган илмий ёоялар мажмуасидир.

«Козир таркиб топаётган умумхалъл миллий мустаъллик мафкурасини шундай кенг лълламли кодисалар жумласига киритмоль лозим. Кеч ландай мафкура давлат мафкураси даражасига кълтарилмаслиги

тиб берилган.

Республика оммавий ахборот воситалари ходимлари давлатимиз мавъеини дунё миљёсида янада ошириш, Президентимиз раќбарлигида олиб борилаётган мустаљил ички ва ташљы сиёсатнинг инсонпарварлик тинчликсеварлик моќиятини жаќон афкор оммасига етказиш сингари њлкан вазифаларни адо этишаяпти.

Оммавий ахборот воситалари миллий истиљлол мафкурасини янада жонлантириш ва жорий этиш, асрий љадриятларимизни тиклаш ва ривожлантириш, мустаљиллик ва ватанпарварлик туйђуларини ќар бир инсон љалбига етказиш борасида њз фаолиятларини анчагина кучайтирдилар. Улар мустаљил Ызбекистан ќаётини ќар томонлама ёритаяптилар.

Жамиятнинг, давлатнинг, инсоннинг келажаги оиладан бошланади. Оила - жамиятнинг асосий бњђинидир. Оилада сингдирилган тарбия, Ватан, эљюрт, мустаљиллик, озодлик ќаљида бериладиган илк тушунча ва тасаввурлар боланинг мурђак љалбида бир умрга муќрланиб љолади. «Оила турмуш ва виждон љонунлари асосида љурилади, њзининг књп асрлик мустаќкам ва маънавий таянчларига эга бњлади, оилада демократик негизларига асос солинади, одамларнинг талаб-эhtiёжлари ва љадриятлари шаклланади... Бу эса энг олий даражада маънавий љадрият, инсон љалбининг гавќаридир»¹.

Миллий истиљлол мафкураси ёояларини омма онгига сингдириш ва амалга оширишнинг энг муќим ва зарур шартларидан яна бири - халљимиз тарихини чуљур ва мукамал - уни љандай бњлса шундайлигича, холисона њрганишни йњлга љњйиш, бунинг

Дунё аќолисининг келажакдаги њсиш књрсаткичлари ќаљида нима дейиш мумкин? Файласувлар, социологлар, демографлар 2000 йилларда жаќон аќолисининг сони 6 миллиардга, 2025 йилларга бориб эса 8 миллиардга етишини тахмин љилмољдалар.

Ќозирги даврда бутун инсониятнинг олдида турган яна бир мухим муаммо - бу, љашшољликни тугатишдир. XX асрнинг ќозирги босљичида-фан ва техника гуркираб ривожланаётган, коинот њзлаштирилаётган даврда узоль, йиллар давомида мустамлакачилик ќукмронлиги остида келган мамлакатлардаги 1 миллиарддан књпрољ аќоли озильовљат етмишмаслиги, яшаш уй-шароитнинг йуљлиги, табобат хизматининг ёмонлиги туфайли љашшољликда ќаёт кечирмољдалар. Натижада кишиларнинг њртача умри бу мамлакатларда АЉШ, Япония, Италия, Франция, Германия ва бошља ривожланган мамлакатларидагига љараганда камида 20 йил кам бњлмољда. Кейинга 10 йилликлар мобайнида «учинчи дунё» деб аталган мамлакатларда љашшољлик шу љадар кенг ёйилган ва шу љадар кучайганки, бу инсоният учун шармандаликдан бошља нарсаси эмас.

Инсон ќаётини салљашда ќозирги пайтда барча мамлакатларда кенг тарљалиб кетаётган касалликлар билан курашиш, унинг олдини олиш дам катта аќамият касб этади. Фан-техника ривожланиши билан бир љаторда ќозирги књп жойларда юрак ва љон-томир касалликлари, рак, СПИД, наркомания ва шу каби касалликлар авж олиб кетаяпти. Бу њз на-

вбатида инсониятнинг куч љувватларининг тѣплаб, фан ютуљларидан фойдаланиб, юљорида кѣрсатилган касалликларни йѣљ љилиш йѣлларини аниљлаб олишни талаб љилмољда. Бу борада БМТ жумладан, Бутунжаќон Соћлиљни сальаш Ташкилоти (ВОЗ)нинг фаолиятини янада жонлаштириш катта аќамиятга эгадир.

Халљаро терроризм, коррупцияга љарши курашларни кучайтириш, наshawандлик, алкоголизм, хатарли касалликларнинг (СПИД, рак ва ќоказолар) олдини олиш, уларни тарљалиб кетишига йѣл љѣймаслик, шунингдек, маориф ва ижтимоий таъминот, маданий мерос ва умуминсоний љадриятлардан ољилона фойдаланиш каби муаммолар ќам жаќон мамлакатларининг олдида тѣрган умумбашарий муаммоларидир.

Дунёдаги барча мамлакатларга тааллуљли бѣлган умумбашарий муаммолардан яна бири-инсониятнинг энергияга нисбатан тухтовсиз ѣсиб бораётган эќтиёжларини љондириш йѣлларини излаб топишдан иборатдир. Энергия хом-ашёси масаласи шунинг учун ќам жаќон аќамиятига эга бѣлган муаммолардир, инсон усиз ќаёт кечира олмайди. Энергия инсоният учун ута зарур хисобланган материалларни, табиат яратмаган моддий буюмларни ишлаб чиљариш ва яратиш имкониятини беради. Демак, энергиясиз инсон таралљийётини тасаввур килиб булмайди. Табиат энергияга бой. Фан ютуљларига суянган ќолда шуни айтиш мумкин, табиий энергия манбалари кумир, нефт, ёнувчи сланец, газ ва бошља табиат бойликлари ер баћрида ќар

мустаљилликнинг маънавий замини бѣш бѣлганининг ифодаси бѣлади.

Миллий истиљлол мафкураси Республикамиз мустаљиллигини мустаќкамлаш, Ёзбекистонни келажакда буюк давлатга айлантириш, инсон халќуљуљларини ќимоя љилиш, ижтимоий адолатни, демократияни тѣла љарор топтириш, миллат ва мамлакатимиз истиљлоли муаммоларини биринчи ѣринга љѣйиш йѣлида аниљ маљсадга љаратилган, асосланган хулосанинг муайян тизимидир.

Миллий истиљлол мафкураси республикамизнинг иљтисодий, сиёсий ва маънавий таралљийётига маљсад ва йѣналиш беради. Ёзбекистоннинг буюк келажagini йѣлчи юлдуз каби ёритиб тѣради, халљни олђа томон чорлайди. Миллий истиљлол мафкураси бир миллатнинг манфаати билангина боћланган эмас, у Ёзбекистонда истиљомат љилаётган ѣзбеклар, љозолар, тожиклар, руслар, украинлар, яхудийлар, хуллас, республикамизни ѣзининг жонажон Ватани деб билган, у билан фахрланадиган барча миллат ва элатларнинг тенг ќуљуљлигини, љадрљимматини, манфаатларини ќимоя љилишга ќам љаратилган.

Мафкура фуљароларнинг, ёшлар, ижтимоий гурухлар ва љатламларнинг хуллас, кенг жамоатчиликнинг кундалик амалий фаолиятида ѣз ифодасини топа олса, жамият ривожланишига ѣз таъсирини кѣрсатади, омани уюштиради, бирлаштиради, амалий фаолиятга даъват этади. Президент И.А.Каримовнинг асарларида мустаљилликнинг энг долзарб муаммолари, уларнинг илмий-амалий ечимлари чуљур ва ќар томонлама ёри-

нимагадир эътилод льилиши, ландайдир ҳояга, таълимотга асосланиб иш куриши, фаолият курсатиши керак.

Ўзбекистоннинг қозирги даври, бундан кейинги тарихий таралъиёти ва истиълболи қамда мустаъилликнинг ижтимоий-сиёсий, иълтисодий, маданий-маънавий заминларини яратиш ва мустақкамлаш учун мафкура сув билан қаводек зарур. Буни қаётнинг ъзи очилъ-ойдин кърсатиб турибди.

Ўзбекистоннинг миллий истиъллол мафкураси давлатимиз фуълароларини улуђ маълсад йълида бирлаштириш ва сафарбар этишга къмаклашади.

Истиъллол мафкураси бутун Ўзбекистон халъининг рукини, ҳурур-ифтихорини, керак бълса лъудратини, орзу-интилишларини мужассамлаштирадиган улуђ кучдир.

Ўзбекистоннинг миллий истиъллол мафкурасининг моқияти ва бош маълсади - Ўзбекистон давлат мустаъиллиги учун хизмат льилиш, унинг сиёсий, иълтисодий, маданий-маънавий заминларини яратиш ва мустақкамлашда кенг халъ оммасини сафарбар этиш.

Янги мафкура одамларда келажакка ишончни, умидворликни тарбиялайди, меър-мукаббат, олибат, инсоф, сабр-тоълат, адолат, маърифат туйђуларини шакллантиради ва ъстиради, онгимизга ёруђлик нърини олиб киради, инсонларни буюк маълсад сари чорлайди.

Агар халъда мустаъиллик халъида тушунча, билим бълса-ю, истиъллол тѣђрисадаги ҳоя амалий ишлар билан, меқнат билан бођланиб, эътилодга, дунёларашга айланиб кетмаган бълса, бу

лъанча къп бългани билан битмас - туганмас манба эмас. Шунинг учун Республикамизда қам улардан олилона, тежаб-тергаб фойдаланиш лозим. Табиат ва ундаги барча бойликлар инсониятнинг бебақо хазинасидир. Табиат-муъладдас бир даргоқ, инсон къз очиб кърган дунёдир. Биз яшаб, нафас олиб, кун кечириб турган табиат қамма-қамманинг - бутун инсониятнинг умумий лароргоқи, умумий уйи, умумий масканидир. Табиат ва унинг бойликларини къз лорачиђидай саллаш умуминсониятнинг энг муъладдас бурчидир.

Умуминсоният олдида турган яна бир муқим муаммо - бу ирълчилик, миллатчилик, фашистик тоталитар тизимлар давфи авж олиб кетишига йъл лълмасликдир. Ирълчилик, миллатчилик авж олган давлатларда инсон қуълълари ва эркинликлари муъларрар равишда чекланади, тоталитар система барпо этилади, натижада руқий, виждон эркинлиги оёъл ости льилинади, инсон қаётининг ъзи хавф остида лъолади. Гитлеризм, сталинизм тизимларининг олибатида неча миллионлаб кишилар қалок бълди. Натижада жамиятимизнинг ривожланиши бир неча йил орълга сурилиб кетди.

Қозир мамлакатлар ѣртасида янгича муносабатлар ривожланмоълда, улар демократия, ошкоралик, инсоннинг қуълъл ва эркинликларини таъминлашга ларатилган. Мамлакатлар ѣртасидаги иълтисодий, сиёсий, маънавий алоълаларнинг ривожланиши қам ана шу умуминсоний манфаатлари лъллаб-лъувватлашга бођлил бъллиб лълмоълда.

Қозирги замондаги мамлакатларнинг бир-

биридан фаръи, уларнинг таралъий даражаси хусусиятлари, энг аввало, инсониятнинг кўлуъ ва эркинликлари ландай даражада кимоя лилинаётганлиги, демократик жараёнининг ривожланиши билан белгиланмоъда. Улар нртасидаги илтисодий, сиёсий, маънавий алоълаларнинг ривожланиш истиълболи кам ана шулар билан узвий боълилдир.

Козирги замон фан-техникасида бир-бирига тубдан ларама-ларши бълган икки хил имконият-Ер юзидаги жамики жонли мавжудодни батамом лйриб ташлаш камда инсоният манфаатлари учун хизмат лилиш имкониятлари мавжуд. Ана шу имкониятларнинг лайси ббиридан фойдаланиш масаласи фан-техника инъилобининг нзига эмас, балки ижтимоий тузумнинг хусусиятига, фан-техника ютуъларидан оъилона фойдаланишга бевосита боълилдир.

Фан-техника инъилобидан келиб чиладиган жуда катта моддий ва маънавий истиълболлар кар ланча муким ва зарур бълса-да, инсоният талдирини кал этолмаиди.

Ижтимоий, маънавий ва ахлолий сокаларда туб нзгаришлар юз бермаса фан-техника инъилоби инсониятга бахт келтирмаиди. Унинг инсоният келажаги учун лудратли куч сифатида таъсир кърсатиши кнп жикатдан одамларнинг ахлолий, маданий-маънавий етуклик даражасига, умуминсоний ладриятларни ланчалик хурмат лилиши ва ладрлашига кам боълилъ.

Айрим мамлакатлар ва халъларгина эмас, балки бутун инсоният кам юълумли касалликларни йнълотиш, бошља касалликларни камайтириш,

одатларимизни нълитишга муким сиёсий вазифа сифатида ларалмоъи лозим. Бу эса, нз навбатида, дарсликлар ва нълув лълланмаларни миллий, маънавий нултаи-назаридан янгитдан лараб чишлишни талазо этади.

Маънавияти ривожланган халъл нз-нзини ва нзгаларни ладрлайди, ладдини тик тутди, маърур яшайди, рнй бераётган кар бир волеа ва кодисага аъл кнзи би-лан ларайди, илм-фан ва тафаккурга асосланиб иш юритади, лийинчиликлар олдида довлдираб лолмайди, олий малъсад сари интилишдан асло тнхтамайди, халљи, миллати, давлатининг келажаги буюклигига латъиян ишонади.

МУСТАЪИЛЛИК МАФКУРАСИ ВА УНИ КАЁТГА ЖОРИЙ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

Мустаъллик туфайли нз тарихий таралъиётининг тамомила янги босълчига ладам луйган Ўзбекистон Республикаси олдида козирги пайтда кал этилиши зарур бълган яна бир муким масала турибди. Бу - миллий истиъллол мафкурасини яратиш ва каётга тадбиъл этиш калыдаги масаладир.

Дунёдаги кар бир жамиятнинг, кар бир давлатнинг нзига хос, нзига мос келадиган, унинг учун хизмат лиладиган, туб малъсадлари ва манфаатларини кимоя лиладиган мафкураси бълди. Мафкурага эга бълмасдан туриб биронта кам жамият яшай олмайди, унинг ривожланиши кам мумкин эмас. Одамлар лайси бир жамиятда яшамасин, барибир, нимагадир ишониши,

кам диёнат, кам маърифат эканлигини унутмайлик. У луруль аъидалар йиҳиндиси эмас. Мана шу динни маърифатли кишиларимиз жон-жон деб лабул лаиладилар ва яхши угитларга амал лаиладилар. Меър-олибатли, номусли, ориятли бълишга, иззат-эхтиром тушунчаларига риоя этишга каракат лаиладилар»¹.

Катталарга иззат-икром, кичикларга меър-шавлат, ота-оналарга эъзоз, фарзандларга меър-садолат, бълар инсонни инсон сифатида улуҳлайдиган, ахлолий, маънавий жикатдан гъзал ва баркамол лаиладиган ладриятлардан бъллиб кисобланади.

Мустаълл Ђзбекистан Республикасининг Конституциясида фарзандларнинг жамият, оила камда ота-оналари олдидаги инсоний бурчлари ва масъулиятлари миллий ладриятларимиз асосида белгилаб лъийилган. Унга мувофилъ вояга етган, меърнатга лаельатли фарзандлар лъз ота-оналари калъида лъамхурлик лаилишга мажбурдирлар.

Олий лъуов билимгоклари ва лърта махсус билим юртларининг кам лъз лъуов режаларини, лъуов дас-турларини республикамиздаги лъзгаришларга мувофилъ лаъта кълриб чилиш керак.

Президентимиз таъкидлаганидек, боҳчалардан тортиб олий лъуов юртларигача бълган таълим-тарбия

¹ И.А.Каримов, «Ђзбекистон сиёсий -ијтимоий ва илътисодий истиълболининг асосий тамойиллари, 46 бет

тизимларида Ватан тарихи ва маданиятини, жуҳрофия ва илътисодини, ладимий урф-

лъуёш, шамол энергиясининг, ер ости иссиъллигини инсон учун хизмат лъилдириш, атом энергиясини са-ноатда, транспортда, лъурилишда, табобатда лъууллаш, сув тошълинликларни олдида билиш ва мутлаъл зарарсизлантиришдан маифаатдордирки, буларнинг биронтасини хам илм-фан, техника ва маданият ёрдамисиз амалга ошириб бълмайди. Олимлар ерда маълум бълган барча и моддаларни, катто энг муракаб моддаларни-олсил моддаларни, шунингдек, табиатда маълум бълмаган олмосдан кам лъаттилъ утга чидамли, вольфрам ва осмийдан кам лъийин эрийдиган, ипакдан кам силлилъ, резинадан кам эгилувчан моддаларни заводларда тайёрлаш устида бош лъотирмольдалар.

Инсон фандан инсонни умрини лъзайтириш, кайвонлар ва лъсимликларни янги турларини етиштириш, халъ хужалиги учун кълпролъ, гълшт, сут, жун, лъалла, мева, тола, ёлјоч ва бошлъа нарсаларни олиш йълларини топиш, ноълулай районларни, ботълълликларни, толларни, чулларни, чангалзоларни, тундрани, денгиз тубини лъзлаштириш йълларни очиб бериш, шамол ва хароратни тартибга солиб туриш, булутларни силжитиш, ёмлјирни ва очилъ кавони, лъорни ва иссиълликни истаган тарзда идора лъилиш механизмларини олдинда белгилаб беришни кутиб турибди.

Инсоннинг бетиним аъл-идроки ва тафаккурнинг табиат кучларини лъзига хизмат лъилдиришга, унинг бутун сирларини билиб олишга интилишларининг чегараси йълъ ва бъллиши кам мумкин эмас. Одамзод аълли табиатда кълп ажойиб-лјаройиб нарса-

ларни кашф этган ва қали яна кўп нарсаларни кашф этади.

Ўтмиш билан қозирги кун ва келажак ўртасида ворислик мавжуд. Кишилар ўз маъсадларидан келиб чиқиб, ўтмишдан ўлган моддий ва маънавий бойликларга, илм-фан ютуъларига суянган қолда ўз олдига янада мураккаб вазифаларни ўйядилар ва уларни қал этишга интиладилар. Тарих доимо олжа ўлараб таралъий этиб турадиган бетухтов узлуксиз ва объектив жараёндир.

Айтиб ўтилган умумбашарий, умумжаҳон муаммолар жуда кўп ва хилма-хил, кенг миёёсли ва ута мураккаб эканлиги, айна пайтда улардан ҳар бирининг инсониятнинг бугунги ва эртанги ҳаёти, ҳақон цивилизациясининг, ўлаверса, сайёрамизнинг қам талдири учун наладар муқим ва зарурлига ўз-ўзидан қўриниб турибди.

Ўзбекистан Республикаси Марказий Осиёдаги, шунингдек Мустаъл Давлатлар ҳамдўстлигидаги, дунёдаги бошла давлатлар билан биргаликда қуч-ҳайрат сарфлаб ХХ асрнинг 2 ярмида айнальса кескинлашиб ва бутун инсоният учун ҳоят муқим бўлган умумбашарий муаммоларни ҳал этишда фаол иштирок этмольда.

4. Инсон ва инсоният, улар талдирининг муштараклиги.

Ҳар бир инсоннинг бахт-саодати, унинг келажак қаёти бутун инсониятнинг талдири билан узвий боғлиқдир. Инсон биологик ва ижтимоий омилларнинг мажмуидир. Жамият биологик омилларнинг

бир, илми ҳулъига монанд бўлади.

Маънавият - бу олдинга ўлараб қаракат ўилмоль, таралъийётнинг юксак, олий чўльълари сари тухтовсиз интилмоль демақдир. Маънавий барларорлик бўлган жойда таралъийёт бўлади. «Маънавият инсоннинг, жамиятнинг, давлатнинг қуч-ўудратидир. У йўл жойда қеч ўачон бахт-саодат бўлмайди. Нафалат қўқна тарих, балки янги тарих ҳам бунинг қўллаб мисолларини билади»¹

Президентимиз ўайд этганидек, «бир вальтлар Марказнинг бўйруғини қутиб, бажариб, тепадан қўрсатилган қизиллардан қильмаслик одатимизга айланган эди».

Ҳоқ ошқора, ҳоқ зимдан: «Сизлар ўз-ўзларингни мустаъл бошларийшга ўодир эмассизлар», «Сизлар муте, ўарам миллатсизлар», «Сизлар учун биз фикрлаймиз, назария яратамиз, амру-фармон берамиз, сизлар эса бажарасиз, холос», - деб миямизга ўўйиб келишган эди.

Ёшларни маънавий тарбиялаш, жамиятимизнинг руқий қокланишида ислом ўадриятларининг қиссаси қатта бўлиши муларрар. Дин асрлар давомида одамларнинг энг улуғ маъсадлар йўлида бирлашишга, қам-

¹ И.А.Каримов, «Ўзбекистон: миллий истиъллол, ильтисод, сиёсат, мақкура». Т., 1993, 43 -45 бет

жиқат бўлишга ундаган, дин арбоблари ислом ўадриятлари ва илмларнинг мағзини ва қокликка қалъирувчи ўгитларини одамлар дилига сингдириб қелганлар.

«Ислом дини, -дейди И.А.Каримов, -бу ота-боболаримиз дини, у биз учун қам иймон, қам ахлоль,

Маънавиятга бўлган талаб ва эътиёж қозирги даврда Ўзбекистонда кун ва йил сайин кучайиб бормоляда. Бу бежиз эмас, албатта, чунки келажакда буюк давлат эгаси бўладиган комил инсонни тарбияламасдан, маънавий, ахлобий баркамол ғилмасдан туриб олға томон ривожланиш, мустақиллик муаммоларини қал этиш мумкин эмас. Бу биринчидан, иккинчидан, қозирги бозор илтисодиётига нтиш борасидаги мураккаб вазифаларни муваффақиятли қал этиш фуълроларнинг маънавий-ахлобий камолотига, иймон-этилодига, ҳоявий-сий етуклик даражасига қп жикатдан бўлилдир.

Инсоният қётида маънавиятга эътиёж сезилмайдиган соқанинг нзи йнъл. Президентимиз таъкидлаганидек, маънавият халълъа, миллатга, қар бир инсонга қаводек, сувдек, лъёшдек зарур ва бебақодир.

Инсон камолоти миллат ва мамлакат ривожига асос бўлади. Буюк давлат бўлиш учун жамиятнинг қар бир азоси камолотга эришган, миллат эса буюк, олий, доно, маданиятли, маърифатли, дунё таниган бўлиши лозим. Ана шу ҳоятда мураккаб ва масъулиятли вазифани бажаришда миллий маънавиятимиз асосий омилдир.

Маънавиятнинг бебақолиги унинг турли халълар ва мамлакатлар кишиларини лон-лардош лилишлигида, уларнинг таъдирини нзаро қурмат асосида ялинлаштиришда қам яълъл қъринида. Маънавият инсон қётини гъзаллаштиради, турмушига мазмун ва моқият бағишлайди. Юксак маданият ва маънавият соқиб бўлган инсон оташин ватанпарвар, юрти ва халли ишига фидоий, лалби пок, снзи билан иши

инсонни камол топтиришдаги ақамиятини янада оширишга лодир эмас. Лекин Инсонни мукаммаллаштиришга асосий нрин тутадиган ижтимоий омиллар ролини ошириш мумкин.

Айни пайтда барча халлар учун муносиб, чинакам инсоний турмушнинг моддий ва маънавий шарт-шароитларини яратиш, сайёрамиздага қётни таъминлаш, унинг бойликларига, аввало, энг катта бойлик-инсоннинг нзига, унинг имкониятларига, авайлаб муносабатда бўлиш - давримизнинг долзарб муаммоларига айланиб лолганлари бежиз эмас.

Инсон таъдирининг бутун инсоният истиълби билан муштарак эканлиги халлимиз онгига сингиб кетган. Шунинг учун қам улар минтаамиздаги лъшни мамлакатлар билан бир латорда жакон халлари билан хам яхши лъшничилик ва нзаро хурмат-иззатда бўлишга доимо интилиб келганлар.

Ўзбеклар азал-азалдан куқна Туркистон заминида лозоллар, тожиклар, туркманлар, лирҳизлар билан елкама-елка, бир тану бир жон, ака-ука, днст-биродар, лон-лондош бўлиб яшамольда.

Қамкорликда яшаш, қамкорликда меқнат ва ижод лилиш, қамкорликда курашиш, бир-бирини лъллаб-лувватлаш, яхши кунларда қам, оғир пайтларда қам биргаликда бўлиш уларнинг қаммасига хос умумий фазилатдир. Бу уларга авлодлар мероси, тарихдан хос хусусиятдир. Буни Умумий чегараларгина эмас, тил ва урф-одатлар, анъаналарининг ялинлиги, дини ва дилининг бирлиги, маданияти ва турмуш тарзининг маиший қётни ва ишлаб чилариш фаолиятларининг деярли бир хил экашшги белгилаб

берган.

Бир неча минг йиллардан бери ягона бир худудда ъзаро дњстлик ва камкорликда яшаб келган ъзбек, тожик, ъозоль ва ъирђизлар собиль шуру тизими даврида бир-бирларидан деярли ажратиб ташланган, иљтисодий, маданий, сиёсий алоља ишлари узиб ъъйилган эди. Шунинг учун кам улар ъзаро узольлашиб ъолишганди. Њзбекистон, Њозођистон, Тожикистон, Њирђизистон, Туркменистон сингари ъардош Республикалар ъз ъртасидаги иљтисодий, маданий, сиёсий алољалар Марказ ижозатисиз амалга ошмасди.

Њзбеклар, ъозоль, ъирђизлар ва бошља туркий халълар ъртасида азалий дњстлик ва ъардошликнинг иљтисодий, маданий, сиёсий алољадорликнинг йњлга ъъйилганлиги, янги босљичга кирганлиги мустаљилликнинг буюк самарасидир. Президентлар ва кукумат бошлиљларининг Тошкент, Олмати, Бишкек, Ашхабоддаги учрашувларида Марказий Осиё халљдари каётига оид књпгина иљтисодий, маданий-сиёсий муаммолар мукокама ъилиниб, уларни кал ъилиш йњллари, мољиявий асослари белгилаб олинганлиги ва козирданоль уларнинг амалий натижалари сезилаётганлиги диљљатга сазовордир.

Президентлар мамлакатларимиз ъртасида сиёсий, савдо-иљтисодий, илмий-техник, маданий ва ижтимоий сохаларда мустаккам камкорлик ъилиш учун маљбул шарт-шароит яратиб беришга кар томонлама кумаклашишга тайёр эканлигини, буюк аждодларимиздан ъолган бой меросни бундан кейин

Президентимиз томонидан илмий ишлаб чиљилган иљтисодий ислокатлар стратегиясини изчил равишда амалга тадбиљ этиб, Республикамизда ислок ъилишнинг биринчи босљичида салмољли натижаларга эришди. Козир республика жамиятни ислок ъилишнинг навбатдаги босљичига ъадам ъъйди.

«Иккинчи босљич бозор тизимларининг шаклланиши тугалланадиган давр бњлиб, солиљ мољия ва пул-кредит сиёсатини янада такомиллаштиришни, бутун ташљи иљтисодий фаољиятни эркинлаштиришни књзда тутуди...»¹.

МУСТАЊИЛЛИКНИНГ МАЊНАВИЙ ЗАМИНЛАРИ

Њзбекистан Республикасининг давлат мустаљиллиги маљнавий каётимизда кам катта бурилишдир. Зеро, бу мустаљиллик инсоният тарихий таралљийётининг илк босљичларидан ижтимоий-

¹ И.А.Каримов., «Њзбекистон иљтисодий ислокатларини чукурлаштириш йњлида», 174 бет

иљтисодий, сиёсий, маданий ривожланишининг козирги босљичларига ъадар етиб келган халљимиз талдирида янги истиљболлар очиши шубкасиз. Дунёдаги кар бир давлат катта-кичиклигидан ъатђий назар ъзининг таралљийёти жараёнида маљнавиятга эктиёж сезган ва сезади. Бу тарихий заруриятдир. Маљнавиятнинг жамият таралљийётидаги акамияти тарихнинг бурилиш даврларида айниљса белљиёс бњлади.

сида мулкчилик халълчиллашади. Бундан пировард олийбатда халъл оммасининг, умуман жамиятнинг фаровонлиги ортади.

Мамлакатимизда ىтказилаётган ильтисодий ислокатларнинг малсади миллий валютамиз, сўммимизни мустақкамлаш, уни босльичма-босльич, жақоннинг кучли валюталари билан конвертациялашга, яъни эркин алмашувига эришишдир.

Ќозирги вальтда мавжуд саноат ва льишлоль хўжалиги корхоналарини замонавий техник-ускуналар билан жикозлаб, уларга янги технология тадбиль льилиш кам долзарб муаммолардан биридир. Бунинг учун фан ва техника ютульларидан кенг фойдаланиш малсадга мувофильдир. Давримизнинг муқим бир хусусияти шундан иборатки, фан-техника инльилоби қозирги ишлаб чильаришни камма томонларига, ижтимоий муносабатларнинг бутун тизими, инсоннинг ىзига ва унинг яшаш муқитига жуда кучли таъсир ىтказмольда,

¹ И.А.Каримов, «Њзбекистон: миллий истильлол, ильтисод, сиёсат, мафкура», 61 –бет

меқнат унумдорлигини ошириш ва бутун жамиятни таральбий эттиришнинг янги-янги истильболларини очиб бермольда.

Мустаъилликнинг муқим шарти нафальат ривожланган замонавий технологияга таяниш, балки ильтисодиётни малакали ишчи кучи билан кам таъминлашдан иборатдир. Шу сабабли давлат индустриал соқаларга ерли ақолидан етишиб чильъан малакали ишчилар ва мутахассислар етказиб беришга эътиборни кучайтирмольда.

бойитиш ва бойликдан мамлакатларимиздаги мавжуд ильтисодий салокиятни янада юксалтириш ىнлида фойдаланишга амалий ишлар билан кумаклашамиз, деб баён льилдилар.

Биз бир-биримиз билан камда бошльа мамлакатлар билан кам икки томонлама, кам кўп томонлама, кам тенг кўльульи ва ىзаро фойдали камкорлик льилишга тайёр эканлигимиз, мамлакатларимизда халъларимизнинг гуллаб-яшнаши ва равналь топишга эришишнинг асоси бўлиш бу тамойилларга ођишмай амал льилишимизни таъкидлаймиз.

Истильлол Марказий Осиё миллатлари учун бақамжикат бўлиб жақон камжамиятига льъшилиб демократик тамойилларга асосланган, хар томонлама ривожланган, келажаги буюк давлатни барпо этиш учун барча имкониятни яратиб берди. Уни лььлдан бой бермай олђа сари силжиш-барчамизнинг муъаддас, шарафли бурчимиздир.

Минтаъавий ва жақон ильтисодиётига льъшилишда давлатлараро муносабатларни, шунингдек Марказий Осиё ва Мустаъил Давлатлар Камдўстлиги билан ильтисодий алоълаларни мустақкамлаш, табиий, моддий льадриятларимизни бирга бақам кўриш катта ақамият касб этади.

Мустаъил Давлат камдустлигини ташкил льилувчи мамлакатлар билан бевосита ва кўп томонлама муносабатларни ривожлантириш-Њзбекистон Республикаси ташльи сиёсатининг устувор йуналишларидан биридир. Шуни алоқида льайд этиш жоизки, Њзбекистон МДХ шериклари билан уз муносабатларини кўп томонлама давлатлараро ва кўкуматлараро

шартномалар қамда битимлар доирасида ҳам, шунингдек, тўғридан-тўғри икки томонлама мулоҳотлар, нзоро манфаатли савдо-иљтисодий, илмий-техникавий ва маданий алољаларни њрнатиш тарафдоридир.

Халљимизнинг бой ва ранг-баранг маданий-маънавий љадриятлари қам жақон қамжамиятига љъшилишда катта ақамият касб этади. Књп асрлар давомида шаклланиб мазкур халљнинг рухий бойлигининг, урф-одатлари, анъаналарини уз ичига мужассамлаштирган маънавият айни ваљтда умуминсоний љадриятларнинг таркибий љисмини ташкил этади ва шу тариља у жақондаги барча халљларни маънавий бойлиги қам бњлиб қисобланади. Юксак миллий маданият, маънавият қамма ваљт жақон халљларини бир-бирига яљинлаштирувчи восита бњлиб келган ва хозир қам шундай бњлиб љолмољда. «Юксак маънавийлик - туб ва муљаррар њзгаришларнинг чинакам демократизмни љарор топтириш қамда бозор иљтисодиётига маърифатли йњл билан кириб боришнинг асосидир» - дейди И.Каримов¹.

Жақон тажрибаси шундан далолат берадики, мустаљилликка эришган қар бир мамлакат њз доирасида чегараланиб љолмасдан, бошља халљлар томонидан туплаган љадриятлардан ољилона фойдаланган таљдирдагина таралљиёт йњлига туша олади. Буни биз уз қаётимиздан яљљол куриб турибмиз.

ХАЗРАТИ ИНСОН

иљтисодий алољалар, давлатлараро муносабатларни тенг қамкорликка асосланиб тиклаш ва уни янада ривожлантириш муқим ақамиятга эга.

Халљимизнинг туб манфаатларига жавоб берадиган замонавий иљтисодиётни барпо этишда бозор муносабатларига босљичма-босљич њтиш муқим ақамият касб этади.

Бозор - молларни олиш ва сотиш борасида қаридорлар ва сотувчилар њртасида таркиб топган иљтисодий муносабатларнинг йиђиндисидир. Бозор товар-пул муносабатларига асосланадиган ва уларга хос иљтисодий љонунлар асосида юритиладиган иљтисоддир.

Бозор иљтисодиётига њтиш бутун дунёда бњлгани сингари мустаљил Ызбекистон Республикаси учун қам муқим қаётий эхтиёждир. «Бозорга њтиш муљаррар. Бу давр талаби, объектив реалликдир. Айни ваљтда бозор фаљат маљсад эмас, балки янги љадриятларни шакллантириш, одамлар фаровонлигининг сифат жихатдан тубдан юљори даражасига эришиш усули ва воситасидир»¹.

Мамлакатимизда њтказилаётган хусусийлаштиришда бутун халљ љатнашади. Бу тадбир орљали давлат мулки фуљароларга њтади, қар бир киши миллий бойликдаги њз қиссасига эга бњлади. Кичик корхоналар, савдо ва маиший хизмат корхоналари фуљароларга, муассаса ва хужаликларга сотилади. Шу тариља хусусий мулк ривожлана бошлайди. Хусусийлаштириш - бу фаљат мулкка эга бњлишгина эмас, шу мулкни ишлатиб иљтисодиётни њстириш ва мустақкамлаш қам демакдир. Хусусийлаштириш натижа-

кичик технологияларни жорий этиш концепцияси ва миллий дастурини ишлаб чиқиш зарур»¹.

Мустақиллигимизнинг илтифодий заминларини барпо этиш ва мустақкамлашнинг муқим омилларидан яна бири - лишлоъ хўжалиги мақсулотларини кўпайтира боришдан иборатдир.

Лилишлоъ хўжалиги мамлакатимиз халъ хўжалигининг энг муқим соқаси, унинг ажралмас таркибий лисмидир. Лилишлоъ миллий даромаднинг жуда муқим манбаидир. Республикамизга келаетган валюта асосан лишлоъ хўжалиги кисобига олинапти.

Лилишлоъни оелъа туръазиш учун давлат доимий равишда ердам бериб келмоелъа. Кейинги йилларда деълонлар даромад ва лъншимча лиймат солиъидан озод бълдилар. Лилишлоъларни обод лилиш ниятида лъншимча маблаълар ажратиб келинмоелъа. Лилишлоъ хўжалиги ишлаб чиъларишида замонавий технология-

¹ И.А.Каримов, «Њзбекистоннинг сиелсий -ижтимоий ва илтифодий истилъолининг асосий тамойиллари», Т., 1995, 40 бет

ларни жорий этиш, лишлоъ жойларда ихчам, янги технологияга асосланган кичик корхоналарни вужудга келтириш, халъ хунармандчилигини ривожлантиришга биринчи даражали акамият берилаяпти.

Олимларнинг фикрича, барча суълориладиган ерлар, республика аграр бълими, аграр хўжалик оъллона юритадиган бълса, оз эмас, кўп эмас - 60-70 миллион кишини боъишга лурби етади. Шунинг учун ердан самарали ва оъллона фойдаланиш масаласи катта акамият касб этади.

Республикамизнинг илтифодий мустақиллигини таъминлашда бошъа республикалар, давлатлар билан

Инсон - олий мавжудот. Каётининг мазмуни инсон борлиълдаги ъзаро ларама-ларши икки лутб - онг ва тафаккур оръали белгиланиши барчамизга маълум.

Онг - билиш, аъл, маълрифат, изланувчанлик косиласидир. Онг чексиз эркинликлар манбаи, хиссиетсиз ижод - кашфиет ва ихтиролар омилидир. У келажакка, таралъиетга йълналган.

Президентимизнинг инсон куълуълари, мулкдорларнинг куълуълый кимоясига доир фармонлари, шу масалаларга дахлдор лонунлар мамлакатимизнинг Хазрати Инсон шахсий куълуъл ва бурчлари соқасида янги босълчга, янги мувозанат юксаклигига кутарилгандан дарак беради.

Демак, бизда шу тариъла жисм, яълни инсон учлигининг таянч нуълтаси мустақкамланмоелъа. Одамлар узлигини, дунелъаги ъз ърнини англаяпти.

¹ И.А.Каримов. Њзбекистан илтифодий ислохотларнинг чуълурлаштириш йъллида. Тошкент, 1995,266-бет.

Кам баръларорлик, кам баркамоллик омили саналган Хазрати Инсон учлиги бълмиш онг – жисм, рух, жамият каетидан мустахам ърин олмоелъа. Бинобарин, Ватанимизда том маълнодаги юзлаб, минглаб хазрати инсонлар пайдо бъллишига шарт -шароит, мухит яратилмоелъа. Юртбошимиз бежиз, «Жамиятимиз мафкураси шу жамиятнинг таянчи бъллиш оддий инсон ва унинг манфаатларини ифода этиши, халълимизнинг беҳатар, тинч -омон, фаровон, бадавлат турмушга эришиши учун куч-ълайрат манбаи бъллиши лозим», деб таълкидламаган. Бундай мафкура жамият манфаатлари

билан оддий инсон манфаатларини уйғунлаштиради, одамларни чекка кутблар тақлидидан асрайди, мустахкам таянч нуълталарига чорлайди.

Сир эмаски, XX асрда халъларнинг ильтисодий жихатдангина эмас, балки маънавий, фалсафий жихатдан ҳам яъинлашиши кнзга ташланмоъда. Бу жараёнда, табиийки хазрати инсон ҳоясига муносабат ҳам нзгаради, унга инсоннинг қалбий маънавий - жисмоний имкониятлари заминидан туриб лараш бошланди.

Маълумки, Шаръ ва Ўарб Уйғониш даври фалсафаси, адабиётда инсонни улуғлаш ҳояси кучли ва ёрлин акс этган. Бу ҳоя замирида одамзод нз аслияти - яратувчисига муносиб бўлмоғи лозим, шунда олам - атроф -мухит ҳам одамга муносиб бўлади деган маънолар ётади.

Ватанимиз давлатчилиги янгидан шаклланаётган замонда қар бир ватанпарвар нзбекнинг қайлидан мустаъил юртимнинг булажак комил фуълороси ландай инсон бўлади деган фикр утади. Аслида, дунёда мутлалъо мукаммал ва бенуълсон нарсанинг узи йнъл. Ягона комил зот - Оллоқ. Қар бир замоннинг талаби, кишининг халъл, ватан олдидаги бурчи талъозо этадиган даражадаги инсоний мукамаллик ҳам мавжуд.

Бугунги кунда биз мустаъил юрт фуъларолари учун уз тили ва миллий тафаккури асосида дунё мильёсида фикр юритадиган, халълга, Ватанига фидоий инсон миллий тимсол, баркамол шахс бўлиб къринади.

Мулоқазалардан аён бўлмоъдаки, инсоний комилликнинг икки жихати бор, биринчиси -ботиний, маънавий; иккинчиси -зохирий, ижтимоий фаолиятга доир.

Ильтисодиётни хароб лъиладиган асосий нарсани сиёсатга ва мафкурага боғлаб лъйишдир. Ильтисодий мустаъилликка эришишдан кърна сиёсий мустаъилликни лънлга киритиш лъйинроълдир.

Мустақдлликнинг ильтисодий заминларини мустақкамлаш, миллий тикланишга моддий база яратиш учун саноатнинг барча турлари ва тармоъларини замонавий талаблар асосида барпо этишнинг ақамияти жуда катта.

Республикада ишлаб чиълариладиган жуда катта мильдордаги хом-ашё ва мавжуд ишлаб чиълариш лъувватларининг асосий лъисмини нз тупроғимизда, нз юртимизда тайёр мақсулот ишлаб чиъларишга жалб этиш лозим. Замонавий технологияларни чет эллардан олиб келиб лъишлоъл жойларида ва ишчи кучи ортилча бўлган туманларда кичик лъншма корхоналар ташкил этиш зарурлигини қайтнинг нзи кърсатиб турибди.

Қозирги даврда лъншма корхоналар сонини кнпайтириш, этишиб чиълъан тадебиркор- ишбилармонларга кенг имконият яратиб бериш, мулкчиликнинг барча турларига йнъл очиш, ильтидорли кадрларни хорижий мамлакатларга юбориб нълитиш, маиший хизмат ва савдо корхоналарини, саноат корхоналари ва уй-жойларни хусусийлаштириш Нзбекистоннинг ильтисодий ривожланиши учун кенг имконият яратади.

«...бугунги энг муқим қал этувчи масала, -дейди И.А.Каримов, - кичик ва нърта корхоналарни ривожлантириш, уларга кенг имконият ва имтиёзлар ташкил лъилиб беришдир.

Лъисла муддат ичида ички бозорни тнълдирадиган ва экспорт лъилинадиган мақсулот ишлаб чиъларувчи

қоли ыилиш; 2) давлатнинг ызи бош исоқатчи бңлиши; 3) таралыиёт жараёни ьонунларига асосланиш; 4) кишиларни ижтимоий муқофаза ыилиш; 5) бозор муносабатларини бослычма-бослыч ьарор топтириш.

Ақолини ижтимоий муқофаза ыилиш соқасида қам ибратли ишлар ыилинди. Мухтож, кып болали, ьаровчисиз ьолган оилаларга, ьариялар ва ёшларга, болаларга, нафалачиларга мунтазам ёрдам берилди. Саломатлик посбонларига, зақматкаш муаллимларга, журналистлар, оммавий ахборот ходимларига, олий ыьув юртлари талабалари ва профессор-ыьитувчиларга анча-мунча енгиллик тьёдирилди.

Амалга оширилган ишлар, мустаыилликни мустақкамлаш ыълидаги дастлабки ьадамлар, илк муваффаыиятлардир. Ниқоятда оғир, мураккаб, анча валът ва маблағ, халыимиздан буюк жасорат талаб ыиладиган ишлар қали олдинда турибди.

Қозирги асосий вазифа, миллий истиылолимизнинг талдири билан бевосита боғлиль бңлган долзарб муаммо - мустаыиллигимизнинг ильтисодий омилларини мустақкамлашдир. Ильтисодиётнинг асосий вазифаси — халынинг ысиб бораётган талабини ьондириш ва мамлакатни қар томонлама ривожлантиришдан иборатдир.

Ишлаб чильариш тьхтаб ьолса, кишиларнинг бутун маънавий қаёти тьхтаб ьолган, жамият қалок бңлган бңлур эди. Ўзбекистоннинг мустаыил давлат сифатида буюк келажак сари бориши учун хозирданоъ ыз ильтисодиётини барльарорлаштириши, сьнггра уни муттасил ыстириши керак бңлади.

Бу хикмат хазрат Бахруддин Нальшбандийнинг «Дил - ба ёру даст -ба кор» деган шиорида, айнальра, ёрлын акс эттиргандир.

Бугун юртимиздаги тарбия қам, мафкура қам миллий руқ, шу жумладан инсон фалсафаси қам, миллий ьадриятлар асосига кучмоьда. Чунки аста -секин ьарор топаётган эркин муносабатлар шахс камолотига кенг йул очади. Буюк шоир бобомиз Алишер Навоий хазратлари «Фарход ва Ширин» достонида Фарходнинг фазилатларини шархлар экан, уни «Ызи поку кьзи пок» дея таъриф этади. Фарход -ул зот тасаввурдаги комиллик тимсоли. Ызи поклик - рукий гавқар софлиги, боя таъкидлаганимиздек, дастлаб одам болаларининг барчасига хос этди. Аммо кьзни ва сьзни покламоль кьпдан-кьп саы-қаракат, муайян тарбиявий муқитни талаб этадики, унга барча қам мувоффаль булавермайди. Узи пок бңлган, яхшилик ва эзгуликдан бошльа нарсани уйламайдиган халыимиз бугун мустаыил таралыиёт ыълидан дадил бораётгани кунгилга ьувонч бағишлайди. Бинобарин, унинг дили қам, кьзи қам, сьзи қам кун сайин покланиб бормольда.

ИНСОН ФАЛСАФАСИ

Фалсафада инсон муаммоси, унинг асосий жиқатлари

1. Инсон онги, маънавияти, дунёъарашини шакллантириш фалсафанинг асосий вазифаси

Вольеликнинг энг умумий ьоидаларини инсон онгида акс эттириб қалылатга эришишнинг асосий маьсади - инсон дунёъарашини, фалсафий тафаккурлаш маданиятини шакллантириб, уни маънавий етук,

фозил ва фидойи инсон этиб камол топтиришдир.

Инсон учун ʼлайҳуриш, комил инсоннинг дунё ʼларашини шакллантириш, унинг эркин бўлиши, озод ва кўр яшаши, маданий-маънавий, ахлолий жикатдан камол топиши камда миллий ва умуминсоний ʼадриятларнинг юксак даражада эъозланиши ва кўрмат ʼилиниши зарурлиги калыдаги ҳоя фалсафанинг кеч ʼачон эскирмайдиган ва акамиятини асло йуʼотмайдиган асосий масаласидир. Жамият тарихида жуда кўплаб кескин ʼзгаришлар, туб бурилишлар бўлиб, хилма-хил ҳоялар, ʼларашлар, таълимотлар ʼзгариб, янгиланиб турган бўлса-да, инсон мокияти муаммоси, унинг одоб-ахлоʼ маънавияти масаласи кеч ʼачон файласуфлар дильʼат эътиборидан четда ʼолган эмас.

Айниʼса, инсоннинг ички дунёси, кайфиятлари, ʼизилишлари, рукий изтироблари масаласи файласуфларни азал-азалдан ʼизилиштириб келган ва ташвишга солган. Инсон мокияти, унинг каётдаги ʼрни ва ʼадр-ʼиммати, иймон-этиʼоди, одоб-ахлоʼ масаласига Шарʼ файласуфлари томонидан алокида эътибор берилганлигига, дунёнинг олий мавжудоти, дуру гавкари кисобланган одамзод калыда Ёуръони карим ва Кадиси шарифда баён этилган бебако фикрлар, дастурий йʼл-йʼриʼлар асос бўлиб хизмат ʼилганлигини таъкидлаш лозим.

Ёуръонда, биз инсон зотини мукаррам ʼилиб яратдик ва ер юзида пок нарсалардан ризʼлантирдик, ерда, сувда юрадиган ʼилиб, вальтларини яратиб бердик ва ʼзимиз кам ʼилган кўпгина нарсаларимиздан афзал ʼилиб ʼйдик, деган оят бор. Шу оятга биноан

кўрашларга мардона бардош берибгина эришиш мумкин¹. Бу оҳир машаʼлатли ишни кал этиш, ʼойилмаʼом ʼилиб бажариш, биринчи навбатда, халʼ зиммасига, унинг ҳоявий ва сиёсий етуклигига боҳлиʼ. Оммавий онгнинг даражаси ʼанчалик юʼори бўлса, республикаларнинг мустаʼиллиги кам шунчалик юксак бўлади».

ИʼТИСОДИЙ МУСТАʼИЛЛИК ВА УНГА ЭРИШИШ ЙʼЛЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси давлат мустаʼиллигининг моддий асосини иʼтисодий мустаʼиллик ташкил этади. Кўп йиллар мобайнида бизнинг диёримиз хом-ашё манбаи, асосий пахта етиштирувчи ва унинг каддан ташʼари арзон нархларга со

¹ И.А.Каримов, Ўзбекистоннинг сиёсий -ижтимоий ва иʼтисодий истильболининг асосий тамойиллари, Т., 1995, 11 бет

тувчи ʼлка бўлиб келди. Ўзбекистон собиль Иттифолдан нефт, машина ва ускуналар, дон, чорва, озиль-овʼат мақсулотлари билан бирга эхтиёжимизни ʼондирадиган оддий истеъмол молларини кам четдан келтириш билан боҳлиʼ ʼта вайрон колдаги марказлашган, режали иʼтисодиётни, ақолининг паст турмуш даражасини мерос ʼилиб олган эди.

Мустаʼилликка эришган кундан бошлаб, Президентимиз томонидан илмий ишлаб чиʼилган бешта тамойилга, яъни: 1) иʼтисодиётни мафкурадан батамом

уларнинг қаммаси жамиятимизнинг сиёсий мустаъиллигига нз қиссасини лъншади.

Сиёсий мустаъиллик - миллий эркинлик демак-дир. Бу республиканинг, унинг халъининг уз қоқиш-иродасининг эркин изқор этилиши, нзининг миллий давлат тузилиши ва маъмурий-худудий бълниниши масалаларини нзи қал лъилиш қуълъи ва имкониятларига эга бълншидир. Бу яна ер, ер ости лъазилмалари, табиий бойликлар, нсимлик ва қайвонот дунёси вужудга келтирган иълтисодий ва илмий имкониятлар, меқнат натижалари қамда бошља мол-мулк муассасалари фаълат республиканинг мулки бълнши лозим деган маънони қам билдиради.

Сиёсий мустаъиллик республикада ишлаб чиљариладиган махсулот қажмларини белгилаш, лицензия бериш, шартномалар ва эркин иълтисодий минтаљаларни вужудга келтириш, БМТга ва бошља халљаро ташкилотларга вакиллар юбориш, чет эллардаги ватандошлар билан инсонпарварлик алољаларини ривожлантириш ва мустақкамлашни мустаъил қал лъилиш имкониятини очиб беради.

Янги тузилган Мустаъил Давлатлар Қамднълтигидаги қар бир халънинг тенг қуълъли эркин ривожланишини таъминлаш, жумхуриятларнинг сиёсий ва иълтисодий мустаъиллик йнълидаги интилишларида кенг имконият ва шарт-шароитлар яратиб бериш маљсадга мувофилдир.

«Демократияга тинимсиз аљлий ва жисмоний меқнат лъилиб, тер тнъкиб, қаётнинг аччилъ-чуччугини обдон тотиб, лъийин, айтиш мумкинки, қатто фожеали тажрибаларни қам бошдан нтъказиб, ођир синов ва

Оллоқнинг бутун оламни яратишдан маљсади Инсон бнълиб, у қамма мавжудот ичида тенги йнълдир, энг афзалидир.

Љуръон таълимотига биноан инсон Оллоқнинг ер юзидаги халифаси, яъни нринбосаридир. Бу инсонни жуда улуђлайдиган мартабадир. Бундан ташљари «яширин хазина» бнълган Оллоқ таоло илму қикматининг бир лъисмини инсон лъалбига жойлаган, яъни инсон «яширин хазина»ни сальловчи хазинадор-дир.

Инсон жамики мақлуљотнинг, оламнинг гултожи, Оллоқнинг Ердаги қалифаси экан, демак, унда Оллоқ сифатлари бнълнши мантиљий қолдир.

Бутун борлиънинг кнърки ва шарафи бнълган инсонда одамийликнинг қамма ажойиб жикатлари мавжуд. Инсон бошља жамики нарсалардан мумтоз, қамма мақлуљотлардан энг улуђидир.

Инсон улкан иззат ва қурматга лойилъдир. Навоий нзининг «Валъфия» асарида, «Бутун осмон ва осмондаги жами нарсалар, бутун ер юзи ва ер юзидаги жами нарсалар, қамма денгизлар ва унда мавжуд бнълган қамма нарсалар, қамма мамлакатлар ва уларда бор жами неъматлар - бари, энг яхши нарсалар инсон учун, унинг бахт-саодати учун яратилган, буларнинг жами - инсонга хизмат лъилмођи керак» деб ёзган эди.

Инсон дунёда энг мураккаб, олий мавжудот, табиатнинг юксак мақсулоти, қаёт гулидир. Инсоннинг буюк ва бебақолиги аљл-идрок ва тафаккурга эга бнълганлигидадир. Аљл-идрок соқиби бнълганлиги учун у реал дунёдаги вољеаларни билади, илму-тафаккури, дақоси, меқнати, салоқиёти билан дунёни

бошъаради.

Инсонда буюк мутафаккирларимиз таъкидлаганларидек, бебако марварид – аъл-заковат мавжуд. Унда табиат ва жамиятнинг сир-асрорларини ва юксак чнълъилирини билиш лъобилияти жамулжамдир.

Фалсафа фани олий мавжудот бнълган инсоннинг мокиятини очиш, ички дунёси, одоб-ахлољи, орзу-интилишлари, маънавиятини билиб олиш ва ундан тегишли хулосалар чиъаришга катта ёрдам беради.

Фалсафа фани инсоннинг ички маънавий дунёси, унинг лъизилишлари, эътилоди, тушунчалари минг йиллар мобайнида шаклланади, онгида мустақкамланиб боради, деб кърсатади. Шунга кърсиёсий, илтисодий, ижтимоий муносабатлардаги туб нъзгаришларнинг мақсули бнълган инсон онгидаги нъзгаришлар бирмунча мураккаброль бнълиб маълум валът ичида юз беради. Объектив оламда содир бнълган ёки бнълаётган кодисалар, уларнинг умумлашмалари асосида инсон тушунчалари, онги, фикри шаклланади. Инсон рукий дунёсини нъзгартириш йнълида бнълган зърликлар, тазйильлар снъзсиз равишда ички, яширин лъарама-лъаршиликларни келтириб чиъаради.

Фалсафа фанида белгилаб берилганидек, инсоннинг лъизилишлари, талаб ва ёктиёжлари, шахсий манфаатларини зарурий равишда эътиборга олмасдан, уларни амалга ошириш чора-тадбирларини кърмасдан туриб, одамларнинг куч-лъудратидан ва имкониятларидан унумли, оъилона фойдаланиб бнълмайди. Кар лъандай жамият одамларнинг, оддий кишиларнинг талаб ва ёктиёжларини лъондириш масаласи бнъйича амалий тадбирларни кърган таъдирда энг

Мустаъиллик шароитида нъз-нъзини бошъариш халънинг яратувчилиқ лъудратини оширади, унинг жамият ва давлат олдидаги масъулиятини кучайтиради. Нъз эркига эга бнълган, мутелик ва лънълликдан лъутилган жамият фуълароси нъзини энг бахтли инсон деб билиб ва чуълур кис этиб, кар лъандай мураккаб ва масъулиятли ишларни кам буюк жасорат билан лъилади ва тарихини яратадиган ва каракатга келтирадиган буюк мнъъжизакор кучга айланади.

Давлат мустаъиллигини такомиллаштиришнинг муқим омили - кнъп партиявийлик, яъни бир лъанча сиёсий партиялар бнълиши табиийдир. Давлат мустаъиллиги, сиёсий баръларорликни мустақкамлашда сиёсий партиялар каби жамоат ташкилотлари кам муқим роль уйнайди. Буни жамиятимиз жамоат ташкилотлари мисолида очиль-ойдин кърриш мумкин. Бнъларга касаба уюшмалари, ёшлар уюшмалари, ижодий ташкилотлар, мақалла кумиталари, хотин-лъизлар, уруш ва меқнат ветеранлари ташкилотлари, маданият фонди, табиатни, тарихий ёдгорликларни мукофаза лъилиш билан шуълулланадиган турли жамиятлар ва шу каби бошъа ташкилотлар киради.

Жамоат ташкилотлари давлат ишларини бошъаришга сиёсий-хнъжалик, таълим-тарбия, маориф, ижтимоий, маданий масалаларни кал этишда, меқнаткашларнинг ижтимоий-илътисодий ва куълъуый манфаатларини кимоя лъилишда, уй-жой ва моддий неъматларни таъсимлашда, фуълароларнинг ёш авлоднинг сиёсий маданиятини ошира бориш, ижтимоий фаолиятини кучайтиришда, миллий ва миллатлараро муаммоларни кал этишда лъатнашадилар. Шу тариъа

нинг ижтимоий асосидир. Фуъаролик жамияти, эркинлик, озодлик, тенглик, ижтимоий адолат жамиятидир. Инсон манфаати учун хизмат љилиш, турмуш фаровонлигини таъминлаш, унинг љобилияти, таланти ва истеъдодини рѣѣбга чиљариш ниятлари, орзу-умидларини амалга ошириш унинг олий маљсадидир.

Президентимиз таъкидлаганларидек, «Њзбекистон - келажаги буюк давлат. Бу мустаљил, демократик, куљуљий давлатдир. Бу инсонпарварлик љоидаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аќволи, сиѣсий эътиљодларидан љатъий назар фуљароларнинг куљуљлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир».

Њзбекистан Республикаси, биринчидан, њз таљдирини њзи белгилайдиган, умумбашарий љадри

¹ И.А.Каримов «Њзбекистан: миллий истиљлол, иљтисод, сиѣсат, маќкура. Т., 1993, 43 -45 бет

ятлар устуворлигига асосланадиган, инсонпарварлик љоида-ларини тан олган демократик давлатдир. Иккинчидан, фуљаролар осойишталиги ва миллий тотувликни таъминлашни њзи учун маљсад љилиб љњйган тинчликсевар давлатдир. Учинчидан, њзбек халљининг бой ижтимоий-маънавий меросига, миллий, маданий-маънавий, ахлољий, тарихий љадриятлари, миллий урф-одат, удум ва анъаналарига таяниб иш тутадиган инсонпарвар давлатдир. Търтинчидан, козирги ва келажак авлодлар олдидаги юксак масъулиятни чуљур англаб ва кис љилиб фаол ички ва ташљи сиѣсат олиб бораѣтган давлатдир. Козирги пайтда Њзбекистонда љарор топаѣтган давлат - бу демократик-куљуљий давлатдир.

мураккаб муаммоларни бемалол кал љила олади. Жамият манфаати билан алоќида инсон ва алоќида шахс манфаати њртасидаги мутаносиблик бњзилиб, улар њртасида љарама-љаршилик юзага келиб, инсон ва унинг манфаатлари эътибордан четда љолиб кетгудек бњлса, жамият таралъиѣтини катто тасаввур кам љилиб бњлмайди.

Улкан ижтимоий-тарихий вазифаларни кал этишда интизом, љатъийлик, талабчанлик ва љатъий интизом уларга књрсатиладиган меќр-шафљат ва эътибор билан љњшиб олиб борилиши керак. Инсонларни юљоридан бериладиган љарорлар ва књрсатмаларни шунчаки ижро этувчи иродасиз ва туйђусиз темир роботлар деб тушунмаслик лозим. Кар бир инсонда орномус, нафсониятини ерга урадиган, унинг маљсад ва ниятлари, талаб-ѣктиѣжларини баѣн этилишига йњл љњйилмайдиган даражада бњлса, бу муљаррар равишда ишончсизликка, умидсизликка олиб келади, инсоннинг ижодий фаолиятини, мустаљиллигини сусайтиради. Бундан жамият, халљ, миллат катта зарар књради.

Инсон мавжуд экан, унинг шахсий манфаатлари кам албатта мавжуд бњлади. Кар бир инсон жамиятдаги бошља одамлар билан бирга умумий бњлган манфаатларга эгадир ва айна замонда, унинг њта шахсий, фалъат њзигагина хос бњлган талаб-истаклари, љизилъишлари кам бор.

Жаќон фалсафасининг таркибий љисми бњлган Шарљ фалсафасида инсонда икки љарама-љарши асос: модда ва руќ мавжудлиги алоќида таъкидланади. Ана шу икки асос инсон вужудида мутаносиб бњлиши, бири устуворлик љилиб, бошљаси орљада

льолиб кетмаслиги керак. Агар шу тартиб бѣзилиб моддийлик руќдан устун келиб, руќ жисм лѣлига айланиб, унга хизмат лѣлгудек бѣлса, унда инсон амалий фазилатлари кейинга суриб ташланади. Аксинча, руќий-маѣнавий томонлари таралѣий этган инсонларда альлу-заковат, инсофу-диѣнат, одобу-ахлоль, илму-маѣрифат, мол-дунѣга берилиш, кайвоний нафсларга лѣл бѣлиш сингари хато ва нуљсонлардан устуворлик лѣлади. Руќий-маѣнавий жикат - инсонни инсон лѣладиган, унинг каѣтини гузаллаштирадиган фазилатлардир.

Маѣнан, руќан, ахлољан камол топган инсон, нафснинг лѣлига айланиб лѣлмайди, таѣмагирлик лѣлмайди, еб-ичишни, бойлик тѣплашни каѣтнинг мазмуни, яшашдан маљсад деб тушунмайди. Бундай инсон олам сир-асрорларидан хабардор бѣлади, ѣзи ва ѣзгаларни хурмат лѣлади, лѣдрлайди, ѣзлигини англаб етади, миллий тили, тарихи, маданияти, урф-одатлари, лѣдриятларини юксак даражада ѣзозлайди, улар билан фахрланади. Руќий-маѣнавий бойлик инсонни бекад гѣзаллаштиради ва айна пайтда уни ѣмон хислатлардан лѣутљаради, нотѣђри ѣлдан лѣйтариб тѣђри ѣлга бошлайди, адолат учун курашишига, халљ ѣлдида камарбаста бѣлишига даѣват етади.

Инсон вужуди, амалий фаолияти, фељ - атворида руќий-маѣнавий томонлар кейинга суриб ташланиб, бемаѣни кислар ва нафс лаззатларига берилиши ѣолиблик лѣлса, ундай инсон нафс тузођига илинган, нафси эса унинг энг хатарли душмани, ичидаги ѣанимига айланган бѣлади. Агар нафс

тенглигини таѣминлаш, ана шу асосда фуљаролар жамиятини вужудга келтириш, мустаљиллигимизнинг сиѣсий-куљуљий негизларини мустаќкамлашдан иборатдир.

Љонунлар, фармонлар, фармойишлар ижро этилма-са, уларнинг амалий акамияти бѣлмай лѣолади. Ижроия кокимияти бѣлмаса, лѣонун бажарилмайди, тартиб ва интизом бѣшашиб кетади.

«Кучли ижроия кокимияти бѣлмаса, - дейди И.Каримов, - катто энг демократик ѣл билан лѣбул лѣилинган лѣарорлар кам бажарилмаслиги мумкин. Бу эса лѣонуний лѣарорларнинг руѣбга чилѣрилишини, фуљароларнинг куљуљ ва эркинликларини кимоя лѣили-

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Т, 1992 йил, 29 бет.

нишини, сиѣсий ва иљтисодий ислоќатлар турмушга тадбиљ этилишини таѣминлайдиган Президентлик кокимиятини мустаќкамлаш ва ривожлантиришни таљазо етади.

Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий асо-си фуљаралар жамиятидир. Ўзбекистонда, шу тупрољда туђилиб, шу юртга меќнати сингган кар бир инсон, у ѣзбекми, тожикми, лѣирђизми ѣки лѣозоль, туркманми, рус ѣки украинми, уйђур ѣки татарми, миллати, диний ѣтилиоди, ижтимоий келиб чилишидан лѣатѣий назар, барибир бир хил имтиѣзга эга, лѣонун олдида тенгдир. Уларнинг каммаси Республикамизнинг тенг куљуљли фуљароси бѣлишга муносибдир»¹.

Фуљаролик жамияти Ўзбекистон Республикаси-

мустаълл демократик давлатдагина тълла руёлга чиллиши мумкин.

Сиёлсий мустаълллик айни бир пайтда кам илтисодий мустаъллликнинг кам маданий-маълнавий мустаъллликнинг нзаги, негизидир.

Сиёлсий мустаълллик - бу кар бир халъл ва миллатнинг нзини-нзи идора этиши, нз талдирина, фарзандлари келажагини нзининг лалб амри, колкиши ила кал этишидир.

Сиёлсий мустаълллик давлат чегараси ва худудининг дахлсиз ва бнлинмаслигини кам билдиради.

Кар ландай давлат сиёлсий мустаълллигининг энг муким асосий белгиларидан яна бири - нз Конституциясига, фуларолигига, тилига, миллий пулига, миллий байрол, герби ва миллий малкиясига эга бнлишидир.

Сиёлсий мустаълллик кар бир давлат ёки республиканинг ички ва ташли сиёлсати соласидаги камма ва кар ландай ишларни нзи мустаълл амалга оширишини хам билдиради.

«Нзбекистан Республикасининг Президенти Нзбекистон Республикасида давлат ва ижро этувчи колкимият бошлилидир»¹. У айни пайтда Вазирлар Макамасининг Раиси кам кисобланади.

Асосий лонунимиз - Конституцияда белгилаб лнйлганидек, Нзбекистон халли номидан фалат у сайлаган Республика Олий Мажлис ва Президенти иш олиб бориши мумкин.

Нзбекистон Республикаси Президенти сиёлсатининг бош нллларидан бири - камма нарсадан лонунни устун лнйиш, лонун олдида барчанинг

тнхтовсиз ривожланиб бораверса, унга вальтида ларшилик лилинмаса, у кишини кундан-кунга тнлри нлдан оздираверади, расвой-жалон лилади. Кожа Акмад Яссавий таълбича, «нафс нллига кирган киши расво бнлур, нлдан озиб, тойиб, тузиб гумрок бнлур. Ётса, турса шайтон билан камрок бнлур...»

Нафсига эрк берган киши, шарл мусулмон фалсафасида лайд этилишича, бекисоб азоб-улубат, кулфатларга гирифтор бнлади. Нафсга эрк бериб, мол-дунё тнплашга берилиб кетган, нзгаларни уйламайдиган, бошлалар ташвиши билан куйиб ёнмайдиган одам одамийликдан чилиши натижасида эл-юрт ётиборидан четда лолади. Нафс камим бнлган кунгиллардан рул-маълнавийат чекинади. Кунгил бутунлай нафс диёрига айланади. Бу кунгил кеч кимга яхшилик келтирмайди. Барча разилликлару зуравонликлар, барча инсофсизликлару макру кийлалар ва олибатсизликлар, буларнинг каммаси нафс туфайлидир, нафс бандаси бнлиб лוליшнинг олибатидир. Нафс - кийлакорликнинг, лувлик - шайтонликнинг, учига чиллан маккорликнинг асосидир.

Одамни озил-овлат, кийим-кечак билан таълминлаш мумкину, аммо нафсига эрк берган, очофат кишининг кнзини мол-дунёга туйдириб бнлмайди. Кадиси шарифда айтилишича, «Инсонга бир водий тула молу дунё берилса, у иккинчи водийнинг кам берилишини коллайди. Иккинчидан кейин учин-чисини ва колказо, унинг нафси туймайди. Инсоннинг кнзини фалат тупрол (лабр тупрол) туйдиради... Банданинг молу дунёга лнйган кирси

икки оч бърининг луй подасига лйлан тажовузи-дан къра зарарлирольдир. Зеро, бу билан уз диний-монига путур етказади».

Инсонни маънавий, ахлолий жикатдан безайди-ган ажойиб фазилатлардан бири - калол, покиза яшаш, бировларнинг халига заррача бълсада кйенат лйлмасликдан иборатдир. «Туркистон мулкининг шайхул машойихи» Кожа Акмад Яссавий эътилодича, «Хал йнлига кириб бълмас пок бълмасдан». Калол билан каромни фарлаш, фалат нз мекнати эвазига тирикчилик лйлиш, каром -каришдан жирканиш, каромхурликни энг катта гуноки азим ва аклольсизлик деб билиш - булар Шарль файласуфларининг энг муким ҳояларидан бйлиб кисобланади. Шарльнинг буюк файласуфлари, биринчи навбатда диний алломалар, шайхлар, суфийлар калол еб ичиб, покиза яшашни тарҳибот, ташвиъот этибгина лолмасдан, бу масалада нълари шахсан намуна кам бълганлар. Илмий ва диний алломалар каром таомни ёлтирмаганлар, къллари катто шоху амирларнинг туқфасини кам лабул лйлмаганлар ва бой-амалдорларнинг мол-мулкани каром деб эълон лйлганлар. Лълидан иш келадиган кар бир олим-уфузало, суфию-шайх фойдали мекнат билан шуҳулланган, фалат нз мекнати билан топилган нонни калол деб билишган. Масалан, Акмад Яссавий декълон бълган, Шайх Иброким Озарий ҳишт терувчи, Шайх Баннон каммоллик лйлган, Шайх Абулкасан дурадгорлик билан шуҳулланган, Баковуддин Нальшбанд кимхобга гул нальшлаган, Баковуддиннинг пири Сайд Кулол кулолчилик

таъсири маънавий маданият ёрдамида кучайтирилади, чунки маънавий маданият кишиларнинг ижтимоий-тарихий амалиёти билан бевосита боҳлиль, илтисодий ва ижтимоий-сиёсий тузум билан кафолатлангандир.

Баколаш шахс сиёсий маданиятининг сифатий коллатини аниллашда алокида акамиятга эга. Баколаш - бир томондан шахснинг ижтимоий воъеликни билишининг натижаси бълса, иккинчи томондан юз бераётган ижтимоий жараён калыдаги маълумотни сиёсат нултаи назаридан изчил идрок этиш лобилияти камдир.

Шахс сиёсий маданиятининг хуль-атвор жикати энг аввало, ижтимоий-сиёсий фаолликни нз ичига олади. Ижтимоий-сиёсий фаоллик бълмас экан, шахс сиёсий маданияти кам шаклланмайди.

Хуллас, сиёсий маданияти баланд, баркамол, инсон шахсини шакллантириш жараёнини жадаллаштирмоль учун тарбиявий-мафкуравий ишлар яловбардорлари биз юъорида санаб нътан сифатларни янада мустақкамлашга эътиборларини лъратишлари зарур.

СИЁСИЙ МУСТАЪИЛЛИК -ДАВЛАТ БАРЪАРОРЛИГИНИНГ ОМИЛИ

Инсон куъуль ва эркинлигининг таъминланиши, бахтиёр каёт кечириши, кар томонлама камол топиши, унинг демократик мустаъил давлатда яшаши билан белгиланади. Тарих шуни курсатадики, инсоннинг барча орзу-умидлари, истаклари фалат ривожланган

лан характерланади. Шахс сиёсий маданиятининг шаклланишига бевосита таъсир нўтазувчи сиёсий ьадриятлар ьўйидагилардан иборат:

биринчидан, сиёсий мафкура;

иккинчидан, сиёсий анъаналар ва тажрибалар;

учинчидан, сиёсий кўльўль нормалари (Конституция, сиёсий муносабатларни тартибга солувчи кўльўльий актлар);

тўртинчидан, сиёсий фаолият шакллари.

Сиёсий мафкура нафалат сиёсий ьоялар, сиёсий ьадриятларнинг тизими, балки мусталил фикрлаш, ишлаш, яшаш маданиятига эга бълган гуманистик типдаги янги шахсни шакллантиришга ьаратилган ижтимоий тарбия камдир.

Сиёсий анъаналар бир авлод эришган ютуъларни узида саллаб ьолади, бойитади ва иккинчи авлодга етказди. Бошльача айтадиган бълсак, сиёсий анъаналар инсоният босиб нўтган тарихий таралъийет давомида тълпланган сиёсий тажрибани авлоддан авлодга етказадиган воситалар йиьиндисидир. Аждодлар яратган маданий меросга суянгандагина нўтмиш, бугун ва келажак нўртасидаги нзаро алоьадорлик салланиб ьолади.

Сиёсий анъаналар, сиёсий онг ва сиёсий фаолият бирлигини таъминлашда кал ьилувчи акамиятга эга. Шунинг учун кам сиёсий анъаналар сиёсий маданиятнинг шакллантиришнинг асосий омилларидан биридир. Бироль шуни унутмаслик зарурки, фалат замонлар ва заминлар синовидан нўтган, прогрессив акамиятга эга бълган сиёсий анъаналаргина шахс сиёсий маданиятини шакллантиради. Бундай сиёсий анъаналар тарбиявий

ьилган ва пахса урган. Шайхлар ва уламолар атрофидаги дарвешлар, шогирду муридлар кам биргалашиб ьурьон ьурганлар, вальф ерларни ишлаганлар, боьдорчилик, чупонлик билан шуьулланганлар. Уларнинг каммаси тасаввуф фалсафасининг «луьмаи калол» ьоидасига ьатъий амал ьилганлар.

Фалсафа борлиъинг умумий ривожланиш ьонуниятларини нрганиб, кишиларда олам калъида яхлит илмий тасаввур, дунёлараш косил ьилади. Фалсафий дунёлараш кишиларга инсонни ьуршаб турган моддий оламда руй бераётган хилма-хил кодиса ва жараёнлар мокиятини билиб олишда катта ёрдам беради. Фалсафий дунёларашга эга бълган инсон нъзига ишониб топширилган вазифага къркърона равишда эмас, балки онгли ва ижодий ёндашади, аъл-идрок асосида иш кърради, жамият, халъ ва миллат олдидаги бурчи ва масъулияти нимадан иборатлигини чуьур кис этади, нўтмиш авлодаждодлари билан фахрланади, миллий урф-одатлар, миллий ьадриятлар, шарьона одоб-ахлоль ва маданиятнинг тиклаш ва ривожлантириш нзининг шарафли вазифаси эканлигини тушуниб етади. Фалсафий билимли ва дунёларашни ривожланган инсон кеч ьачон миллий манфаатлар ьобиьида уралиб ьолмайди. Миллий ьадриятлар билан кифояланиб, жаьон маданияти, бошльа халъларнинг маънавий бойликларини нрганишдан бутунлай воз кечиш мумкин эмас. Дунёдаги бирор халъ нз миллий маданияти бойликлари доирасидангина ривожлана олмайди. Миллий худбинлик йълидан бориш кеч кимга наф келтирган эмас. Миллий манфаат, миллий маданият ьобиьида

чекланиб љолган инсон узини кам, халъини кам тъла камол топиш имкониятидан махрум љилади. Фалъат миллий маданиятлардан, уларнинг имкониятларидан бошља нарсани кърә олмаслик ђоятда хатарлидир. Фалсафий дунёљараш ва маданиятга эга бълган инсон миллий љадриятлар билан умуминсоний љадриятларни бир-биридан њзаро ажратиб ташламайди, уларни диалектик бирликда олиб љарайди. Шу сабабли ана шу бирлик, њзаро бойиш кисобигагина жақон халъларининг маданиятлари, умуминсоний љадриятлар ривожланиши мумкин.

Фалсафа фани инсоннинг маънавиятига эга эканлигига кам алоқида эътибор беради. Маънавият инсоннинг асосий фазилатларидан бълдиб кисобланади. Маънавият Президентимиз айтганларидек, «таљдирнинг эқсони» инсоннинг тъђма хусусияти эмас. Маънавият фалъат инсонга хос хусусиятдир. Маънавиятга эга бълганлиги туфайлигина одам фарзанди инсон деган буюк ва шарафли номга муясардир.

Инсонни инсон љилган асосий фазилат ебичиши, зурриёт љолдириши, табиий эhtiёжларини љондиришида эмас, балки меқнат љилиши, аљл-идрок ва тафаккурга эга бълдиши, фикрлай олиши, маданият ва маънавият соқибди бълганлигидадир.

Сиртдан љараганда иљтисодиёт билан маънавиятнинг њзаро алољаси йњљдай бълдиб къриниши мумкин. Аслида эса бунинг тамомила тескарисидир. Жамият каётида иљтисодиётсиз маънавият, маънавиятсиз иљтисодиёт йњљ.

Маънавият ва иљтисодиёт бир-бирини кеч

Биринчидан, рақбарликда жамоатчилик фикрини инобатга олиш билан бирга шахсий масъулиятни унутмаслик;

Иккинчидан, ақолининг истак ва эhtiёжлари, кайфияти билан яшаш;

Учинчидан, сиёсий калоллик;

Туртинчидан, камтарлик;

Бешинчидан, ошкоралик.

Сиёсий фаолиятда камфикрлилик билан шахсий масъулият бирлиги катта роль уйнайди. Чунки књп фикрлилик турли сиёсий хатолардан сальаса, шахсий масъулият вазият талаб этганида бир киши томонидан зарурий тезкор љарорлар љабул љилинишига имкон яратади. Бу икки хислатнинг њзаро алољадорлигини таъминлаш књп жикатдан рақбар шахсни, дунёљарашди ва сиёсий калоллигига бођлиљ. Сиёсий калоллик деганда сиёсатда нафалъат сиёсий тартиб-љоидалар, балки ахлож љоидаларига риоя этган қолда фаолият кърсатиш тушунилади. Сиёсий фаолият камтарлик билан кам бођлиљ. Чунки фалъат сиёсий калол шахсина камтар бњла олади.

Бақолашнинг энг муқим омилларидан яна бири ақоли билан органик бирликдир. Бу эса ошкоралик нормасига риоя љилишини талаб этади. Ошкоралик бњлмаса, шахснинг сиёсий жараёнларда иштирок этиш иштиёљи йњљолади, сиёсий хабарларга љизилдиши сусаяди, инсон сиёсатдан йирольаша бошлайди.

Шахс сиёсий маданияти анъанага айланиб љолган сиёсий каракатлар ва оммавий-сиёсий ижодиёт натижаларининг шахс томонидан узлаштирилиши би-

бълади. Инсон онги ва фаолиятининг мураккаб феномени бўлган сиёсий маданиятнинг асосий омили сиёсий билимлардир.

Инсонда қалбий сиёсий маданият воъеликни илмий билиш, қулулий, ахлобий ва гуманистик ладриятларни тушуниш асосида шаклланади. Шу сабабли тушуниш ва англаш, билишнинг энг муқим асосларидан бири қисобланади ва шахснинг сиёсий етуклиги даражасини белгилайди. Шу билан бирга сиёсий билимларни сиёсий фаолиятда лъллаш истагини туъдиради. Љисъласи, тушуниш ва англаш шахснинг маданий савияси юъори даражада ривожланганлигидан далолат беради. Љолаверса, бу омиллар шахсни онглилик сари етакловчи кучдир. Бошлъача айтадиган бўлсак, юз бераётган сиёсий воъеа ва жараёнлардан хабардорлик шахс сиёсий маданиятининг лъай даражада шаклланганлигини кърсатади. Шахс сиёсий онглилиги даражасини белгиловчи далил бу зътилоддир. Сиёсий билимлар шахс манфаатлари йълида лълланила бошланганидагина зътилодга айланади. Зътилод шахснинг турли ижтимоий фазилатларида намоён бўлади. Инсон сиёсий маданиятининг шаклланиш жараёнининг муқим бослъичларидан яна бири - бақолашдир. Бақолашнинг энг асосий ньаги - сиёсий фаолият нормалари қамда сиёсий ладриятларни ньлаштиришдир. Чунки сиёсий нормалар жамият қаетининг изга солишда муқим ақамият касб этади. Афсуски, илмий манбаларда мазкур тушунча батафсил тадбиъ этилмаган, бизнинг фикримизча, сиёсий маданиятнинг асосий нормалари лъйидагилардан иборат бўлмоъи зарур:

лъачон инкор этмайди, балки бир-бирини ньзаро лъллаб-лълтилълайди, биридан иккинчиси таъсирланади. «Биз илътисодий унгланиш, илътисодий тикланиш, иктисодий ривожланишни, -дейди И.А.Каримов, - маънавий унгланиш, маънавий покланиш қаракатлари билан тамомила уйъун бўлишини истаимиз. Сиёсатимизни шунга лъарата лъурамиз ва уни тъла тадбиъ этамиз. Одамларимиз омилкор, салоқиятли, олъбатли, қалол ва ижтимоий майдонларда собит турадиган булсинлар»¹.

Инсонда маънавият асосида яшаш ва фаолият кърсатишгина эмас, балки шу билан бирга уни эгаллаш, ривожлантириш ва такомиллаштириш лъобилияти ва истеъдоди қам мавжуддир. Маънавият ньз-ньзидан пайдо қам бўлмайди, ривожланмайди қам. Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, ажодлар угити билан бирга сингади. Маънавият инсон лъалбида камол топиши учун у лъалбан ва виждонан, аъл ва лъъл билан меқнат лъилиши керак.

Маънавият инсоннинг қает тажрибаси, меқнати, билими, ахлолъ ва одоби, авлодлар тажрибаси асосида шаклланиб боради. Маънавият инсоннинг ньз халъи тарихини, унинг маданиятива вазифаларини чулъурролъ билиш ва тушуниб етишига ёрдамлашади.

¹ Каримов И.А. Ватан саждагох, қабм мукалдасдир

Инсон маънавиятсиз яшай олмайди. Маънавият алоқида бир инсон учунгина эмас, жамики одамлар учун қам, халъ, элат ва миллат учун қам, жамият таралъиети учун қам ньта зарур ва муқимдир. Маънавиятсиз инсон бўлмаганидек, маънавий етук,

ахлолѡан пок ва мукаммал инсонларсиз жамият ва миллат кáм бñлмайди.

Маънавият инсонга хос бñлган ички рукий колатгина эмас, балки жамият, давлат, миллат таралъиётининг кáм асосий омилларидан биридир. «Маънавият, - дейди И.А.Каримов, - инсоннинг, халънинг, жамиятнинг, давлатнинг, куч-ъудратидир. У йñъ жойда кеч лачон бахт-саодат бñлмайди»¹

Инсон маънавияти жамият, давлат ва миллат маънавияти билан узвий алоъадордир. Инсон ва жамият маънавияти мокийат жикатидан яъин бñлиб, бир-бирини ñзаро бойитса ва тñлдирсада, лекин улар айнан тенг эмас. Инсон маънавияти миллат, давлат ва жамият маънавиятининг таркибий лисмидир, холос. Инсоннинг маънавияти, шахсинг маънавий камолоти жамиятда мавжуд бñлган кñп лйррали муносабатлар, ижтимоий-ильтисодий, сиёсий имконият ва шарт-шароитлар асосида шаклланади ва амалга ошади. Миллат ва мамлакатнинг маданий-маънавий таралъиёти инсон маънавий камолотига асос бñлади.

Маънавият инсонга сув ва кáводек зарур. Маънавиятнинг бу жикатлари И.А.Каримовнинг лъйидаги сñзларида ñзининг ялъол ифодасини топган: «Сахродаги сайёк кáр доим булоъдан чанльођини босади.

¹ Каримов И.А. Истиклол ва маънавият

Худди шунингдек инсон кáм неча-неча азоблар ва лъйинчиликлар билан маънавият чашмасини излайди. Ер, оила, ота-она, болалар, лъариндош-уруђлар, лъуни-лъушнилари, халъ мустаъл давлатимизга садолат, инсонларга хурмат, ишонч, хотира, виждон,

баколаш, хуль-атвор нултаи назарларини бирлаштиради. Ушбу томонларнинг ñзи кáм ñз навбатида бир неча компонентлардан ташкил топади. Чунончи, билиш бослйичи ñзида сиёсий билимлар, сиёсий хабардорлик, сиёсий онглилик каби сифатларни мужассамлаштира, баколаш бослйичи сиёсий мулоказалар, сиёсий нормалардан ташкил топади. Хуль-атвор бослйичи ижтимоий-сиёсий дастурларда асосан амалга ошириладиган фаоллик, ватанпарварлик, миллатпарварлик, байналмилалчилик, миллатлараро муносабатлар каби хусусиятларни ñзида мужассам лйлади.

Билиш бослйичининг энг асосий барларор сифати - сиёсий билимлардир. Сиёсий билимлар асосан икки гурухга ижтимоий-сиёсий, ташкилий-техникавий билимларга бñлинади. Ижтимоий-сиёсий билимлар сиёсатнинг малсад ва вазифалари, унинг ильтисодий базис билан бођлильдигини акс эттиради. Ташкилий-техникавий билимлар эса бевосита жамият ёки давлатни бошларув жараёнига тааллуъли билимлардан иборат бñлади.

Сиёсий билимлар кокимият ва тузум, ижтимоий жараёнларни бошларишнинг асосини ташкил этувчи ёоялар ва лъарашлар, меёр ва лъоидалар, давлат тузлиши ва унинг сиёсий тизими, давлатни бошларишда иштирок этишнинг шакллари ва усуллари кáлидаги маълумотлар йиђиндисидир. Сиёсий билимлар ижтимоий амалиётга тадбиль этилгандагина шахс унинг мокийати ва мазмунига чульур тушуниб етади. Бундай билимлар шахс сиёсий фаолиятида лълланилса, инсонда турли сиёсий муаммоларни кáл этишнинг энг лъулай жикатларини танлай олиш малакаси косил

билан сиёсий фаолияти бирлигини кам ифодалайди. Шахс сиёсий маданиятининг қолати, даражаси ланча баланд бўлса, унинг жамият ижтимоий -сиёсий қаётига иштироки шунча юъори бўлади.

Шахс сиёсий маданияти яхлит, бир бутун тизим бўлиб, нзида бир талай баръарор ва белъарор унсур-

¹ «Халъ снзи» 1994 йил 2 сентябр, «Мустаъиллик ва маънавият», Тошкент, 2001 йил

ларни бирлаштиради. Ёолаверса, бу маданиятнинг савияси наъадар баландлигини худди уша унсурлар белгилайди. Шунингдек, у нз таркибида сиёсий туйъулар, сиёсий билимлар, сиёсий бақолар, сиёсий нормалар, сиёсий ладриятлар каби баръарор таркибий лисмларини мужассамлаштиради. Ушбу компонентлардан ташкил топган сиёсий маданият ва фаолият дастурлари, сиёсий фаолликнинг турли туман шакллари кам нзига ламраб олади. Шахс сиёсий маданияти инсон сиёсий фаолиятининг бирлигини ифодаловчи интеграл характеристикадир.

Сиёсий маданиятли инсон шахсини тарбиялашга қаракат лилаётган миллий истиъллол мафкураси таръиботчилари ва ташкилотчилари, олий ва нрта махсус нъув юртларининг муаммолари инсон сиёсий маданиятининг таркибий компонентларини билмасдан туриб, бу борада амалга ошираётган мафкуравий - тарбиявий ишларимизнинг самарасини ошириб бўлмайди.

Қозирги замон инсоншунослиги маълумотларига кнра, инсон сиёсий маданияти доимо қаракатда бўлган динамик жараён бўлиб, у уч жикатни нз ичига олади. Бошлъача айтганда у нзида: билиш,

эркинлик - маънавиятнинг маъноси ана шундай кенг»¹.

Маънавият инсонга муайян маъсад, келажакка ишонч билан бориш учун катта умид, куч ва лудрат бахш этади.

Жамиятнинг, давлат, халъ ва миллатнинг, жамият аъзоси бўлган инсон шахсининг маънавиятга бўлган эктиёжи шу ладар катта ва бениқоятки, уни кеч лачон иккинчи нринга суриб лъйиш кам, шунингдек, маънавият масаласига иълтисодий муаммоларни қал лилиб бўлгандан кейин нтиш мумкин, деб уйлаш кам, тамомила хатодир. Дарқакикат, маънавиятга интилиш инсон учун моддий неъматларни нзлаштириш, ейиш, ичиш, кийинишга нисбатан кам муқимролдир.

Маънавият баръарор бўлмаган жойда моддий неъматлар ишлаб чиълариш ва истеъмол лилиш маданияти юксак бўлмайди. Дунёга келишдан маъсад еб ичиш, лорин туйдириб, бойлик орттиришдан иборатдир, деб қисоблаган одам юксак маънавият соқиб бўла олмайди. Маънавий лашшоль бўлган одам тулъ, фаровон, маданий турмуш кечириш меъёрларини кам билмайди. Маънавияти етук инсонлар келажакни олдиндан кнришга, лийинчиликларни енгишга, оър шароитда кам юксак маъсадни олдинга лъйиб, уни иймон ва эътиълд билан енгишга лодир бўладилар.

¹ Каримов И.А. Истиклол ва маънавият

Маънавият инсоннинг нзлигини англаб олишда унга ёрдам беради. Нзлигини англаган инсонгина, нзлигини англаган миллатгина, кучли давлат, адолатли жамият барпо эта олади.

Миллий жикатдан нзлигини таниган инсон мил-

латини, Ватанини, унинг ътмиш тарихини, адабиѣти, санъати ва маданиятини билиб олади. Њзлигини англаган инсон, ъзлигини англаган миллат улуђ аждодларининг альлу-заковати ва уларнинг каѣтбахш меросларига муносиб ъълишга каракат љилади, Ватанини ъзгача меър билан севади, у билан чексиз фахрланади, юртим деб, элим деб яшайди.

Маънавият инсон каѣтини гъзаллаштиради, турмушга мазмун ва мокият бађишлайди. Юксак маънавият ва маданият сокиби ъълган инсоннинг љалби пок, съзи билан иши бир ъълади.

Инсон онги, одоб-ахлољи, маънавияти, дунѣлараши шаклланиши, талаб-ѣктиѣжларининг љондирилиши ижтимоий-ильтисодий, сиѣсий муносабатларга, ижтимоий тузум мокияти ва карактерига бево-сита бођлиљ. Жамият љандай ъълса, ижтимоий муносабатлар мажмуи ъълган инсон кам унга мос ъълади. Демак, инсоннинг инсон сифатида шаклланиши, ъзини намоѣн љилиши, маънавий камолоти, љобилияти ва истеъдодини руѣбга чилъариши учун жамият ъзининг барча жабкаларида инсонийлашмођи лозим.

Тарих сабољдаридан шу нарсa аниљ ва равшанки, љайсибир давлат ѣки жамият ъзининг моддий бойликларига ишониб, асосий ѣтиборини фалъат уни къпайтиришга љаратиб, халънинг маданиятини, инсоннинг маънавий ѣктиѣжлари ривожланишини уйламас экан, у албатта, инљирозга юз тутaди.

Мустаљил Њзбекистон Республикаси ѣлон љилинган биринчи љадамлариданол инсоннинг одоб-ахлољи, билими, дунѣлараши, маънавияти ривожига катта акамият берилганлиги унинг келажаги буюк

эканмиз, ѣшларимизга жамиятда мутлаљ эркинлик ъълмаслигини, мустаљил фикрлаш маъсулиятсизлик ва бурчни унутиш эмаслигини тушунтириб боришимиз зарур. Эркинликни билим билан, билимни иймон билан, иймонни ѣтиљод билан, ѣтиљодни Ватан равнаљи ѣълига љаратиш билан мустаккамлаш ѣшлар маънавиятини шакллантиришдаги асосий вазифаларга ѣтибор бермођимиз керак. Олдинда, никоятда муким келажагимизни кал љилувчи янги вазифа турибди. Бу вазифа, эркин фуљаролик жамияти маънавиятини шакллантириш, бошљача айтганда, озод, ъз халъ-ќуљуљларини яхши танийдиган, бољимандаликнинг кар љандай къринишларини ъзи учун ор деб билaдиган, ъз кучи ва альига ишониб яшайдиган айни замонда уз шахсий манфаатларини халљ, Ватан манфаатлари билан уйђун ќолда кърадиган комил инсонларни тарбиялашдан иборатдир.

Зеро, шундай экан биз мамлакатимиз равнаљи учун бор кучимизни аямаймиз ва Њзбекистонни ќеч кимга бермаймиз, уни дунѣга танитамиз¹.

ФУКАРОЛИК ЖАМИЯТИ ВА СИѣСИЙ МАДАНИЯТ

Мамлакатимизда амалга оширилаѣтган инљилобий ъзгаришлар фуљароларнинг сиѣсий маданияти билан чамбарчас бођлиљ. Сиѣсий маданият шахснинг ижтимоий тузумга, ќокимиятга, давлат амалга ошираѣтган ички ва ташљи сиѣсатга муносабатини акс ѣттирибгина љолмай, балки шахснинг сиѣсий онги

кури кенгайди. Энг муқими ғзгарди, ғзгарганда қам чуғурлашиб янгиланди. Тафаккур ва онгимизнинг тарих тағозоси билан бир-бирига ёпишиб, пировардида лғоронғулашиб лғолган лғатламларига мустағиллик нури

¹ Каримов И.А. Ђзбекистон: Миллий истиғлол, сиёсат, мағкура.Т., 1993 и, 43-44 бетлар.

кириб борди. Онгимиз ичига чироль ёғилди. Мустағиллигимизнинг дастлабки ва энг олий неғмати ана шу ғзлигимизни англаб етиш бғлди. Ђзлигини англаб етган тафаккурнинг биринчи белгиси миллий мағкурадан бахраманд бғлиши демақдир. Мамлакатимиздаги тинчлик, осойишталик ва барларорлик, миллий мағкура доирасида учратиш мумкин бғлган ички зиддиятларнинг олдини олди ва уни кенг милёсда халъ ва мамлакат лғалбига кириб боришга имкон яратди. Бу борада ёшларимизнинг қам қиссаси катта деб ғйлайман.

Агар ёшларимизнинг орасида уз мамлакатимизда исломий лғадриятларнинг ривож, мағнавий юксалишининг жамолини кғришга хайриқоқлар бғлар экан, улар биринчи навбатда замон фарзанди, миллий ёоя ва миллий мағкура эгаси бғлган билимдон ва мағрифатли инсон бғлиши лозим. Улар азалий ва абадий мағнавий лғадриятларимиздан узилмаган қолда замонавий тафаккур даражасидаги билим ва идрокка эга бғлишлари керак, шунингдек, «бирлашган ғзар, бирлашмаган тғзар» деган малол қозир бизнинг миллатимиз, Ватанимиз бирлиги, тинчлигимиз учун жуда керакли фикр. Биз бугун фулароларнинг эркинлиги ва мустағил тафаккурига асосланган жамият лғураётган

эканлигига яльоль далилдир. Мағнавии камолот, билим, одоб-ахлоъ, иймон-этильод, фалсафий дунёлараш инсон учун қам, жамият учун қам бебақо бойлиқдир.

Инсон қульулар ва эркинликларини қимоя льилиш —унинг ёоявий-маданий юксалишининг омили

Инсон қульулар ва эркинликлари кғп лғиррали муаммо бғлиб, уз ичига кишиларнинг фуларолик, шахсий, сиёсий, ильтисодий ва ижтимоий қульулар ва эркинликларини лғамраб олади.

Кишиларнинг фуларолик қульу ва эркинликлари устида сғз юритганимизда шуни эғтиборга олишимиз керакки, халғимиз тарихида биринчи марта Ђзбекистон Республикаси худудида ягона фуларолик ғрнатилди. Конституциямизда Ђзбекистон Республикаси ғз худудида қам, унинг ташларисида қам ғз фулароларини қульуий қимоя льилиш ва уларга қомийлик кғрсатишни кафолатлайди, деб кғрсатилган. Шунингдек, унда Ђзбекистон Республикаси худудидаги чет эл фулароларининг ва фуларолиги бғлмаган шахсларнинг қульу ва эркинликлари халғаро қульу нормаларига мувофиль тағминланиши қам лғайд этилган.

Шахсий қульу ва эркинликлар масаларида қам Конституциямизда жуда кғп янгиликлар киритилган, унда кғрсатилганидек, яшаш қульу қар бир инсоннинг узвий қульудир, инсон каётига суильасд льилиш энг оғир жинойтдир.

Кар ким эркинлик ва шахсий дахлсизлик қулулига эга. Кеч ким лонунга асосланмаган қолда қибсга олиниши ёки камолда сакланиши мумкин эмас.

Жиноят содир этганликда айбланаётган қар бир шахсинг иши судда лонуний тартибда, ошкора қуриб чикилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор қисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга узини қимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади. Кеч ким қийноқлар солиниши, зуравонликка, шафқатсиз ёки инсон қадри-қиммати камситувчи бошқа тарздаги таъқиблар дучор этилиши мумкин эмас. Кеч кимда унинг қизиқсиз тиббий ёки илмий тажрибалар натижалари таъқибланади.

Кар ким уз шаъни ва обрӯсига қилинган тажовузлардан, шахсий қадрига аралашидан қимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги қулулига эга. Кеч ким лонун назарда тутилган қоллардан ва тартибдан ташқари биронинг турар жойига қириши, тинтув натижалари ёки уни қадрдан қечириши, қизиқмалар ва телефонда сўзлашувлар сирини ошқор қилиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси қулуроси Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бир жойдан иккинчи жойга қириш, Ўзбекистон Республикасига қелиш ва ундан қилиб қетиш қулулига эга. Лонунда белгиланган қеклашлар бундан мустаснодир.

Кар ким қикрлаш, сўз ва қтилиб қилиш, узини истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш қулулига эга. Амалдаги конституциявий тузумга қарши қаратилган ахборот ва лонун билан белгиланган бошқа қеклашлар бундан мустаснодир. Қикр қиритиш ва уни ифодалаш эркинлиги қалат давлат си-

лат қиқлида қорлаб турган қуёшдир. Мустақилликдан маҳрум бўлган қалъ эрки қиқъ миллиат, қамисоли қанотсиз қушдир. Мустақиллик қиқъ қеч бир жойда, бирон-бир мамлакатда равон, теп-теқис бўлган эмас.

¹ И.А. Қаримов. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, қиёсат, маққура. Т., 1993 и, 43-44 бетлар.

Мустақиллик қиқъда муракқаб, оқир ва мушқул қидиқли тарихий қараёндир.

Юртимизнинг, қалъимизнинг бугуни ва қелажаги бўйича сидқи қидан қайқурувчи ва барча иқтимой тарихий ва иқтисодий-маънавий қараёнларнинг қалсақий назарий асосларини қиқсатиб қораётган Президентимиз нз мулоқазаларини шундай қулосалади: «Қаратганга минг қатла шуқурлар бўлсинки, биз қам қавфсизликни саллаб қолиш қорасидаги энг оқир ва муракқаб даврни бошимиздан эсон-омонлик билан қечирдик. Қалъимизнинг донолиги, бақрикенглиги, сабр-бардоши бизни қар қандай боло-қазолардан асраб, алъл-зақоватимизни қарқлаб, юртимизда осойишталик ва миллиатлараро тинқликни саллаб қолишга қизмат қилади. Бугун энди ёруқ қунларга етганимизга қурурланиб қинги марралар сари қадам қиқётганимиз учун қахрланиб ишлаш ва қашашга асосимиз бор»¹.

Ватан, миллиат тақдири қал бўладиган қалтис вазиятларда тиқри қиқни танлай олиш учун аввало тарихни ва қадтнинг аққиль-қучугини қилиш қерак.

XXI асрда қалъимизни бирлаштирадиган, унга истиқбол қиқлини қурсатадиган, мустақиллигини мустаққамлашга ёрдам қерадиган қандай миллий қоя, миллий маққура қерак, -деган савол туқилади.

Нтилган давр иқида қалъимизнинг онги ва тақак-

лий љадриятлар ривожланишининг асосидир. Чор мустамлакачилиги давридан бошлаб собиль совет жамияти емирилишигача њтган узоль тарихий таральѝёт жараёнида топталган, камситилган, тахљирланган, назарписанд љилинмаган миллий љадриятларимизни тиклаш, аслига келтириш, янада ривожлантириш, такомиллаштириш учун асосий ва бирдан-бир шарт Ђзбекистон Давлат мустаљиллигига эга бўлишдир»¹.

Сиёсий, иљтисодий, кўљуљий мустаљиллик, халљимиз љњлга киритган озодлик, эркинлик, кўррият, миллий истилљолимиз жумхуриятимизнинг маданий-маънавий таральѝёти камда миллий тикланишимиз, миллий љуруримиз, миллий љадриятимиз њсиши ва ривожланиши учун љанчалик муќим бўлса, њз навбатида Ђзбекистондаги инсонпарварлик љоидаларига, демократия ва иљтимоий адолатга асосланган жамиятимизнинг порлољ келажаги, жумхуриятимизнинг бундан кейинги талдири, унинг иљтимоий-иљтисодий, сиёсий заминларининг љанчалик мустаќкам ва барљарорлиги маънавиятга кам бевосита бољлиљдир.

Маънавиятимизни ривожлантириш учун, мустаљиллигимизни мустаќкамлашнинг зарур омилларидан бирига айланишга эришиш учун илмий жихатдан тикланишга муваффаљ бўлиш, миллий онг, миллий маданият, миллий њзлигини англаш, миллий љадриятлар, миллий тил, миллий љурур ва ифтихор сингари миллатни миллат љиладиган асосий белгилар, фазилатлар ва хислатларнинг шаклланиши, ривожланиши ва тухтовсиз њсиб боришга эришмоль зарур.

Мустаљиллик, таљбир жоиз бўлса халљ ва мил-

ри ва бошља сирларга таалљуљли бўлган талдирдагина љонун билан чекланиши мумкин.

Ђзбекистон Республикасининг барча давлат органлари, жамоат бирлашмалари ва мансабдор шахслари фуљароларига уларнинг кўљуљ ва манфаатларига дахлдор бўлган хужжатлар, љарорлар ва бошља материаллар билан танишиб чилѝиш имкониятини яратиб бериши лозим.

Камма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Кар бир инсон хохлаган динга эљтиљод љилиш ёки кеч љайси динга эљтиљод љилмаслик кўљуљига эга. Диний љарашларни маљбуран сингдиришга ѝњл љњйилмайди.

Конституцияда козирга давр талабидан келиб чилѝиб кар бир инсоннинг сиёсий кўљуљлари тњлатњкис ва атрофљича очиб берилган. Унга мувофил Ђзбекистон Республикасининг фуљаролари жамият ва давлат ишларини бошљаришда бевосита камда њз вакиллари орљали иштирок этиш кўљуљига эгадирлар. Бундай иштирок этиш њзини њзи бошљариш, референдумлар њтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш ѝњли билан амалга оширилади.

Жамиятимизда иљтисодий ва бошља соќаларда рњй бераётган жараёнларни, жумладан, бозор муносабатига њтиш љонуниятларини ќисобга олган ќолда, унда кар бир инсоннинг иљтисодий ва иљтимоий кўљуљлари аниљ књрсатиб берилган.

Кар бир шахс мулќдор бўлишга ќалљи. Банќка љњйилган омонатлар сир тутилиши ва мерос кўљуљи љонун билан кафолатланади.

Ќар бир шахс меќнат љилиш, эркин касб танлаш, адолатли меќнат шароитларида ишлаш ва љонунда књрсатилган тартибда ишсизликдан кимояланиш кўљуљига эгадир.

Барча фуљаролар дам олиш кўљуљига эгадирлар. Иш ваљти ва калъ тњланадиган меќнат таљтининг муддати љонун билан белгиланади.

Ќар ким љариганда, меќнат лаёљатини йњљотганда, шунингдек, бољувчисидан маќрум бњлганда ва љонунда назарда тутилган бошља ќолларда ижтимоий таљминот олиш кўљуљига эга. Пенсиялар, нафаљалар, ижтимоий ёрдам ва бошља турларнинг миљдори расман белгилаб љњйлган тирикчилик учун за-рур энг кам миљдордан оз бњлиши мумкин эмас.

Ќар бир инсон малакали тиббий хизматдан фойдаланиш кўљуљига эга.

Ќар ким билим олиш кўљуљига эга. Бепул умумий таљим олиш давлат томонидан кафолатланади. Мактаб ишлари давлат назоратидадир.

Ќар кимга илмий, техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуљларидан фойдаланиш кўљуљи кафолатланади. Давлат жамиятнинг маданий, илмий ва техникавий ривожланишига ѓамхњрлик љилади.

Конститциянинг яна бир афзаллик томони шундан иборатки, унда инсоннинг барча кўљуљ ва эркинликларни атрофлича очиб берилиши билан бирга у инсон кўљуљлари ва эркинликларини таљминлаш йњллари, кафолатлари аниљ књрсатиб љњйилган.

Конституцияда кар бир шахсга њз кўљуљ ва эркинликларини суд орљали кимоя љилиш, давлат ор-

чилиш, эркин каёт кечириш, њз такдирини њзи кал этиши кўљуљига эга бњлиши даврини бошлаб берган туб бурилишдир.

Мустаљиллик халљаримизнинг озодлик, хуррият, эркинлик шабадасидан тњйиб-тњйиб нафас олиши, њзининг калъий инсоний бахти ва истиљболини яратиш имкониятига эга бњлишдир.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримовнинг асарларида, нутљларида мустаљилликнинг тарихий аќамияти атрофлича очиб берилган «Виз учун мустаљиллик - энг аввало, њз талъдиримизни љњлимизга олиш, њзлигимизни англаш, миллий кадрийтларни, урф-одатларимизни тиклаш, каммамиз учун муътабар шу заминда, кар бир хонадонда тинчликни, осойишталикни, барљарорликни сальашдир. Азиз ватанимизда адолат, инсоф, дину-диёнат, меќру ољибатнинг љарор топишидир.

Биз учун истиљлол-миллатимиз, мамлакатимизнинг жаќонда обрु-эътибори, шон-шавкатини књтарадиган соћлом авлодни, кар жикатдан баркамол ва фидоий ућил-љизларни тарбиялаш, уларни вояга етказиш ва бахтини љуришдир. Ќар бир фуљаромиз учун - миллати, ирљи ва диний эътиљодидан љатъий назар - эркинлик, тенглик, биродарлик, муносиб шароит яратиб беришдир. Мус-талъилликнинг моќияти, тарихий аќамиятини тушунтириш, тарћиб-ташвиљ љилиш асо-сида халљни олийжаноб ишларга жалб этиш, хозирги даврда истиљлол мафкурамизнинг муќим талабларидан кисобланади. Мустаљиллик ва миллий тикланиш њзаро боћлиљдир, уларни бир-биридан ажратиб бњлмайди. Мустаљиллик миллий тикланишнинг, мил-

књринади. Кеккайганлар бу билан ъз обруйини тѣкишаѣтганини билишмайди. “Кѣпчилик ичида ъзини калондимођ тутиб, кеккайган одам, - деган эди алломалардан бири, - агар у хурмат љилишларини истаѣтган бѣлса, аини шу истагиги зид натижага эришади”. Кеккайиб обру топган кишини кеч бир тарих билмайди. “Камтарлик – камолга, маманлик заволга етказади”, деган кикмат бежиз айтилмаган. Шу дардга чалинганларнинг тузалаши љийин. Њзини камма нарсага љодир, билимдон, доно кисоблаб, бошљаларни менсимайдиганлар кам эл на-заридан љолиб атрофдагиларнинг нафратига дучор бѣлади. Шунинг учун бѣлса керак: “Киши шахсини ерга урувчи иллатдан энг љабихи ва нафратга лойиђи, - деб ѣзган эди инглиз ѣзувчиси Уильям Теккерей, - ѣзига-ѣзи махлиѣ бѣлишликдир”. Њзига ѣзи махлиѣ бѣлган димођдорлар шундай бир ярамас иллатга мубтало бѣладиларки, улар гуѣ шарга ухшайди, баландлайверади, бир кун “паль” этиб ѣрилади.

МУСТАЉИЛЛИК -АСРИЙ ОРЗУМИЗ

Мустаљиллик жахон тарихий таралљийѣтига ѣзининг љадимий илм-фани, адабиѣти, санъати ва маданияти билан ѣлкан кисса љѣшган ѣзбек халљи каѣтида жумхуриятимизда истиљомат љилаѣтган барча халљлар, элатлар ва миллатлар тарихий талдирида руй берган буюк вољеадир. Бу, аслини олганда, љадимий Њзбекистоннинг янги тарихини мустамлакачилик азоб-уљубатлардан тоабад љутулиб, озодликка

ганлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмаларининг ѣайриљонуний катти-каракатлари устидан судга шикоят љилиш кўљуљи кафолатланади, деб таъкидланади. Унда вояга етмаганлар, меќнатга лаѣљатсизлар ва ѣлђиз кексаларнинг кўљуљлари давлат кимоясидадир, хотин-љызлар ва эркаклар тенг кўљуљлидирлар, деган муќим љоидалар кам мавжуддир.

Айтиб ѣтилган инсон кўљуљлари ва эркинликларининг инсон сифатида яшашининг зарур шарти, табиий ѣктиѣжларидир. Инсоннинг инсон сифатидаги ана шу ва бошља табиий ѣктиѣжлари, кўљуљлари, эркинликлари буђиб љѣйилмаслиги керак. Шу нарсани афсус билан айтиш мумкинки, жаќоннинг айрим мамлакатларида мазлум омманинг инсоний кўљуљлари ва эркинликларини чегаралаб љѣйиш, поймол љилиш камон давом этмољда. Миллий, диний камситишлар, ирљчилик, баъзи бир халљлар ва мамлакатларнинг тили, урф-одатлари, тарихи, маданий мерослари, миллий љадриятларини назар-писанд љилмаслик, уларнинг кўљуљлари ва манфаатларига, суверинитетига шу тариља жуда катта зарар келтириш кануз тугатилган эмас. Бу оддий бир камчилик эмас, балки бутун инсоният ва тарих олдидаги энг ођир жиноятдир.

Шахсининг кўљуљ ва эркинликларидан ташљари унинг жамият ва инсоният олдидаги бурч ва масъулияти кам мавжуддир. Муайян бир жамиятда яшаб туриб, шу жамиятнинг љонун-љоидалари, ахлољий, кўљуљий нормаларига амал љилмаслик, унинг муаммолари, љийинчиликларига бефарљ љараш асло мумкин эмас. Кар бир мамлакатнинг Конституциясида белгилаб љѣйилган љонунларга амал љилиш, унинг тарихий,

маънавий меросини авайлаб асраш, љонун билан белгиланган солиълар ва маъаллий йиђимларни тълаш ва бошља шу кабилар шахснинг бурчли ва маъсулиятидан иборатдир. Кар бир шахснинг умумхалъ, умуминсоният манфаатларига тъла тааллуъли бълган бурчлари ва маъсулиятлари кам бъллади. Буларга табиатни мукофаза љилиш, унинг бойликларини љъриълаш, маданий-тарихий ёдгорликларини салъаш тъђрисиди ѓамхърлик љилиш, бошља мамлакатларнинг халълари билан дъстлик ва камкорликни ривожлантириш, ялпи тинчликни салъаш ва мустақкамлашга къмаклашиш сингари бурчлар киради.

Инсон маънавий камолотида ватанпарварлик, юксак одоб-ахлоъ. тарбиясининг акамияти

Инсоннинг ѓоявий-сиёсий етук ва баркамоллиги, шахснинг маънавий, ахлоъий камолоти нз Ватанига бълган мукаббати, хурмати, садоъати билан белгиланади

Ватан деган буюк илокий эътиъодини љалбида тъла-тъкис жо љилмаган инсонда иймон кам, диёнат кам бълмайди.

Инсон учун Ватан азиз ва муътабар, Ватандан муъаддас ва љутлуђроъ туйђунинг нзи йнъл ва бълмайди кам.

Ватан бизнинг томиримиз, нъл илдизимиз, таянч нуълтамыз, каётимиз манбаидир. Ватан бизнинг узоль нтъмишимиз ва порлоъ истильлолимиз, бахтли келажагимиздир. Ватан - љиёси йнъл бебако бойликдир.

билан самимий муносабатда бълйшади. Улар къпинча тансиъ овъатларни къшниси билан кунлари совђалар љилишдан љалбан хурсанд бълдилар.

Баъзи къшнилари бир-бирлари билан жуда кам алоъада бълйб, кадеб къшнига кириб уларни безовта љилишни эп кърмайдилар. Олиш-беришлар кам онда-сонда бъллади (Арафа кунлари къшнига ош, самалак бериш ва шу кабилар). Айримлари къшничиликни зарурий колларда: тъй-кашам, тъђилиш, бешик тъйи, суннат тъйи, таъзия, касалларни кърйш каби колларда кирди-чильди љилиб кол-акволларидан хабардор бълйб турадилар. Касал къргани борувчи киши жаннат бођида юргандекдир, дейлади Кадисдан. Йшничиликда касалликларни, кексаларни, ногиронларни ваъти-ваъти билан, айнйльса байрам, кхайит кунлари бориб кърйш ва лозим бълса керакли хожатларини чйъариш, зарурий маслакатлар бериш энг савобли ишдир. Аммо касал олдида узоль нътириб турли гаплар билан уни толиътириб љъйиш билан “Вой, бунча озйб кетибсиз, анча нзигизни олдириб љъйибсиз”, каби съллар билан бемор дилини ођритиш одобдан эмас.

Инсонийлик фазилатлари

Бурур димођдорлик эмас

Димођдорлик бу ѓурурланишнинг бутунлай акси бълйб нта ёмон хусусиятдир. Бу инсон нзига нзи махлиё бълйб, нзини бошълалардан устун љуйишда намоён бъллади. У љайси къринишда содир бълмасин, инсонийликни ерга уради. Димођдорлик, айнйльса кеккайганда ошкора

Ёмонликни даф льилиш, кунгилда гина-људрат сальламаслик, кар љандай гунокли нй-хаёллардан фориђ бълиш, љалбни поклаш иймонни мустаќкамлаш бълади. Иймон бутун оламга кеч љачон ёмонликни раво кърмайди. Бундай ахлољ-одобли одамни ќамма севади ва иззат-идрок љилади.

Ёш авлоднинг кар томонлама баркамол бълиб етишишида унинг хулљ-одоби асосий мезондир. Одобли инсонлар кнп бълган жамият гуркираб уса-дио ва хулљи тълиљ фаровонликка эришади. Бундай халљнинг шуќрати дунёга таралиб, мамлакат чи-накам буюк давлат бълади.

Иссонийлик фазилатлари

Барчасидан аъло - яхшилик

Хазрати Ойша айтадилар: “Мен Расуллулохдан “Ё Расуллулох! Менинг иккита љъшним бор, ќадяни шулардан љайси бирига беришим керак?” – деб съраганимда Расуллулох: “Йайси биттасининг эши-ги сенга яљинрољ бълса, ушанга берасан”, - деди-лар.

Йъшничиликда ќовли ичида љъшни ховлиси-га эшик, туйнук љъйиш, тансиль овљатлардан бир-бирларига чилъариш, ќалим, сумалак каби мураккаб таомларни биргаликда тайёрлаш, ођир юмушларни љзаро ќамкорликда бажариш, туй-маракаларда бош-љош бъллиш каби удумлар халљимизни бир-бирларига яљинлаштириб, инсонийлик туйђуларини тарбиялайди.

Йъшнилар кар хил бъладилар. Бир хил кнъшнилар жуда тез мулољотга киришиб, кнъшниси

Ватан деганда ќамиша љзимиз тнђилиб љсган, таљим-тарбия олиб вояга етган, неча-неча авлоду аждодларимиз яшаб љтган, уларнинг аљлу идроклари, меќнатлари сарф этилган муљаддас юрт кнз олдимизга келади. Ватан бу ота юрт, аждодлар маскани, эл-юрт, халљ вояга етган, унинг тили, тарихи, маданияти, урф-одатлари, љадриятлари чинакамига шаклланиб, чуљур илдиз отиб, усиб, камолот топиб борадиган заминдир. Ватан муљаддас љадрият. Таралъийёт Ватандан бошла-нади. У инсоннинг киндик љони тукилган жой, кар кимнинг борлиђини љадрловчи замин, маънавий ка-мол ва фуљаролик майдонидир. Шунинг учун ќам кар бир инсон уз дард-аламини, орзу-умидларини Ватан талъиди билан бођлаб келган.

Инсон учун Ватан ягонадир. Ватаннинг яхши-ёмони ќам, бой-камбађали ќам бълмайди. Ватан тан-ланмайди. Ватан бизнинг молимиз эмас. Шунинг учун ќам у пулга сотилмайди. Ватан инъом этилмайди, љарзга берилмайди. Ватан кар бир фуљаро учун муљаддас ва бетакрордир.

Ватанни севиш, она диёрнинг љадрига етиш, унинг камолоти, гуллаб яшнаши, осойишталиги учун љайђуриши зарурлигини ёшлигимиздан бошлаб онги-мизга сингдирилишида чуљур маъно бор. Чунки кар љандай инсон Ватани, ота-боболари љтган муљаддас замин билан фахрланиб яшайди.

Ватанни севиш, унинг кар бир љарич ерини, кар бир сilyим тупрођини муљаддас билиб љадрлаш, кнзга тутиё љилиб суртиш, халљимизга хос хусусият бъллиб, бу авлод-аждодлар мероси сифатида йиллар-дан-йилларга, асрлардан-асрларга љтиб, давом этиб,

сайъал топиб келмоъда.

Ќамид Олимжон «Мен ъзбек халъи номидан сѣзлайман» деган маъоласида бу қалъда шундай деган эди: «Менинг халъим ъз киндигининг лъони тукилган тупролъни уз онасидай азииз куради. Менинг халъим уз боболари къмилган тупролъни упади, шу тупролъни қаром, нопок лъилган одамни ълдиради. Љадим ъзбек ботирлари узолъ сафарга кетганларида бир қовуч Ватан тупроқини доим уз ънларида олиб юрганлар. Чунки бу тупролъ уларга ъз тѣқилган ерларини эслатиб турган, халъ олдида ичган лъасамини ъдга солган. Ватанга бълган мухаббатини бир нафас қам унуттирмаган».

Ватандан айрилиъда яшаган, ъзининг бутун борлиқи, қояси тану жонини миллатига бахш этган кишиларни Шуро матбуоти, комфирка мафкураси ва сиёсати узолъ йиллар давомида «Ватан хоинлари», «Ватан гадолари» деб бадном лъилди. Уларга лъарши лъанчадан-лъанча китоблар, маъолалар ъзилди, тухматлар, ифволар уюштирилди.

Айтилганлардан къриниб турганидек, Ватанимизнинг озодлиги ва мустаъллигини кърिश истаги ва орзуси фалъат бизлардагина эмас, балки мусофир юртларда сарсон-саргардонликда юрган азииз ватандошларимизнинг дилларида қам аллаъачонлардан бери тулиб-тошиб келаётган эди.

Буюк бобокалонларимиз, авлоду-аждодларимиз зър интизорлик билан кътган кунни, Ватанимиз озод, эркин ва мустаъл бълганини кърिश қар биримиз учун энг катта лъувонч, буюк бахтдир.

Мустаъллик - жамиятимиз аъзолари онгидаги миллат, Ватан, она-замин қалъдаги тушунчалар

Оталар – қаетнинг чинор дарахти.

Љуёш меқрингизга дилдан тасанно.

Инсонийлик фазилатлари

Азизу мукаррам булай десангиз

Инсонга зийнат бақилайдиган фазилат одоб, ахлолъдир. Аллоқ илми яхшилик билан ёмонлик ѣртасидаги мураккаб муаммолар қалъида бахс юритиб, инсоннинг комилликка эришиш йълени ёритиб боради. Қар бир одам бир одам бългани каби, уша инсоннинг одоб-ахлоъи қам жуда мураккаб иккинчи бир одам, десак янглишмаймиз. Чунки, шахснинг зохирий ва ботиний оламини, айнильса лълб оламини ѣрганиш, билиш, тахлил этиш қоядан лъийин, бу руқият билан боқилиб қолатдир. Одоби комил инсонда одабийликнинг лъатор яхши хислатлари: меқр-муқаббат, рахм-шавълат, адолату диёнат, қаяю иф-фат, зарофату олубат, фавою садолат, қиммату сақоват, фидою олубат, иззату хурмат, имон-этильод кабилар мужассам топган бълди, айна қолда шу хислатларнинг акси бебурд-ахлоъсиз кимсалар одобида къринади. Қар бир халънинг нуфузи ва обру-шухрати кишиларнинг одоб-ахлоъи, хислат фазилатлари билан белгиланади, шу тахлит бақосини олади. Љадимда файласуфлару донишмандлар одоб-ахлоъ жамиятнинг пойдевори деганлар.

Дунёда одам боласи ёмонлик билан яхшиликнинг остонасида турадики, арзимас бир ички ёки ташъи сабаб билан остонадан чилиб ё ёмонлик томон, ё яхшилик томон кетиши мумкин. Одоб-ахлоъ илми ва тадбирлари ана шу қолатларни ѣрганади, тақлил этади ва одамга яхши йълни кърсатади.

ушалишини ният лйилганлар.

Инсоннинг авлодлар олимпиада отанинг ёрни, вазифаси белйёсдир. Фарзандлар жисмида оталар лони, оталар жисми давом этади. Хар бир ота фарзанди сиймосида ёзининг ёшлигининг, умрининг бақорини ва орзу-хавасини кёришни кохлайди.

Ота! Бу сёз фарзандлар лалбида мекоу мукаббат тёла оканг билан отилиб чилади, миллион-миллион тилларда такрорланади.

Ота – оила ва фарзандлар ташвишини кётариб кетаётган улкан карвон, бутун умри меконат билан утиб оила дастурхонини ноз-неёматларга тёлдираётган ладок лулли дехлён.

Ота – оила тарбия мактабининг мурраббийси. Оила аёзоларининг маёнавий оламида отанинг дунё лараши, муомала маданияти, иймон-ётилёди асо-сий йуналишини ташкил лилади.

Ота – оила билан жамиятни боёлаб турувчи маёнавий ип, оила аёзоларини жамият лёнун-лёидаларига мос рукий тарбияловчи мураббий.

Ота! Бу – улуё ном. Уни оёлаш, оталик бурчини бажариш катта эркалар учун шарафли. Фарзанд тарбиясида оталарнинг ибрат ёблиши яна шарафли. Табиийки, фарзанд тарбияси ота обрусидан ибрат олишдан бошланади. Катта оталар катта болаларига ибрат тарбиясини бера олади, деб ёлмайди. Аммо дунёга келган фарзандни тарбиялаш, вояга етказиш учун ота деган номнинг ёзи етгулик эмас, унда мукамал бурч катта ёлмоёи керак.

Оила лувончи, фарзанд бахти,
Лёядай бардошли, захматкаш, доно.

ёзининг асл маёноларига лайтмоёда. Мустаёиллик туфайли биз ёз Ватанимизга эга ёлдик. Жакоу каритасида Ёзбекистан аталмиш мустаёил давлат пайдо ёлди.

Ёз халёининг эрки, озодлиги ва мустаёиллиги, бахт-саодати, севинчи ва лувончи республикамизда истилёмат лилиб келаётган лёзоёллар, лйрёизлар, руслар, туркманлар, корейслар, татарлар, уйёурлар катта бошлё мамлакатлардаги халёлар ва миллатлар билан самимий дёстлик ва лёрдошлигидадир.

Тарих ёзбек халёининг зиммасига ёоят буюк, муладдас вазифани юклади. Бу - Ватанимиз куч-лёудратини мустаёкамлаш, унинг доврёллини олам ёзра ёйиш, шукратига-шукрат лёншишдир, Ватанни бутун борлиёи ила севмаган, Ватан эрки, юрт озодлиги учун каетини тикмайдиган кишини ватанпарвар деб ёлмайди.

Мустаёил Ёзбекистонимизнинг равнаёи, истилёли, усиб келаётган навёлрон авлод тарбияси ва таёлимига кёп жикатдан боёлили. Ёшлар Ватанимизнинг, миллатимизнинг келажагидир. Ватанимиз талдирини уларга ишониб топширамыз. Бунинг учун улар зиммаларига юклатилаётган энг мураккаб ва маёсулиятли вазифани бутун мокияти ила чуёлур англашлари, кис лилишлари, унга ёзларини козирданоё тайёрлашлари лозим.

Ёшларда ватанпарварлик кис-туйёуларини шакллантириш ва ривожлантиришда оила тарбияси катта ёрин тутати. Жамиятнинг, давлатнинг, инсоннинг келажаги оиладан бошланади.

Инсонда юртга, Ватанга мукаббат, келажакка

ишонч, умид туйђуларини шакллантириш ва ривожлантиришда таълим-тарбиянинг аќамияти бениќоят каттадир. Абдулла Авлоний бу хаъда «Тарбия бизлар учун ё каёт, ё мамот, ё нажот, ё калокат, ё фалокат масаласидир» деб ёзган эди.

Улкамиз халъларининг усиб келаётган ёш авлодни тарбиялаш, маънавий камол топтириш имкониятлари битмас-туганмасдир.

Ўзбек халъида дунё халъи тан олган ажойиб инсоний фазилатлар, нодир урф-одатлар мавжуд. Оила аъзоларининг жамулжам бълмаса овълат емай туриши, оила бошлиђини одоб сальлаб кутиш, ота-онани ърнидан туриб кутиб олиш, уларга кар доим илтифот кърсатиш, катталарга хурмат, кичикларга меършафъат, љариндош-уруђлар, љуни-љушниларга, маќалладошларга, таниш-билишларга ёрдамни аямаслик ва бошълалар бунга мисол бълла олади.

Ўзидан катталарни, биринчи навбатда, кекса боболар, нуроний оналарни хурмат љилиш, эъозлаш, улар учун љъдан келган ёрдамни аямаслик ъзбек халъининг анъанавий удуми бъллиб, у ъзбек оиласида ёшликдан болалар онгига, љон-љонига, вужуд-вужудига сингиб кетган фазилатдир.

Мустаъил Њзбекистан Республикасининг Конституциясида одоб-ахлољ масаласида, хусусан фарзандларнинг жамият, оила камда ота-оналари олдидаги инсоний бурчлари ва маъсулиятлари нималардан иборатлиги тњђрисида миллий љадриятларимиздаги асосий љоя ва љоидалар давр талабига биноан белгилаб берилган.

Билимни севиш ва ардољлаш, олиму фузалоларни,

миллий манфаати ва ижтимоий љадриятларни ривожлантиришга алоќида эътибор беради.

Хурмат - эзгу амал

Фарзанд бурчи

Она замин, она табиат бълмаса инсоннинг ёки барча тирик мавжудоднинг бъллиши мумкин эмас. Одамлар она замин бађрида туђилади, умр кечиради, бола-чалъа орттиради. Узољ йиллар каёт зављини тортади. Њз љояси учун курашади, умри тугагач эса яна она замин љъйнига љайтади.

Инсониятни ъз бађрида кътариб, унга каёт бериб турган заминни улуђлаш учун одамлар бисотидаги энг улуђ сълзни – “Она” сълзини љъшиб ишлади ва она замин деб атайди. Ка, одамлар бисотидаги энг улуђ сълз Онадир.

Она борки, олам бор. Ватан бор. Она борки, каёт бор. Рус адиби М.Горький љъйидагиларни ёзиб љолдирган эди: “Йуёшсиз гуллар очилмайди, севгисиз каёт йълъ, аёлсиз муќаббат йълъ. Онасиз шоир кам, љаќрамон бълмайди. Меќри чексиз, бутун дунёни къкраги билан бољъан аёл – Онани шарафлайлик! Инсондаги бутун гъзаллик, катто љуёш нури кам она меќридан”.

Она фарзандлар учун энг яљин, энг меќрибон инсон. Оналаримиз учун биз кар доим боламиз, унинг меќрига, ширинсухан сълзларига доимо муќтожмиз. Оналар ширин сълзини, туганмас меќрини, љалб љурини бериб муштдек этдан бутун бир инсон яратганлар. Къзининг нурунинг, къзининг љорасини, ёшлик кўсини фарзандларига бериб, орзу-ќавасларининг уђил-љизлари ижросида

самарадорлигининг асосий мезонларидан биридир.

Инсон – олий ладрият

Мустаъиллик йилларида инсон табиатини чуълурроъл ърганиш ва ундаги салбий майлларни бартараф этишга ёрдам берадиган фалсафий ларашларга эхтиёж вужудга келади. Шунн таъкидлаш жоизки, айрим кишилар миллат, Ватан, халъл манфаатларига зид равишда жамиятдаги мавжуд лонун-лоида ва меъёрларни поймол этиб, кълпроъл ђаразли малъсадларини амалга оширишга ва турли ихтилофларни келтириб чиъларишга каракат лъилади. Шундай ниятлар йъллида катто жиноий гурухларга бирлашадилар, жамият таралълъиётн учун муким акамиятга эга блълган давлат дастурларини амалга оширишга тусълънлик лъиладилар. Шунингдек, улар миллий тотувлик, тинчлик ва баръларорликка рахна солади, маълнавий-алълкий мукилни блъзади, кишиларнинг ижтимоий адолатга блълган ишончини сусайтиради, баркамол инсонни вояга етказишга ларшиликл кърсатади. Улар турли зиддиятларни келтириб чиъларувчи фирибгарлар, хокимиятга интилувчи экстремистлар, коррупция ва жиноятчилик олами вакиллари, гиёлкванд, порахур, террорчи ва шухратпарастлар каби жамият учун нохуш одамлардир.

Инсонни фалсафий билиш ва таклил этиш ана шундай кишилар мавжудлигини эътиборга олиш мукимдир. Демократик жамият инсон куълълларини таълминлашни ъз олдига малъсад лъилиб лълъяр экан, бундай кишиларни тарбиялашга, уларни ижтимоий фойдали меълнатга жалб этишга, кишилар онгида

устозларни хурмат лъилиш, мардлик, одамийлик, камтарлик, адолат, калоллик ва халългуйлик каби инсоний фазилатларни улуъллаш борасида кам бошълалар ибрат олиши мумкин блълган ажойиб ладриятларимиз кълп.

Билим ва заковатнинг лълммати, жамият таралълъиётн ва шахс маълнавий-ахлолий камолоти учун акамияти шу ладар каттаки, уни таълриф лъилган билан адо лъилиб блълмайди. Билим энг катта бойлик эканлиги, дунёда ундан ладрлироъл кеч наrsa йълъллиги тълърисида ладимги кинд халълъининг «Калила ва Димна», Низомул-Мулкнинг «Сиёсатнома», Носир Хисравнинг «Саодатнома», «Рушнома», Юсуф Хос Хожибнинг «Лъутадълу билиг», Акмад Югнакийнинг «Кибатул калълйиль», Акмад Яссавийнинг «Девони кикмат», Алишер Навоийнинг «Камса» каби жалкон олимларининг эътиборини ъзига тортган машхур асарларида бир-биридан муким, бир-биридан сермазмун фикрлар баён этилган.

Бизнинг илм-фаннимизда, маданиятимиз ва тарихимизда инсонни илм асосларини билиб олишга даълват этмаган, билимнинг хосияти халлида куйибёлниб баён этмаган шоиру ёзувчи, олиму фузалолар блълмаган десак муболаъла блълмайди. Мисол учун Мукаммад ибн Мусо ал -Хоразмийнинг, Абу Наср Форобийнинг, Акмад Фарълоний, Абу Райкон Беруний, Абу Али Ибн Синонинг, Алишер Навоийнинг муборак номларини эслашнинг ъзи кифоя лъилади.

XII асрнинг истеълдодли шоири ва донишманд мураббийси Акмад Югнакийнинг «Кибатул калълйиль» («Калълълатлар армуълони») асарида илмли билан билимсизни, олим билан жокилни лълёслаб баён этган

лъуйидаги фикр бунга мисол бнъла олади: «Билим тнъһрисида снъзламоъдаман, снъзимни яхши тингла, билмдон кишиларга нъзингни боһла. Билим билан бахт-саодат йнъллари нърганилади, билим эгаллаб саодат йулини топ. Билимли киши лъимматли олтиндир».

Юсуф Хос Кожибнинг фикрича, заковат лъоронђи тундаги машғал кабидир, билим эса нур тарлъатувчи ёруђликдир. Кимда заковот бнълса, уша асл одам бнълади, кимда билим булса, у мартабага эришади. Одам заковати туфайли аслдир, билим жавкар каби бир ерда тупланиб туради, у заковатнинг кони-дир, бир ерда жамланиб ётадир. Мушканбар ва билим бир-бирига нхшаш нарсалардир, уларни нъзидан, булаклари-дан яшириб саллаб бнълмайди. Мушканбарни яширсанг, уни киди ошкора лъилади, билимни яширсанг, уни тилинг ошкора лъилади. Билим нъз сокибини лъашшоъ лъилмайдиган битмас-туганмас бойликдир, нъһри ва лъаллоблар уни кеч лъачон нъһирлаб ололмайдилар.

Мустаъилликнинг маънавий заминларини мустақкамлашда диний ёоялар ва лъадриятлардан, айнильса, одоб, ахлоъ борасида ислом дини таълимотидан оъилонан ижодий фойдаланиш малъсадга мувофильдир. Ислон динида нафалъат миллий, балки умуминсоний акамиятга эга бнълган, хозирги пайтда кам нъз лъимматини тнъла саллаб келаётган энг муким ахлоъий лъоидалар, фалсафий фикр-мулоказалар бекисобдир. Ислон одамларнинг динидан, миллатидан лъатъий назар нъзаро хурмат-иззатда бнълишга, бир-бирини моддий, маънавий, рукий лънъллаб лъувватлашга ундайди. Миллат ажратиш, бошлъа миллат вакилларини камситиш ислом динига тамомила ёт-

унинг нъзи эса каётнинг мокияти ва малъсадини тнъһри англайдиган даражада тарбияланган булмођи лозим. Ушбу маънода, Сукротнинг “Нъз нъзингни англа!” – шиори ёоят катта акамият касб этади.

Шахснинг лъадри у яшаётган замон, ундаги жараёнлар, ижтимоий, тарихий шарт-шароитлар билан диалектик алоладорликда намоён бнълади. Муки-т ва давр талаблари шахс лъадрини шакллантириб, сайлъаллаб боради. Унинг нъзи эса нъз лъадрининг шахсий талаблари, эхтиёжлари ва малъсадлари билан наладар алоладорлигини чулъурроъ англаб олиш томон боради. Лъадриятлар ёшларга каёт мазмунини чулъурроъ тушуниш, жамият лъонун-лъоидаларидан тнъһри фойдаланиш, нъзларининг хатти-каракатларини ана шу маънавий мезонлар талабига мослаштириш имконини беради. Хозирги даврда талаба ва нълъувчиларга лъадрлаш ва лъадрсизланиш жараёнларининг мокиятини англатиш, мустаъиллик эълон лъилган лъадриятларнинг акамиятини тнъһри тушунтиришга эришиш никоятда долзарб масаладир.

Ёшлар, хусусан талабалар ва нълъувчиларни маънавий баркамол авлод вакиллари сифатида тарбиялаш ва шакллантиришда лъадр ва лъадрлаш туйђуси, лъадриятлар категорияси, уларнинг мокияти, мазмуни, намоён бнълиш шакллари тнъһрисидаги билимларнинг мажмуаси бнълган замонавий аксиология, яъни лъадриятшунос-ликнинг асосларини нъргатиш ниhoятда муким. Ана шу сабабдан кам умуминсониятнинг лъадрлаш меъёрлари борасида туплаган ютуъларини умумлаштирган билим сохалари имкониятидан фойдаланиш таълим-тарбия

ларда бутун дунёда ладрлаш фалсафасининг умуминсоний мезонларини амалиётда лъллашга эхтиёж кучайди. Таассуфки, инсон зоти сайёрамизда яшаган илк давридан бошлаб ладр ва ладриятни устувор билганида, Ер юзини экологик бухронлар, уруш хавфи ва маънавий таназзул каби умумбашарий муаммолар кутиб турмаган бўлармиди?

Бугунги кунга келиб, инсоният яна табиат ва одамзод наслининг уйғунлигини сальлаб лъолиш учун ладр ва ладрият ниқоятда зарур эканлигини англади. XX асрнинг охири ва XXI асрнинг бошланишидаги биринчи беш йилликда БМТ томонидан “Инсон қульуълари нън йиллиги” дея эълон лъилинганлиги, кишилиқ жамиятини эса янги минг йилликка умуминсоний ладриятларни баръларор лъилишга бел боълаб утаётганлиги бежиз эмас. Қозирги Ўзбекистонда инсон манфаатлари ва халқ-қульуъларини руёбга чиълариш, ладрлашнинг умуминсоний тамойилларини устувор лъилиш билан боълилъ фаолиятлар бутун жақонда бу борадаги умумий қамкорликни мустахкамлаш харакатининг таркибий лъисимиға айланмольда.

Ёшлар ва ладрлаш тамойиллари. Инсоннинг бутун умри шахсий ладриятларни такомиллаштириш, нъз ладрини камолға етказиш, нъзгалар, жамият, замон ва ундаги содир бўлаётган нъзгаришлар ладрини англашга интилъш жараёнидан иборатдир. Ўз шахси ва бошълалар ладрини англаб етиш учун инсоннинг камолоти давомида шаклланган маънавий лъиёфаси ва дунёси эзгуликка хизмат лъилиши, юксак ижтимоий сифатларга эға бўлиши,

дир.

Ислон динида бировларнинг халъига қнъз олайтириш, ичкиликбозлик, гиёқвандлик, нъърилик каби лъабих ишлар билан шуъулланиш, фоқишабозлик, порахнърлик лъаттиль лъораланади.

Дин одамларни тнъъри юриш, инсофли, диёнатли бўлиш, нъзидан яхши из лъолдиришга даъват этади.

Тарбия, одоб, ахлоль, нъзаро днъстона муносабатлар, лъариндош, ота-она ва фарзандларнинг халъ-қульуълари, меқр-ольибат, қалоллик, поклик, адолат сингари инсоний ладриятлар ислонда кенг ташвиль лъилинади. Бунинг аксича, разолат, кибрқаво, адоват, қасад, хиёнат, ёлъончилик, фитна-фасод, зулм каби инсонийлик шаъниға доъ туширадиган разил сифатлар эса кескин лъораланади.

Имкони борица ва лъаерда лъодир бўлсанг илм урган, маърифатингни зиёда лъил, деган ёоя ислон динининг маъиз-маъзига чульур сингдириб юборилганлигини Қадиси шарифдан олинган мисоллардан қнъриш мумкин: «Илмни Чин мамлакатида бўлса қам талаб лъилинглар», «Бешиқдан то тобутгача илм нърган».

Маънавий ва ахлолий покланиш, иймон, инсоф, диёнат, ор-номус, меқр-ольибат, ватанпарварлик ва инсонпарварлик каби инсоний фазилатлар лъанчалиқ авайлаб-асралса, қаетга кенг жорий этилса, инсоннинг яратувчилик, бунёдкорлик фаолияти шунчалиқ кучайиб, такомиллашиб боради.

**Инсон бунёдкорлик фаолиятининг усиши -
маънавий камолот мезони**

Жамият таралъиёти лъуйи бослъичдан юъори бослъичга, ътмишдан келажакка камон ривожланиб борган сари ижтимоий-ильтисодий, маданий, сиёсий таралъиётда халъ оммасининг роли, ѳайрати, уюшъольлиги ортиб ва чуъурлашиб, инсон амалий фаолияти жадаллашиб боради. Бу - умуминсониятга хос лъонуниятдир.

Тарихий малъсадлар кулами кенг, инсон шахси баркамол бълса, у виждонан меънат лъилса, ижтимоий-сиёсий ишларда фаол иштирок этса, жамиятимиз шу лъадар тез ривожланади ва мустахкамланади. Инсоннинг ижодий ташаббуси, жонли ижодиёти жамиятимизнинг кучи ва каётийлигининг энг муъим манбаидир.

Кар бир жамият ъзига муносиб бълган инсон шахсини юзага келтирганидек, инсон кам шу жамиятнинг пайдо бъллиши ва ривожланишига бефарлъ лъарамайди. Шахс айни пайтда атроф-муъитга таъсир кърсатиш, уни ъзгартириш лъобилиятига кам эга. Унинг жамиятга таъсири малъсадсиз, режасиз, къркърона фаолият орълали амалга ошмайди. Инсон жамият лъонунларини, ъз каёти шароитларини билиб олган, маълум малъсадга лъаратилган фаолиятини амалий курсатиш ѳъли билан ижтимоий муъитни, жамиятни ъзгартира олади. Инсон фалъат шароит ва тарихнинг махрулигина бълмай, балки уларни яратувчи камдир. Тарихий жараёнда халъ оммасининг лъанчалик фаол иштирок этиши, ѳайрат ва ташаббус кърсатиши моддий ва маънавий бойликлар ижодкори бълган меънаткаш инсоннинг шижоатига, онглилик даражасига, ъзига топширилган ишларга лъанчалик

колларда кам ишлатиш бу тушунчанинг мазмунини хиралаштириши, унинг моъиятини ифодаладиган сифат чегараси саробга айлантриб лъъйиши, лъадрни тушунтриш мумкин.

Халъимизнинг «Лъадрсиз лъадрият ѳъль!», «Лъадрланмайдиган лъадрият саробга ухшайди», деган кикматлари бор. Ана шу сабабдан кам, мамлакатимиз таралъиёти козирги даврнинг юксак ифодалари бълган истиъллол, буюк келажак, ватанпарварлик, инсонпарварлик, демократия лъонуннинг устуворлиги каби серлъирра лъадриятларни нихоятда лъадрлашимиз лозим. Уларнинг биринчиси – истиъллол эълон лъилган Њзбекистон таралъиётининг янги аср бълсаѳасида асосий калъилъати, иккинчиси – истиълболдаги энг олий орзу-идеализмиз, бошълалари эса лъурилаётган жамиятимизнинг ижтимоий ва маънавий тамойилларини белгиладиган пурмаъно лъадриятларимиздир.

Инсон лъадри. Истиъллол инсон лъадри, унинг манфаат ва эътиёжлари билан боѳлилъ масалаларни долзарблаштииб юборди. Инсон лъадри унинг ижтимоий хусусиятлари, жамиятда амалга оширган фаолияти, бошълаларга ва атроф-муъитга муносабати, камолотга етганлиги, ижтимоий хусусиятларни ѳзлаштириб олганлиги ва уларни маънавий лъиёфасида намоён лъила олганлигида кам къринади. Одам боласининг шахсга айланиши, ѳз лъадрини ва ѳзгалар лъадрини англаш жараёни узоль ѳиллар давом этади.

Умуман, одамзод наслининг хозирги авлоди учинчи минг ѳилликни кутиб олаётган бугунги кун-

«глобал», «зонал» ва «локал» љадрият объектларининг ѓзаро муносабати тарзида зохир бѣлади.

Жамиятнинг яшаши, одамларнинг каѣт кечириши учун юљоридаги љадриятлар билан бирга жамиятдаги умумижтимоий ва умуминсоний љадриятлар кам муќим аќамият касб этади. Уларнинг жамиятнинг тузилиши, ижтимоий бирликлар ва ижтимоий онг шаклларига алољадор турмушларини курсатиш мумкин. Масалан, жамиятнинг тузилишига хос миллий, синфий, ирљий ва бошљалар ѣки ижтимоий онгининг шаклларига боћлиљ: сиѣсий, куљуљий, ахлољий, диний, ќамда жамиятнинг асосий сохаларига боћлиљ: иљтисодий, ижтимоий, маданий, маънавий. Ижтимоий љадрият шакллари орасидаги фарљлар асло мутлољ эмас, балки нисбийдир, улар орасида. Њтиб бѣлмас чегаралар йѣљ.

Бугунги кунга келиб љадриятлар ибораси ниќоятда машќур бѣлиб кетди. Уни жуда кенг маънода ишлатиш айниљса, маданий-маънавий ќодисалар, урф-одатлар, анъанлар ва бошљаларга нисбатан умумий ном ѣки атама сифатида љѣллаш ќоллари кѣп учрамољда. Кундалик мулољотда љадри бор нарса, вољеа, ќодиса, хусусият ва бошљаларни «љадрият» деб аташга кѣпчилик ѣрганиб љолди. Аммо хар бир сѣз, атама ва тушунчанинг моќияти ва мазмунини ѣзига сићдирадиган сифат чегараси бор. У ѣки бу тушунчадан ана шу мазмунга сићмайдиган кумакни талаб љилишнинг кераги йѣљ. Зеро, љадрият тушунчасининг оммалашиб, машќур бѣлиб кетганлиги жуда яхши. Лекин уни янада кенгрољ маънода ѣки зарур бѣлмаган

масъулият билан ѣндоша билиши, ижодий ташаббускорлигига кѣп жикатдан боћлиљдир. Бу фикр ижтимоий таральљийѣтимизнинг ќозирги тарихий босљичига кам бевосита тааллуљлидир. Мустаљилликни муваффаљиятли равишда амалга ошириш ќар бир инсон шахсидан ѣз бурчини кѣркѣрона бажаришни эмас, балки онгли, илмий асосда ѣндошишни талаб љилади. Шунинг учун кам ќозирги даврда ќар бир киши, ќар бир шахсни ћоявий-сиѣсий жикатдан чиниљтириш, ќар томонлама етук ва баркамол бѣлишига эришиш, сиѣсий, маданиятли љилиш мамлакатимизни равнаљ топтириш, демократияни ривожлантиришнинг асосий шартларидан бѣлиб љолди.

Ќозирги демократиялаштириш босљичида инсон ролининг кучайиб бораѣтганлиги муаммосининг бир неча жикатлари бор. Бир томондан, у ижтимоий ишлаб чиљариш ходимини камол топтиради, уни раћбатлантирадиган омилларни белгилаб беради. Иккинчи томондан, одамларнинг меќнат ћайрати малакасини оширишга љайта таъсир љилади, унинг таральљийѣтини жаддалаштиради.

Инсон шахсининг бойлиги, фаоллиги, энг аввало, меќнат фаолияти соќасида руѣбга чиљади. Меќнат соќасидаги фаоллик шахс фаоллигининг бошља ќамма шаклларига љараганда белгиловчидир. Бу тасодићий эмас, албатта. Чунки айна шу соќада инсоннинг олган билими, орттирган тажриба ва малакаси ва бошљалар амалда љѣлланилади, намоѣн бѣлади.

Жамият таральљийѣти ќаљидаги ќар љандай ћоялар аввало инсоннинг ижтимоий тафаккурида шаклланади, кейин ѣтиљодга айланиб, фаолиятига йѣналиш

беради. Инсоннинг қар ʔандай амалий фаолияти, меқнати маърифий, тарбиявий, мафкуравий тадбирлар асосида амалга ошади. Меқнатда инсоннинг ʔобилияти ва истеъдоди, аʔл идроки ва тафаккури намоён бўлади. Инсон аʔли, ʔъли билан нимаики ʔилмасин, унинг заминида фикр, тушунча, билим, истеъдод, ʔобилият сифатида шаклланган маънавий ʔтади.

Меқнат жамоасида инсоннинг маънавий-ахлоʔий фазилатлари, аʔлий ва жисмоний фаолияти шаклланиди, юзага чиʔади. Моддий қаёт, ишлаб чиʔариш усули инсоннинг маънавий, ижтимоий-сиёсий жараёнларидаги иштирокига сабаб бўлганидек, шахсининг меқнат соқасидаги фаоллиги қам ʔз навбатида унинг ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий, ахлоʔий ривожланишига ʔз таъсирини кўрсатади.

Меқнаткашларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ривожлантириш қозирги даврнинг туб муаммоларидан биридир. Қаёт ʔртага ʔуяётган улкан вазифаларни юʔоридан туриб амалга ошириб бўлмайди. Бунинг учун меқнаткаш инсоннинг бевосита иштироки, унинг моддий меқнати, ижтимоий -сиёсий фаоллиги зарурдир.

Қозирги долзарб вазифаларни амалга оширишнинг зарур шароитларидан яна бири - инсон руқиятини ʔзгартиришдан иборатдир. Инсон онгини, ижтимоий руқиятини ʔонун чиʔариш йʔли билан қам, буйруʔ бериш асосида қам ʔзгартириб, ʔайта куриб бўлмайди. Кишилар онгида ʔтмишда рʔй берган хато ва камчиликлар таъсири остида шаклланган эски ʔарашлар, тасаввурлар, тушунчаларни бартараф

тушунча боʔланган объект ʔртасида фарʔ бор, деб ʔаралади. Агар ʔадрият берилган ʔадрни ифодаʔайдиган фалсафий тушунчаси сифатида ʔаралмаса, унга таърифларнинг сон-санольсиз бўлиши аниʔ. Негаки, дунёда ʔадрланадиган нарсалар, қодисалар, воʔеалар, жараёнлар, жойлар ва сифатлар, идеал ва маʔсадлар ниқоятда кʔп. ʔадрият тушунчаси эса уларнинг биронтаси учун тʔʔридан-тʔʔри исм, атама ёки восита номи була олмайди, балки уларнинг ʔадрини аңлатадиган тушунча сифатида намоён бўлади.

ʔадриятнинг намоён бўлиш шакллари. Бир ʔарашда ʔадриятларнинг шакллари сон-санольсиз ва ниқоятда тартибсизга ʔхшаб кўринади. Аслида эса башарият, олам, табиат ва жамиятда ажабтовур уйғунлик мавжуд. ʔадрият шакллари қам уларга мос равишда ана шундай уйʔурликда, ʔонуний боʔланишда, умумий алоʔадорликдадир. Бундай қолатда уларнинг классификациясида табиат ва жамиятдаги нарса, воʔеа, қодиса, жараёнлар муайян куламда, ʔадрият шакллари эса улар билан боʔлиʔ қолда намоён бўлади.

Макон ва замонда ушбу ʔадрият объектлари борлиʔнинг бирор шакли, жихати, воʔеликнинг бирор ʔисми, оламдаги нарсалар ва атроф-мухитнинг энг муқим томонлари сифатида намоён бўлади. Ушбу маънода ʔадриятларнинг умумбашарий, умумсайёравий ва минтаʔавий қамда бирор кичик худуд ёки жойга боʔлиʔ бўлган шакллари кутариш мумкин. Бунда умумийлик, хусусийлик ва алоқидаликнинг диалектикаси замонавий атамалар

шунчалар сифатида лараш қоллари учрайди. Бу икки тушунча лийсланаётганда, ладр тушунчаси эътиборга олинмайди. Балки, бундай холга рус тилидаги «оценка» ва «цена» съларнинг нхшаш маъноли (кнпроль ильтисодий) тушунчалар эканлиги сабаб бълйиши кам мумкин. Рус тилида ладр ибораси ишлатилмайди, унинг русча таржимаси йнъл. Ладр тушунчаси нълбек тилида серълйрра маъно ва мазмунга эга, у тилимиздаги баъзи ибора ва сълларда нълзига хос шарълона фалсафий мазмун борлигидан далолат беради.

Ладриятнинг мазмуни ва акамияти «бако» тушунчасида тълла-тълкис акс этмаслиги, турлича ифодаганиши кам мумкин. Ладриятнинг калъий ладрини, мазмуни ва акамиятини бако-сига лараб аниълаш лийин бълладиган қоллар кам учрайди. Аслида ладриятнинг ладрини билиш, унинг акамиятини англаб олиш ва баколаш бир-бири билан узвий боълйль жихатларни ташкил лйлади. Ладриятнинг акамиятини англаб олинмаса, ладри тълри тушунилмаса, унга тълри бако бериб бълмайди. Айнан шу маънода ладриятни баколаш унга бълган муносабатни кам ифодалайди, бу эса нъл навбатида кишиларнинг талаблари, эктиёллари ва малъсадлари билан боълйльдир. Ладриятни баколашда ланча хилма-хил малъсад ва эхтиёлга эга бълган кишилар иштирок этса, унинг халъий бако-сини аниълаш кам шунча лийинлашиб бораверади.

Ладриятнинг объекти ва субъекти.
Ладриятшуносликда ладрият тушунчаси билан бу

этиш тарбиявий ишларни мунтазам равишда олиб боришни, барча салбий кодисаларни таг-томири билан тугатишни, ижтимоий адолатни сълзда эмас, амалда ларор топтиришни талъозо этади. Аввало, кишиларнинг моддий каёт шароитларини яхшиламасдан туриб, уларнинг онгини нългартириб бълмайди.

Инсон рукияти лайта кърилмаса, янгичасига фикрлаш ва ишлаш истаги, камда макорат қосил лйлинмаса ильтисодиётда, бошларувда, тарбияда, ижтимоий сокада бирон-бир нарсани нългартириш амри маколдир.

Қозирги даврнинг инсон шахсига берган ажойиб неъматларидан бири демократия, ижтимоий адолатнинг аста-секин тикланишидир. Демократия яратиб берган имкониятларидан тълри ва оъллона фойдаланиш учун оддий истакдан ташлари юксак сиёлсий маданият, вазминлик, маънавий поклик, соф виждон, узольни кълзлаб иш лйла билиш лълбиляти кам керак.

Ижтимоий таралъийётимизнинг қозирги босълйида инсоннинг бунёдкорлик фаоляти республикамизда демократияни ривожлантириш ва ижтимоий адолатни ларор топтиришда кучлироль намоён булмолда. Биз қозир шунчаки демократик жамият эмас, балки демократик одил жамият лурмолдамиз. Нълбек халъи демократик одил жамият калъида жуда ладимий анъланаларга эга. Нъл давлати тизимини «куч-адолатдадир» шиори остида тузган Амир Темур тарихи бунга ёрлын мисолдир. Европанинг бирон-бир давлатида кали ломус калъида оддий тушунча кам булмаган даврларда Амир Темур нъл давлатини ломусий лонунлар мажмуаси - «Тузуқлари» асосида

адолат йнъли билан бошъарган эди.

Инсоннинг бунёдкорлик фаолияти негизида барпо этилаётган демократик одил жамиятнинг асосий хусусиятлари, мокияти нимадан иборат? Адолатли жамиятнинг биринчи талаби - ақолининг турли табъаларининг нъзаро уйғун бнълишини таъминлашдир. Иккинчи талабига кнъра, эл-улуснинг халъ-кульуълари тенг таъминланган кълда кишиларни хизматга тайинлашда шахснинг салохияти ва имконияларидан келиб чиъиш лозим. Учинчиси, барчанинг фаровонлигини таъминлаш билан бирга бу фаровонликни юзага келтиришдаги хизмати ва кульуълга лъараб кър бир инсон уз улушини олишга имкон яратишдан иборатдир. Туртинчи талаби, айримларнинг бошъалар мекнатиинг рокатига шерик бнълишига йул лънъймасликдир.

Адолат - бу тенглик ва озодлик, калъильат ва лъонуннинг устиворлиги, иймон, маърифат тантанаси, порахнърлик, ноъонуний савдо-сотиль, уюшган жиноятчилик, ахлоъсизликка мутлаъо йнъл лънъймаслик, уларни томири билан суъуриб ташлаш, айримларнинг каддан ташъари бойиб кетиши, бошъаларнинг эса ута камбаъаллашишига асло йул бермасликдир. Адолат лъоидаларига асосланган одил, демократик жамиятнинг вужудга келишидан ёоят манфаатдор бнълганлиги учун кам, республикаимиз мекнат ахли бу масалада ташаббус кнърсатмоъда.

Мекнаткашлар оммасининг яратувчилик, бунёдкорлик фаолияти мустаъиллигимизнинг сиёсий негизларини мустакамлашда, хусусан, давлатни бошъаришда кам кнъзга ялъъл ташланмоъда. Бизда

сини яратиш ва уни амалда турмушда жорий этишдир».

Ўадриятлар тнъърисидаги фан – Аксиология (аксио – лъадрият, логос фан, таълимот маъносини англатади.) фалсафанинг шу масалани нърганадиган ва у билан шуъулланадиган сокаси хисобланади. Собиль Иттифоль даврида бу тнъърисида никоятда кам маълумотлар бор эди. Истиъллол туфайли лъадриятлар тнъърисидаги лъарашларимиз шитоб билан нъзгарди. Собиль Иттифольнинг илгари улуъланган партиявий-синфий лъадриятлари саробга айланди, замона реалликлар талабларига жавоб бера олмай, нътган нън йилликлардан иборат тарих сахи-фалари билан бирга ёпилиб кетди. Нъбекистонда лъадриятга эътибор кучайди, унинг турли лъирралари олим ва мутахассислар томонидан таклил этилмоъда. Ўадриятлар фалсафаси – Аксиологиянинг кнъпдан-кнъп мавзулари мутахассисларимизнинг илмий изланишларида нъзига хос нърин тутмоъда.

«Мозийга лъайтиб иш кнъпроъ хайрлидир», деб ёзган эди Абдулла Ўодирий «Нътган кунлар» романида. Худди шундай, «Ўадрият нъзи нима?» саволига жавоб беришдан олдин мавзунинг тарихини, лъислъа бнълса-да, нърганмоъ лозим. Бусиз лъадриятларнинг бугун ва келажакдаги акамиятини тушуниб бнълмайди.

Ўадрият, бако ва лъадр. Ўадриятлар муаммосига баъишланган (асосан рус тилидаги) илмий-фалсафа манбаларининг кнъпчилик лъадрият (ценность) тушунчасини бако (оценка) тушунчаси билан лъиёслаш, уларга бир хил даража ва кнъламдаги ту-

боболари яшаган юртини севиш, ардоълаш, бу ватаннинг бахт-саодати, равнаъи йълида фидоийлик кърсатиш рукида тарбиялашимиз лозим. Айнильса илтидорли ёшларни танлаб олиш, уларга чет тилларни мукаммал ёргатиш, хорижий мамлакатлар тажрибаларини ёргана оладиган льилиб тарбиялаш мустаълл Ёзбекистонимиз равнаъи учун ёоят мукимдир.

Ёзбекистоннинг эркинлик ва фаровонликка интилиши билан бир вальтда республикамизда яшовчи кар бир инсоннинг камолотга ва саодатли кунларга эришиш орзуси кам акс этганлигини ньувчиларга мисоллар асосида тушунтириш лозим. Кар бир ньлитувчи республика каётига оид матбуотда эълон льилинган материаллардан дарсга тайёргарлик кърриш жараёнида ижодий равишда фойдаланиши лозим. Ёзбекистон Республикасининг янги конституциясида «Кеч лайси мафкура давлат мафкураси сифатида ёрнатилиши мумкин эмас» ва Республика «ижтимоий каёт, сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хилиги асосида ривожланади», - деб таърифланган.

Бошльача льилиб айтганда муфкуранинг хозирги замон тушунчаси маъносида хал льилиниши давлатнинг мафкуравий тизимларини ва жамият мафкурасини турли хил мафкураларнинг тенг кульульлилиги, уларнинг бир-бирига нисбатан сабр тольатли бъллиши камда зиддиядларга бормай яшаши асосида лайтадан тузиш деган маънони англатади.

«Биз учун энг муким муаммо, - деб такидлаган эди юртбошимиз, - миллий мустаълллик мафкура-

халъимизнинг меънати ва жасорати билан тузилган кульульий-демократик давлат халъининг ньзи томонидан бошльарилмоьда. Шундай льилинмаса, сиёсий мустаъллликни таъминлаб бълмаиди.

Кенг меънаткашлар оммасининг фаол ижтимоий-сиёсий фаолияти, ньз-ньзини бошльаришнинг тьхтовсиз авж олиб бориши жумкуриятимиз каётининг камма сокаларида уз ифодасини топмоьда. Буни, биринчи навбатда, жамият каётининг асоси бълган моддий бойликлар яратиш, меънат унумдорлигини ошириш, озиль-овльат муаммоларини кал этиш, турли корхоналар, уюшмалар, биржалар, фондларнинг ташкил этиши ва бошльа сокаларда кърриш мумкин.

Мамлакатимиз таральёётининг козирги босльичи меънаткашлар оммасининг хужасизликка, турачиликка, кульуль-тартиботни бузувчиларга, кързбуямачиликка ва уюшган жиноятчиликка, порахърликка, таниш-билишчилик, ошна-оъайнигарчилик асосида иш битказувчиларга, хуллас, ижтимоий адолат принципларига тубдан зид бълган каракат ва интилишларнинг кар льандай турлари ва кърринишларига льарши курашишни авж олдириб юборганлиги билан карактерланади.

Жамиятнинг ньз-ньзини бошльариш даражаси кишилар онгининг усиши, тафаккур маданиятининг етуклиги билан узвий боълиьдир. Маълумки, одамлар демократия ва ошкораликдан оьилона фойдаланишга кам ёоявий, кам маъनावий жикатдан тайёр бълсаларгина жамиятимиз олдида турган вазифаларни кал льилишга ёрдам берадилар. Бунинг учун юксак маданият ва маънавият, узольни кърра билиш ва донолик, ёоявий, маданий етуклик ва поклик, янгича фикр-

лаш имкониятларидан фойдалана билиш зарур.

Ќозирги ижроия қокимиятининг роли кундан-кунга ортиб бораётган бир пайтда жойларда ъз-ъзини бошларишни кенг жорий этиш билан бирга барча бошларув органларидан туриб интизомни сальлашни талаб лйилиш қам катта ақамият касб этади. Чунки, жойларда интизом бйшашиб кетиши ольибатида Њзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Президентимиз, ҳукуматимиз томонидан лйбул лйилинган лйонунлар, лйарорлар, фармойишлар баъзан ъз вальтида ва тйлиб бажарилмай лйолаяпти. Ижроия қокимиятининг кучи интизомга лйатйй риоя этишни таъминлашдадир. Интизом йук, жойда қокимият қам бйлмайдди. Бу тарих тажрибасида синалган қальильатдир.

Халъ хужалигини барлйорорлаштириш, ильисодий муаммоларни бартараф этиш, бозор муносабатларига ътишни амалга ошириш, миллий ва миллатлараро муносабатларни такомиллаштириш, жамиятнинг барча соёллом кучларини жипслаштиришга лйаратилган лйатйй сиёсат келажагимиз учун жуда катта ақамиятга эга.

Инсон манфаати, унинг бахт-саодати, маънавий-лик ва инсонпарварлик лйоидаларини лйарор топтириш йулида жамиятни демократик негизларда янгилашни қайётнинг ъзи талаб лйилмоляда. Республикамизнинг сиёсий ва ильтисодий мустаьиллигини, ижтимоий адолатни, маънавий янгиланишни, барча миллат ва элатлар учун муносиб турмуш шароитини амалга ошириш буларнинг қаммаси Њзбекистоннинг қозирги даври ва келажаги учун муқимдир.

нёвий билимларга, юксак маънавиятга эга бйлган комил инсонни тарбиялашдир. Демак, меросий, маънавий лядриятларимизни бугунги авлод мулкига айлантириш, аждоларимиз тажрибаларини ърганишимиз долзарб муаммодир.

Олиб борилаётган илмий тадльильотлар аёлни ижтимоий меқнатдан четлаштиришни эмас, балки унинг оилавий вазифаларини қисобга олиб, ишлаб чильаришда унга енгил иш шаклларини ажратишни тавсия лйилади. Масалага ана шундай ёндашиши қозирги кун талаби – соёллом авлод устириш дастурини амалга ошириш учун катта ақамият касб этади.

Ќозирги кунда жумқуриятимизда 3,5 миллионга яльин оила бор, қар бир оилада ъртача 5-6 нафар киши истильомат лйилади. Йилига 270 мингдан ортильроль янги оилалар ташкил топади. 700-750 минг чальалооль дунёга келади. Бу раъамлар аёл гардонидаги масъулиятнинг юксаклигидан далолатдир.

Биз келажак авлоднинг соёллом ва баркамол бйлишини ъйлайдиган бйлсак, ёнг аввало, аёлларимизни авайлаб асрашимиз, уларга ишлаш, яшаш учун барча шарт-шароитларни яратиб беришимиз керак. Токи улар оилавий ильтисодларини мустақкамлашни эмас, балки фарзандларини баркамол бйлиб ъсишини ъйласинлар. Зеро, жисмоний соёллом ва маънавий баркамол авлод давлатнинг, жамиятнинг таянчи, лйудратидир. Буни унутишга эса қеч кимнинг хальйи йёль.

Мустаьил жамиятимиз тальдири қозирги авлод лйёлида бйлади. Шунинг учун биз бу авлодни Њзбекистонни, уни тйёлйиб ъсган жойини, ъз ота-

лар (араб, англиз, француз ва хоказо) ни ьргатишни, аввалроь биринчи синфдан бошланса, яхши натижаларга эришилади.

Бу масалалар юзасидан буюк аллома абу Али ибн Сино (980-1027) тарбия мазмуни халъида лъуйидаги фикрларни ёзиб лъолдирган:

1. Альий тарбияга акамият бериш лозим
2. Инсон ахлоьининг тарбияси
3. Эстетик (нафосат) тарбияси
4. Жисмоний соъломлаштиришига хизмат лъиладиган медицина тарбияси.
5. Болани меънатсеварлик рукида, бирор касб-хунарга ьргатиш тарбияси.

Къп йиллик тарихга эга бълган миллий ахлоьимизнинг азалий мезонларини тиклаш оръали калоллик, тъъри съллик, ор-номуслилик, иффатлилик, инсонпарварлик, ватанпарварлик, фидойилик, садолъат сингари къпдан-къп гълзал инсоний фазилатларни камол топтириш ваъти келди.

Мустаъллик шарофати билан Ёзбекистон тарихини янгидан-янги сакифаларини ьрганиб бораётганимиз сари ота-боболаримиз инсоннинг маънавий оламини, ички дунёсини билиш, аждодларимизни тушунча бобида биздан лъанчалар олдинда эканликларини, биз эса уша билимлар, къникмалардан бебаъра лъолган эканлигимиз намоён бълаяпти.

Хазрат Алишер Навоий, буюк бобомиз Мирзо Улуъбекка «тилла бош» деб сифат берган юъоридаги баён этилган фикрларимизнинг далилидир.

Козирги кунинг асосий вазифаларидан бири ду-

ОЗОД ШАХС МАЪНАВИЯТИ

Ёзига хос таралъиёт йълени танлаган ёзбек халъи озод ва фаровон жамият барпо этиш маълсадида шахдам лъадамлар ташламоъда.

Бу маълсаднинг руёбга чиъиши нафалъат иълтисодий-сиёсий ислокатларга, балки мустаъллик фикрга, чуълур билимга эга бълган шахсларнинг ёз талъдирини ватан талъдири деб билиб, онгли каётни эл-юрт манфаатига бахш этишга кам боълиълдир. «Озод шахс ким, шахс ва жамият ёртасида лъандай муносабатлар мавжуд?» деган саволларга жавоб беришдан олдин «шахс» сълзига шарх, бериш ёринли. Бу сълз арабча бъллиб «киши», «инсон», «алокида бир одам» деган маълноларни англатади. Тушунча сифатида бетакрор хусусиятларга эга алокида инсонни ифода этади.

Шахс муаммосининг илдизлари лъадим замонларга бориб туташади. Кишилик тарихи ибтидоий жамоа шаклига нта бошлаган даврдаёл тълда ёки лъабила бошлиъллари - муайян хусусиятлари билан бошълалардан ажралиб турувчи кишилар пайдо бълган. Улар кучи, аълли, ахлоъли, фахми фаросати билан одамларга урнав бъллиб, уз лъавмининг бошини лъовуштирган. Бошъларув шаклининг усуллари къпайиб бориши оъибатида шахснинг акамияти янада ошиб, жамиятнинг асосий мезонларидан бирига айланган. Ички имконият ва иълтидорини намоён эта оладиган кишилар таралъиётнинг олд сафларига утиб, ортларидан одамларни эргаштирган. Шу боис «инсоният тарихи

айрим шахслар тарихидан иборат» дегувчиларнинг гапида жон бор. Дарқалылат, ғзларининг фавъулудда имкониятларини намойиш этган шахслар халли равишда тарих сақифаларидан жой олади.

Энди шахс эркинлигига тўхталадиган булсак, кишининг барча соқада ғз қулули ва имкониятларидан тули фойдалана олиши уни қар ландай тобелиқдан халос этади. Инчунун, озод шахсни бошларишга қожат йўл. Шунинг учун шахслар қўп жамиятда эркин муносабатлар ларор топади. Жамиятнинг эркинлиги шахслар сони билан белгиланади. Чунки қар бир шахс ижтимоий-маънавий қайтга узлуксиз таъсир лилишга лодир. Бинобарин, жамиятни алоқиди шахслар бошларади ва бу жараёнда шахс маънавияти муқим ақамият қасб этади. Жамиятнинг бахтиёрлиги, Альбер Комю таъбири билан айтганда, унда яшовчи қар бир одамнинг бахтидан иборатдир. Бундай саодатга эса шахс маънавиятини ошириш орлали эришиш мумкин. Маънавият шахс тимсолининг ғзаги, инсоннинг ботиний қуч-лудратидир. Демак, шахс маънавиятининг шаклланиш даражаси жамият таралыйётининг бош омили қисобланади. Соддагина лилиб «комилликка интилиш» ибораси билан таърифланадиган маънавият тушунчаси қенг маънода белыйс масалаларни ламраб олади. Инсонга ишчи қучи деб эмас, балки қайтнинг гултожи сифатида лараш, уни табиатнинг хокими, тенг қулули азоси деб билиш шахс маънавиятининг бирламчи шартларидир. Бугун Ёзбекистонда амалга оширилаётган ишларнинг пировард натижаси шахсининг ғзлигини намоен этиши ва турмуш фаровонлигини

мустанлил давлат, қар бир миллат ва элат ғз талдирига, ғз келажагига бефарл лараш мумкин эмас.

Истилол йўлида ёзбек миллатининг энг севикли фарзандлари қалок бўлган бўлса-да, лекин уларнинг қураши зоя кетмади. Улар эриша олмаган Ёзбекистон давлат мустанлигига бугунги бахтиёр авлод етишди. Бу тарихий волеа биргина Ёзбекистон жумхуриятида яшаётган ёзбекларнигина эмас, балки турли сабаблар билан ер юзига тарлалиб кетган 3,5 миллион миллатдошларимизни қам ғз ватанига эга лилиди. Шундай экан, ғлитувчи, тарбияси ғлув жараёнида ғтмишга назар ташлаб, 130 йиллик мустанлака зулмини ва унинг турли қўринишларини таърифлаб беришга қаракат лилиш қерак.

Тарбиявий тадбир-чоралар, йўл ва усулларнинг марказига ғз миллий манбаларимизга, иймону-этилодимизга, ладр-лимматимизга мувофиль келадиган ахлолий талабларни лўйишимиз қерак. Чунончи, жисмоний тарбия, биология дарсларини алоқиди ғтиш маълул деб хисоблаймиз (лйиз болалар билан ғлил болаларни алоқиди ғлитиш). Аёлларни қасбга йуналтириш, аёл меқнатининг эстетикаси.

Қамма фанлардан 9 йилликдан кейин лицейларга ёки бошла қасбга йўналтириш маълсадга мувофиль бўлармикин? Масалан: физика, математика, биология, химия, тарих қаб фанлардан 9 йилликдан кейин лицейларда таълим олса маълсадга мувофиль бўлади. Лекин мусиля, ралс санъати, тил-

Буюк алломаларимиз Ибн Сино, Алишер Навоий, Бобур, Ал Хоразмий ва бошлалар буюк файласуфлар бнлишган Рафаэл, Леонардо до Винчи, Бехзод каби тасвирий санъат дахолари кам фалсафа илмини чулур эгаллашган.

Инсон каёт фаолияти давомида етук касб эгаси ёки мутахассис бнлиши мумкин. Лекин нз халбининг маданиятини, ахлобий меросини, удум, анъана ва одатларини, инсониятга беришга ва авлод тарбиясидек улуђ ишга тайёр бнла олмайди.

Миллий истиъллол мафкурасининг асосий маъсади эса, юъорида лайд этилган вазифаларни уз ичига жамлагандир. Демак, фалсафа илмий миллий истиъллол мафкурасининг маънавий пойдеворидир.

Маълумки, истиъллол, куррият, мустаълл деган снзларда олам-олам маъно мужассамланган. Одатда мустаълл давлатни суверен давлат деб кам атайдалар. Суверенитет (французча олий хокимият) – давлатнинг нз ички ишлари ва ташъи сиёсатини олиб боришдаги тнла мустаълллиги демакдир. Бу термин (тушунчани) Давлат – куълъ маъносида XVI асрда француз олими Баден лнллаган эди.

Ер юзидаги барча мустаълл давлатлар нз ички ишлари ва ташъи сиёсатини олиб боришда тнла мустаълл хисобланади. Истиъллол, мустаълллик бу муладдас тушунчадир. Кар бир миллатнинг мустаъллликда яшаши каётнинг, ижтимоий таралъиётининг муким объектив талабидир. Истиъллол, мустаълл давлатда яшаш уз миллий ладриятларини эъозлаш хар бир миллат учун бебако мулкдир. Чунки кар бир фуъларо, кар бир

таъминлашга ларатилган. Илтисодиётнинг сиёсатдан устун лнйилиши, барча ислокотларнинг маъсадини маънавият деб билиш нзбек халбининг етакчи ёоялари саналади. Шахслар мамлакатига айланишни орзу лилаётган миллатнинг илђор фикрли кишилари шу маъсад йнлида яшаб, ижод этмолда. Уларнинг куч-лудрати, каётининг мазмунмокияти эзгуликда, рукий тозаланишда ифодасини топган.

ИНСОН ФАЗИЛАТИ БИЛАН УЛУЪ.

Табиат аёл ва эркак зотини шунчалик устамонлик билан яратганки, уларнинг бир-бирига интилишлари, бирининг иккинчисидан бахраманд бнлиши, нзаро камкорлиги, днстлиги, лонуний тарзда рнй беради. Аёллар ва эркакларнинг нзаро яъинлиги фалъат оила луриш, фарзанд кнриш ва уларни устиришдангина иборат эмас. Биринчи навбатда улар бир-бирларига инсон сифатида керак.

Немис файласуфи Иммануэл Кант нзининг «Гнзаллик ва юксаклик туйђуларининг нзаро муносабати» номли асарида аёллар ва эркаклар нртасидаги муносабатни гнзаллик ва юксаклик тушунчалари орълали изоклаб беради. Унинг таъкидлашича, аёллар гнзаллик рамзи булса, эркаклар юксаклик рамзидир. Каётда, табиатда гнзаллик доимо олийжаноблик билан камнафас бнлганлиги учун аёллар ва эркаклар бир-бирисиз яшай олмайдилар. Бу икки жинс нртасидаги самимийлик, беђаразлик,

дњстлик туфайли аёллар эркакларга гњзаллик туйђусини, эркаклар эса аёлларга олийжаноблик туйђусини бахш этадилар. Натижада олам гњзал фазилатлар билан гулистон бњлади. Файласуф бу фикрларидан шундай хулосага келади: кар бир жинс вакилининг узига хос фазилати бњлиб, бу фазилат унга табиат томонидан бахш этилган. Табиат инъом этган фазилатларни авайлаб сальлаш, уни бир умр намоён љила олиш кар бир жинс вакилининг бурчидир.

Йизлар ва йигитлар учун кам баб-баробар зарур бњлган књплаб фазилатлар бор. Улар калоллик, ростгуйлик, тњђрилиқ, меќрибонлик кабилардир. Аммо уларнинг кар бири учун фарз бњлган алоќида фазилатлар кам бор. Аввало љизларнинг бутун вужудига синган, уларнинг бахти-илъолини белгилаб берадиган жуда књп фазилатлар бор. Улар назокат, фаросат, садољатдир.

Йизлар, булажак келинлар, оналарда шундай сирли жозибали оромбахш хусусиятлар бњладики, уларни «назокат», «малоќат», «иффат» каби тушунчалар билан ифодалаш мумкин.

Бу яљин тушунчаларнинг барчаси љизларнинг, аёлларнинг йигитларда, эркакларда бњлмайдиган ажиб ички бир оламини англатади. Назокат яхши тарбия топган љизларнинг бутун борлиђидир: юриш-туриши, катти-каракати, гапириши, муомаласи, љилиљлари, имо-ишораларидан ёђилиб турадиган мукамаммаллик аломатидир. Уятчанлик туйђусини назокатнинг асоси деб аташ мумкин. Бу туйђунинг йуљолиши назокатнинг йуљолишидир, назокат туйђусининг йуљолиши эса љизлик, аёллик жозибасининг йуљолишига олиб келади.

миљиесида дастуриамал мављеида љњлланадиган барча хужжатларда миллий руќ бњлиши жуда муќим. Бу зинхор миллатчилик эмас, балки миллий давлатимиз љиефасининг инъикоси, љзига хослигининг ифода этилишидир. Ота-боболаримиз интиљ бњлиб књтган истиљлолга хурмат унинг бугунги ва келажаѓига ишонч камда эътиљод хар љадамда сезилиб турсин.

Миллий истиљлол мафкураси негизини нималар ташљил љилади, асоси нималардан иборат? Ватанпарварлик, миллий маданий меросимиз, миллий љурур, љзбек халљининг улуђ фазилатлари, умумий љонунлари тњђрисида билимдонлик, доноликни љргатучи фандир.

Фалсафа алољадорлик ва ривожланиш таљлимоти, борлиљнинг турли-туман алољадорлиѓи, љзгариш ва ривожланишнинг љонуниятларини љргатади. Умуминсоний љадриятлар – миллий маданиятимизни табиий, аниљ, ижтимоий фанлар соҳасида тарихда алломаларимиз љолдирган бетакрор илмий маданий меросни љрганиш, љргатиш, маданий цивилизация, нафосат, гњзаллик илмларини жамлаган холда миллий љурур, иймон-эътиљод, билим ва онг, курфикрлиликни сингдириш ва шакллантириш кам фалсафа илми доирасига киради.

Умумбашарият маърифатпарварлиѓини яратишда иштирок этган ва љз киссаларини љњшган буюк аждодларимиз инсон тарбиясига оид књпдан-књп ахлољий мерос љолдиришганки, буларнинг моќиятини фалъат фалсафий тахлил ёрдамида очиб бериш мумкин.

миллий ғзлигини англаётган даврда ғадриятлар масаласи энг долзарб масала бғлиб кун тартибига чилди ва халғимиз онгида шаклланган мутелик психологиясидан ғутулишда асосий роль уйнади.

Миллий ғадриятимиз ва истильлол мафкураси

Ўзбекистон Республикаси ғз мустағиллигининг учинчи йилида ижтимоий-илтисодий муносабатларни ривожлантириш ва чульурлаштириш йғлида илгарилаб бормольда.

Республика Олий Кенгашининг ун бешинчи сессиясида Республикамиз Президенти И.А. Каримов ғз мағрузасида энг дильлатга сазовор бғлган жикат, бу жамиятнинг мағнавий ахлоғий ғадриятларини йғльотмаслик калғидаги ташвишдир, деб тағкидлади. Афсуски, бозор илтисоди томон бғлган фаол харакатда кғпгина ёшларимиз бир кунлик, икки кунлик фойдали ишлар, тижорат кетидан ғувиб маданиятдан, билим олишдан четда ғолиб кетмольдалар. «Бугун калёт ғанчалик офир бғлмасин, мағнавиятимиз ва маданиятимизни унутмайлик» - деб куйиниб хитоб ғилди юртбошимиз сессияда.

Козирга даврданинг асосий масалаларидан бири мушохадали, теран фикрли, иноний фазилатли, миллий маданий, мағнавий дунёси юксак мутахассисларни тарбиялашдир. Зеро, бу масаланинг бажарилиши миллий истильлол мафкураси яратишнинг бош омили бғлиб хисобланади.

Миллий мустағиллик мафкурасининг тамойиллари шаклланаётган бир вальтда мамлакат

Уятчанликни ғандай тушунмоль керак?

Уялиш деганда биз кғпинча бирор бир хато, ноғрин катти-карakat, ноғрин ғилиль ёки гап сғз учун чекилган рукий азобни тушунамиз. Бу изтироб анча жиддий ёки бир лақзалик, яғни ғткинчи бғлиши мумкин. Уйдагилардан бемаслакат бирор йигит билан дғстлашган, аммо кейин ундан азоб чеккан ғиз ота-онасига бу вољеани айтишдан жуда уялади, ота-онаси, таниш-билишлар олдида изтироб чекади. Уялиш кссини йғльотган ғизлар ота-она, дғстлар, таниш-билишларнинг нафратига учрайди. Уятчанлик ғизларни етукликка, куркамликка ундайди, уларнинг хурматига хурмат, куснига кусн ғньшади, ғадрини оширади. «Киши ғанча уялган сари у шу ғадар эктиромга лойильдир» (Б.Шоу).

Уялиш, тағкидлаймизки жиддий ёки бир лақзалик бғлиши мумкин. Нољулайроль ғтириб ғолганини сезган ғиз дарров оёљларини этаклари билан ёпиб олади, ёки ғзидан каттароль кишига тик ғараб ғолганини сезиб хижолат тортади. Уялиш кссини йуљотган ғиз калёлига келганини ғилаверади, одамларнинг талаб ва истаклари билан кисоблашмайдиган бғлиб ғолади. Бундай ғизларнинг эл орасида хурмати кетиб кғпчилик ёмон сғзлар билан тилга оладиган бғлади.

Уятчанлик ксси фалат одамлар билан ғзаро муносабатда намоён бғлади десак кифоя булмас. Уятчанлик ксси ғиз боланинг доимий йулдошидир. «Одамлар орасида уялиш яхши фазилат, аммо ундан кам афзали ғзингни-ғзингдан уялишингдир» - деган эди

Лев Толстой. Буни њандай тушуниш керак? Бир њиз овљат пишираётиб тагига олдириб њъйди, дейлик. Њз-њзидан уялмаган, уялишни урганмаган њиз, то овљатни ота-онаси татиб къриб, хатосини айтишмагунча бепарво юраверадт. Њз-њзидан уялишга урганган њиз овљат дастурхонга олинмасдан чуљур уялиш кссини сезади ва биринчи бълиб дастурхон атрофидагилардан њзр сърайди.

Ўз хатосидан уялган одамгина одамлар сезмасдан њз хатосини тузатади, гап-съзга, таънага њолишдан хатосини тузатишни, шаънини тоза ва юксак тутишни одат њилади. Кейинги йилларда назокат туйђуси баъзи њизларимиз, аёлларимизда анча хиралашиб њолаётганини къриб турибмиз. Уялишдан, катто њизлик туйђуларидан мақрум бълиб, аммо бу мусибатни бахт деб юрган њизларни кам учратиш мумкин. Айрим мутахассислар бу нохуш колнинг аёлларнинг эркаклар билан ёнма-ён, очилиб-сочилиб юриши, жамоат ишларига фаол аралашishi ва хозирги даврга хос бошља характерли фактлар эканини асослашга њринадилар. Бу гапда жон бор, албатта. Аммо њизлик назокат ва малоқатини кар њандай шароитда кам йњълотмай, уларни козирги замон рукида намоён этаётган њизлар къплаб топилади. Аммо камма гап њиз боланинг ёшлигида оилада, мактабда, жамоатчилик орасида њандай тарбия топганида, яъни унда њанаља туйђулар, хислатлар, дунёљараш шаклланганига бођилидир.

Кизлик назокатининг йуљолгани йигитлар билан њизлар њртасидаги муносабатда яљљол сезилиб

Ислом талаблари 5 та амалий маросимчилик талабларини, Ёхсон – сидљидилдан аљидаларга ишониш ва маросимларни адо этишни ташљил њилади.

4. Оилавий њадриятлар. Оилавий њадриятлар оила шароитидаги моддий ва маънавий, ахлољий тарбиявий муносабатларга асосланади. Оилавий њадриятларга оила аъзолари њртасидаги њзаро хурмат, њамхурлик, бир-бирини тушуниш, хар њандай шароитда оила шаънини химоя њилиш каби фазилатлар киради. Оилавий њадриятларнинг шаклланишида оила аъзоларининг шахсий хусусиятлари, хушмуомалалик, ростгуйлик, мардлик, инсонийлик, чеварлик, пазандалик, содиљлик сингарилари њадрланади. Оилавий њадриятлар ижтимоий њадриятларнинг бир элементи бълиб, њадриятлар системасида муќим њрин тутади.

5. Шахсий њадриятлар. Шахсий њадриятлар хар бир субъектнинг умуминсоний ва миллий њадриятлар асосида шаклланган њзига хослиги, фазилатлари мажмуасидан иборатдир. Шахсий њадриятларга инсоннинг ростгуйлиги, камтарлиги, инсонийлиги, меќрибонлиги, одоблилиги, њобилиятлилиги ва бошља сифатлари киради.

Юљорида айттилганлардан маълум бъладики, њадриятлар инсоннинг кундалик каёт фаолияти, шахсий сифатлари ва эhtiёжлари борлиљља муносабати билан белгиланганлиги учун кам у инсониятнинг илк тонгида пайдо бълди ва жамият таральиёти давомида шаклланиб борди. Шунинг учун кам бугунги кунда Ёзбекистон њз ривожланиш ва таральиёт йњлини белгилаётган, њзбек халљи уз

лажаги масаласи умуминсоний ʼадриятлардаги долзарб масаладир.

2. Миллий ʼадриятлар. Миллий ʼадриятлар алокида олинган халʼ, миллат ва эллатларнинг ʼз тарихий таралʼиети давомида яратадиган барча моддий ва маънавий бойликлари, урф-одатлари, маросимлари, байрамлари ва миллатнинг ʼзлигини белгилайдиган бошʼа ʼзига хос томонлари йиʼиндисидан иборатдир. Бу ʼзига хослик моддий, маънавий, ижтимоий, оилавий каёт, турмуш тарзида намоён бўлади.

Бундан ташʼари, халʼ амалий санъати, халʼ ʼйинлари, расм-русмлари, урф-одатлари, маросимлари миллий ʼадриятларга киради.

Миллий ʼадриятларнинг шаклланишига кучли таъсир кърсатадиган омиллардан бири, бу – диний ʼадриятлардир.

3. Диний ʼадриятлар миллий ʼадриятлар анча кенг тушунча бўлиб, у кърплаб миллатлар, элатлар, халʼларга тааллуқли бўлган, уларни ʼоявий жиқатдан бирлаштирадиган диний талаблар, ʼоялар, ривоятлар, амалий маросимчилик, байрамлари мажмуасидан иборатдир. Ислом дини мисолида къриб утадиган бўлсак, ер юзасида 1 миллиарддан ортиʼ кишининг ислом динига эътиʼод ʼилишини, ислом ер юзидаги 120 давлатда тарʼалганлигини, 30 дан ортиʼ давлатда ислом давлат дини деб эълон ʼилинганлигини ва бу кишиларнинг каммасини дин асослари (аркон иддин) деб хисобланган – Имон, Ислом ва Эхсон талаблари асосидаги бирлигини кърйишимиз мумкин. Имон талаблари 7 та аʼидани,

ʼолади. Назокатдан мақрум бўлган ʼиз оила ʼургандан сьнг кам ʼз эри, болаларига нисбатан ʼупол муомалада бўлади, камма ерда ʼуполлик, совуʼ муносабатлар уруʼини сочади, завʼ-шавʼсиз, эктироссиз умр кечиради.

Умуман, ʼизлик назокатини арзимас одат деб уйловчилар хато ʼиладилар. Уятчанлик, каё, жозиба, ʼайноʼ туйʼуларини пинкон сальлай олиш, уларни шамолга совурмаслик, ибо, малокат аёл зотининг табиат бахш этган нодир фазилатларидир» ки, уларни йньотиш ʼизлар, аёллар учун катта фожиадир. Бу каё аёлнинг оиладаги ва катто жамиятдаги мавʼеига кам бевосита салбий таъсир ʼилади.

Назокатли ʼизнинг фаросати бўлиши керак. Назокат кърп колатда ʼизлик шуури, ʼурури, ички кърсиётлари билан боʼлиʼ бўлади.

ʼизлик фаросатига нималар киради?

Дид билан кийина олиш, уй-жой, кийим-кечакни саришта-саранжом тута олиш, дастурхон тутата олиш, меқмон кутиш, мазали таом пишириш, мазмунли, ширин суқбат ʼуриш. Фаросат белгилари ʼиз болаларда 15-18 ёшларда тʼла шаклланиб етиши керак. Чунончи, умр йньдошининг адашмай, бехато танлай олиш, аʼл-идрок билан сева олиш, болаларини меқр-талабчанлик билан тарбиялай олиш каби фазилатлар кам вояга етаётган ʼизнинг идрокига сингиб бориши лозим.

Буларнинг каммасини бир сьз билан фаросат деб аташ мумкин. Чунки, фаросатли одам яхшини ёмон-

дан, хунукни гузалдан, муқимни иккинчи даражалидан ажрата олиш љобилиятига эга бўлади. Фаросатли љизлар тезда књзга ташланади, яхши маънода эл ођзига тушади, бундай љизлар севги, мухаббат ва оила љурганда пухта уйлаб иш књрадилар. Аёлнинг фаросатини уша аёл љандай эркакни севганидан билса бўлади. Чунки, севги осмондан тушмайди. Севги мутлаьо ихтиёрий равишда љалб амри билан туђилади.

Йизларда фаросатнинг етишмаслиги ољибатида жуда књп кунгилсиз вољеалар рњй бериб туради. Бирор бир йигитни апил-тапил севиб љолиш, унга куркура на љзини бађишлаш фаросатсизликнинг аниљ мисолидир.

Садољат севги-мухаббатни, дњстликни, оилавий муносабатни муљаддас деб билиш, унга содильликдир. Садољатли бўлиш учун љалб тоза, фикр равшан, маљсад аниљ бўлиши лозим. Оила аъзоларидан бирортаси хиёнат йњлига љтдими, бу мазкур инсон оиласи учун кам, болалар талдири учун кам ва никоят жамият учун кам катга жиноятдир.

Айрим љизлар, аёллар севги-мукаббат, оилавий бахт, йњлидаги љийинчиликларни енгиб љтишга ожизлик љилиб љоладилар, изланиш, чора топиш, машаљъат чекиш љрнига енгил йњлини - янги бахт топиш йњлини излаб љолишади. Назокат ва фаросатни љз шуурига сингдириб юборган љизлар кар љандай љийинчиликларни енгиб љтиб, љз маљсадларига эришадилар. Уђил болаларда кам бетакрор йигитлик фазилатлари борки, улар каётимиз књрки, турмушимиз зийнати ва жамиятимиз бойлигидир.

Биринчи навбатда, мардлик, жасурлик, ботирлик,

на, ташљилот, муассаса, оила, миллат, синф ва х.к).

3. Йадриятлар системаси ичида энг акамиятлиси ва олийси бу инсондир. Инсон уз каёт фаолияти жараёнида жамиятда яшайди, табиат орљали эса љз эхтиёжларини љондиради. Йадрият тушунчасининг љз нарс ва ходисаларнинг инсонга алољадорлиги, инсон учун акамиятлилиги, инсон учун љадрилиги туфайли келиб чилъан ва инсон томонидан ишлаб чилъилган.

Йардиятлар икки турга бўлинади.

1. Моддий љадриятлар.

2. Маънавий љадриятлар.

1. Моддий љадриятлар. Инсонни љраб турган моддий дунё, инсониятнинг мавжудлиги учун зарур бўлган табиий имкониятлар, унинг меќнат фаолияти мобайнида яратган барча моддий нарсалар киради.

2. Маънавий љадриятлар. Инсониятнинг маънавий эхтиёжларини љондиришга хизмат љиладиган илмий билимлар, фалсавий, ахлољий, куљуљий, сиёсий, эстетик, бадий, диний ёоя ва идеаллар йиђиндиси маънавий каёт љадриятлари деб аталади.

Инсониятнинг маданий таральиёти даражасини љзида акс эттириб, инсон фаолияти љадриятлари љуйидаги гурухларга бўлинади.

1. Умуминсоний љадриятлар. Умуминсоний љадриятлар бутун инсоният томонидан яратилган моддий ва маънавий маданият, илмий, фалсавий, ахлољий, эстетик, куљуљий, сиёсий, бадий, экологик љарашлар, бутун инсониятнинг мулки бўлган бошља љадриятлардан иборатдир. Инсониятнинг ке-

ра ва сиёсат совет халъининг яхлитлиги, бирлиги, халъининг бир-бирига яъинлашиши ва лъъшилиб кетиши ҳоясини илгари сурганидан кейин, халъларнинг ъзига хослиги, тарихий мероси, ътмиши, урф-одат, расм-русмларини, динини, умуман, халъ учун ладри, азиз бълган барча нарсаларни ифодалаши мумкин бълган фалсафий тушунча ладрият тушунчаси муомалага киритилмади. Катаҳон йилларида авж олган динга, тарихий меросга, эскилик сарълити сифатида мақалий урф-одат ва маросимларга лярши кураш эса аслида ладриятларга лярши кураш эди. Халъ ва миллатларни асоратда сальашнинг энг осон йъли, уларни ладриятлардан ажратиш, узольлаштириш эди.

Империя емирилиб, халъларнинг мустаъилликка бълган харакатлари кучайган сари одамлар ладриятлар масаласига тез-тез мурожаат лъила бошладилар.

Моқият ва мазмунга кура ладриятларни лъуйидаги гурукларга бълриш мумкин:

1. Табиий ладриятлар. Табиий ладриятлар инсонни ъраб турган, инсоннинг пайдо бълриши, ривожланиши ва яшаш учун зарур бълган табиий муқит ва шароитлар мажмуасидан иборат. Буларга ер, сув, каво, фойдали лъазилмалар, лъуёш, коинотдаги сайёра ва юлдузлар, усимликлар, хайвонот ва паррандалар, лъисъласи, жонсиз ва жонли табиат киради.

2. Ижтимоий ладриятлар. Жамиятнинг каятий фаолияти учун зарур бълган ва инсониятнинг таралъийёт жараёнида юзага келган ижтимоий соқа ва тузилмаларнинг мажмуи (ишлаб чилъариш, корхо-

орият, дадиллик, жисмоний лъудрат, узольни кълзлаб иш тута олиш каби фазилатлар уълл болалар каятининг илк даврлариданолъ шаклланиб бориши керак. Форсийда мард сълзининг ъзи йигит маълносини билдиради.

Уълл бола вояга етиб, йигит бъллади, унинг олдида бекисоб жумбъллар, турли туман каятий лъийинчиликлар кундаланг туради. У шу жумбълларни еча олиши, лъийинчиликларни дадил баргараф эта олиши керак. Бу вазифа унга жуда катта масълуият юклайди. У хотини, болалари, бутун оила аълзоларини тълъри йълдан бошлаши, уларга кар томонлама суянч бълриши, зиддиятларни оъллона кал этиши керак. Бунинг учун йигитда аъл-идрок, фикр - мулоқаза, бардамлик, олижаноблик хислатлари намоён бъллиб турмаса, оилада парокандалик бошланади.

Агар ота фаросатли, тадбиркор, каракатчан, мард бълса, уълл болаларда кам мана шу фазилатлар камол топа боради. «Ота болаларни бино лъилиш, уларни едириб-ичириш билан зиммасидаги вазифанинг учдан биринигина бажарган бъллади, -деб ёзган эди Жан Жак Руссо, - у болаларини одамзод лъаторига лълшмоъл, жамиятга эса фаол кишиларни, давлатга гражданин етиштириб бермоъл керак. Шу учала лъарзини узиши мумкин бълган колда, бу ишни бажармаган кар лъандай киши айбдордир, бордию, бу лъарзининг ярминигина узса, яна баттарролъ айбдор бъллади. Кимки зиммасидаги оталик бурчини бажармаса, у ота бълриш кулъуълдан макрумдир».

Аммо, афсуски, айрим ёшлар ъз йигитлик фазилатларини унутиб лъуймолдалар. Мен бир нълитувчи

сифатида дарс пайтида уҳил болаларга разм соламан, уларни књча-књйда, ётољхонада, дарс жараёнида књзатаман, саволга тутаман, шунда баъзан, очиҳи, афсусланаман. Сабаби, айрим уҳил болалар жуда лапашанг, журъатсиз, жисмонан ожиз, иродасиз, катто ориятсиз, субутсиз. Бу ниманинг ољибати?

Бунинг сабаблари шундаки, уҳил болаларни илк ёшлариданољ оилада, боҳчада, сњнгра мактабда нта ёктиёткорлик рукида тарбиялашган, улар машалъатлар гирдобиди чиниљишмаган. Хусусан, орият ва мардлик айниљса, лиз болаларга нисбатан мурувватлилик ва олижаноблик каби туйҳулар уларда књринмайди.

Уҳил болаларда йигитлик фазилатларини шакллантиришнинг восита ва манбалари књп. Шулардан бири карбий хизматдир. Аввало, шуни таъкидлаш керакки, Ватан кимояси асосан камма вальт эркаклар зиммасига тушган. Бу эркаклар учун шарафли иш. Эркак ишининг жисмоний куч-љуввати кам, аљзаковати, жасурлиги кам мана шу Ватан кимоясида яљљол књзга ташланади. Ватан учун, она ер учун, киндик лњни томган тупрољ учун жонини кам аямай уришган, курашган, юзлаб-минглаб ляхрамонлар тарих сакифасидаги порлољ мангу сњнмас юлдузлардир.

Уҳил болалар яхши фазилатларга эга бњлишлари учун уларда ёшлигидан муљаддас туйҳу - Ватан туйҳусини шакллантириш керак. Ватанни камоя лилиш кар бир эркак учун мажбурий вазифа эмас, балки Ватанга чексиз мукаббат, душманларга чексиз нафрат рукида тарбия топишлари, вояга етиб, карбий хизмат

сафларида хизмат лилишни эр йигитнинг муљаддас бурчи деб тушунишлари лозим.

Биз козирга ладар фалат таљим калдида бош лотирдик. Бироль тарбия таљимдан кам мукимрољдир. Фарзандларимизни соҳлом, аљлли, одобли, уљимишли, маданиятли кишилар лилиб вояга етказишда уларга узига хос тарбия бериш керак.

Ёшлар каётдаги нз нринлари, бурчлари, вазифалари билан кам бир-бирларидан фарљ лилишлари керак. Демак, лиз болаларда лизлик фазилатлари бекамукуст шаклланса, кар лайсиси каётда ва мекнатда уз бурчини яхши бажара олади.

«Љадрият» тушунчасининг фалсафий тақлили

Љадрият – табиий ва ижтимоий каётда намоён бњладиган, одамлар томонидан ладрланадиган, улар учун фойдали, акамиятли, моддий –илтисодий, маданий - маънавий, мафкуравий, сиёсий, куљуљий, диний, миллий, ижтимоий омиллар йиҳиндисидир.

Љадриятлар фалсафий назариясининг баъзи масалалари нтган асрнинг иккинчи ярмида Оврупода янгикантчилик мактабига мансуб В. Виндельбанд, Г. Рикерт ва бошљалар томонидан ишлаб чилљилган. Љадрият назариясини нрганиш юнонча – лимматбако маъносини англатувчи аксиология деган илм сокасини юзага келтирди ва XIX асрнинг 20-50 йилларида М. Шелер, Н. Гартман, Р.Б. Перри, С. Перпер каби немис ва америка файласуфларининг асарларида бу фаннинг асослари шакллантирилди.

Собиљ СССР даврида ладрият назарияси узољ давр мобайнида умуман ишланмади. Расмий мафку-